LIMBA ROMÂNĂ

Lect. dr. Angelica HOBJILĂ

Scopul cursului: actualizarea elementelor procesului comunicării, a componentelor sistemului limbii române şi a normelor limbii române literare actuale

Obiectivele cursului:

- însuşirea elementelor de teorie a limbii, în general, şi a limbii române, în special;
- relaționarea elementelor fiecărui nivel al limbii din perspectiva sistemului şi a actualizării acestuia în vorbire;
- respectarea normelor limbii române literare în realizarea/transmiterea de mesaje scrise şi orale;
- analizarea de mesaje de limbă română scrisă/vorbită din perspectiva elementelor teoretice studiate;
- conectarea studiului limbii române la realitățile comunicării cotidiene;
- utilizarea de registre stilistice diferite în funcție de contextul comunicațional.

Standarde de evaluare:

Teme obligatorii curente

4 lucrări de verificare asociate modulelor cursului

Examen scris

Criterii: cunoaşterea elementelor teoretice de limbă română şi valorificarea acestora în comunicare; utilizarea limbajului de specialitate; exprimare corectă, coerentă şi logică, orală şi scrisă

Formula notei finale: (Notele obținute la cele 4 teste : 4 + Nota obținută la examen): 2 = nota finală

CUPRINS

1. Ipostaze ale comunicării. Abordare teoretică şi aplicativă

1.1. Coordonatele comunicării ca proces

1.2. Tipologia comunicării

1.3. Comunicarea orală *versus* comunicarea scrisă. Limba vorbită *versus* limba scrisă

2. Repere în teoria limbii şi a limbajului

2.1. Limbaj – limbă – vorbire: delimitări conceptuale

2.2. Funcțiile limbajului

3. Nivelul fonetic/fonologic al limbii române

3.1. Fonetica/fonologia – definire, unități minimale

3.2. Sunetele limbii române – definire, tipologie

3.3. Corespondența sunet(e) – literă/grup de litere

3.4. Silaba. Despărțirea cuvintelor în silabe

3.5. Grupurile de sunete

3.6. Semnele de ortografie şi de punctuație

3.7. Principiile ortografice ale limbii române actuale

Lucrare de verificare 1

4. Nivelul lexical-semantic al limbii române

4.1. Elemente de lexicologie a limbii române. Lexic/vocabular. Unități lexicale. Structura vocabularului

4. 2. Mijloace de îmbogățire a vocabularului

4.3. Sensul unităților lexicale. Relații semantice

Lucrare de verificare 2

5. Elemente de morfologie a limbii române

5.1. Morfologia – definire, concepte operaționale

5.2. Clasele semantico-gramaticale – definire, tipologii, categorii gramaticale, funcţii sintactice
Lucrare de verificare 3
6. Coordonate în sintaxa limbii române
6.1. Sintaxa – definire; unităţi sintactice
6.2. Raporturi sintactice
6.3. Funcţii sintactice la nivelul propoziţiei şi al frazei
7. Nivelul stilistic al limbii române
7.1. Stilistica – delimitări conceptuale
7.2. Stilurile funcţionale ale limbii române actuale
Lucrare de verificare 4
Evaluare semestrială – tipuri de subiecte
Bibliografie selectivă

1. Ipostaze ale comunicării. Abordare teoretică şi aplicativă

Procesul comunicării interumane este unul complex, multidimensional, prezentat în literatura de specialitate din diferite perspective, în funcţie de elementul considerat dominant într-o interpretare sau alta. Realizat între un emiţător/locutor şi un receptor/interlocutor plasaţi într-o anumită situaţie de comunicare, actul comunicativ presupune transmiterea – prin valorificarea unui anumit cod şi prin intermediul unui anumit canal – a unui mesaj, având o anumită finalitate.

Stabilită prin „creare de sens" (Peretti, Legrand, Boniface 2001: 8), percepută ca „transmitere a informaţiilor, ideilor şi atitudinilor sau emoţiilor de la o persoană la altă persoană sau de la un grup la altul, în mod esenţial prin intermediul simbolurilor" (S.A. Theodorson şi A.G. Theodorson, apud McQuail, Windahl 2001: 11-12) sau ca „interacţiune socială prin intermediul mesajelor" (G. Gerbner, apud McQuail, Windahl 2001: 12), ca „acţiune asupra altora" (Lohisse 2001: 63, Bougnoux 1998: 9), „interacţiune cu alţii" şi/sau „reacţie la alţii" (McQuail, Windahl 2001: 12), orice tip de comunicare presupune respectarea unor norme, încadrarea în anumite scheme comunicative, construirea altora etc. – principiu cu atât mai important în cazul comunicării din spaţiul educaţional, care vizează – prin însuşi actul comunicativ – formarea, dezvoltarea, fixarea de comportamente specifice de emiţător, respectiv de receptor.

1.1. Coordonatele comunicării ca proces

Intenţională sau neintenţională, *comunicarea* există ca proces de transmitere de informaţii fizice sau psihice, raţionale sau afective, teoretice sau practice etc., de la un emiţător individual sau colectiv către un receptor individual sau colectiv, printr-un canal căruia îi sunt proprii anumite tipuri de semne[1]. Cea mai simplă schemă a *comunicării* ar fi, astfel, următoarea:

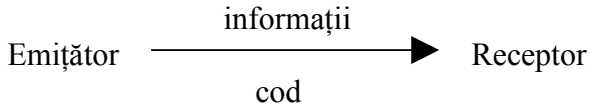

Este o schemă aplicabilă, în principiu, oricărei forme de *comunicare*; de exemplu, albinele (emiţători) transmit altor albine (receptori), printr-un sistem de semne (cod), informaţii privind distanţa faţă de stup la care se găseşte polen. Corelând această idee cu distincţia pe care o operează John Deely (1997) în cadrul semiozei, remarcăm mai multe nivele ale *comunicării* – în măsura în care acceptăm aplicabilitatea schemei de mai sus la fiecare diviziune a universului:

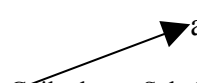

[1] Pentru alte definiţii ale comunicării, cf. Van Cuilenburg, Scholten, Noomen 1998: 23-25; Şoitu 1997: 5-10 etc.

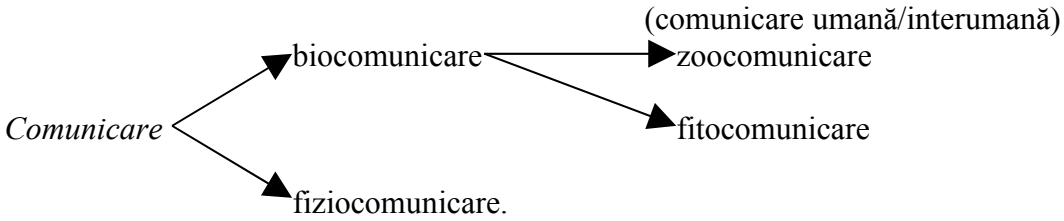

Realizată între fiinţe umane, cu o anumită configuraţie fizică, respectiv psihică, încadrate într-o anumită structură socială, **comunicarea interumană** este un proces mult mai complex decât cel al *comunicării* în general şi, implicit, viziunea asupra acesteia nu poate fi decât una multidirecţională: asupra emiţătorului/receptorului, asupra codului folosit, asupra canalului prin care se transmite informaţia, asupra *situaţiei de comunicare* etc.; ca ilustrare, propunem următoarea schemă a procesului de *comunicare* interumană, urmând a detalia coordonatele acesteia:

Situaţia de comunicare

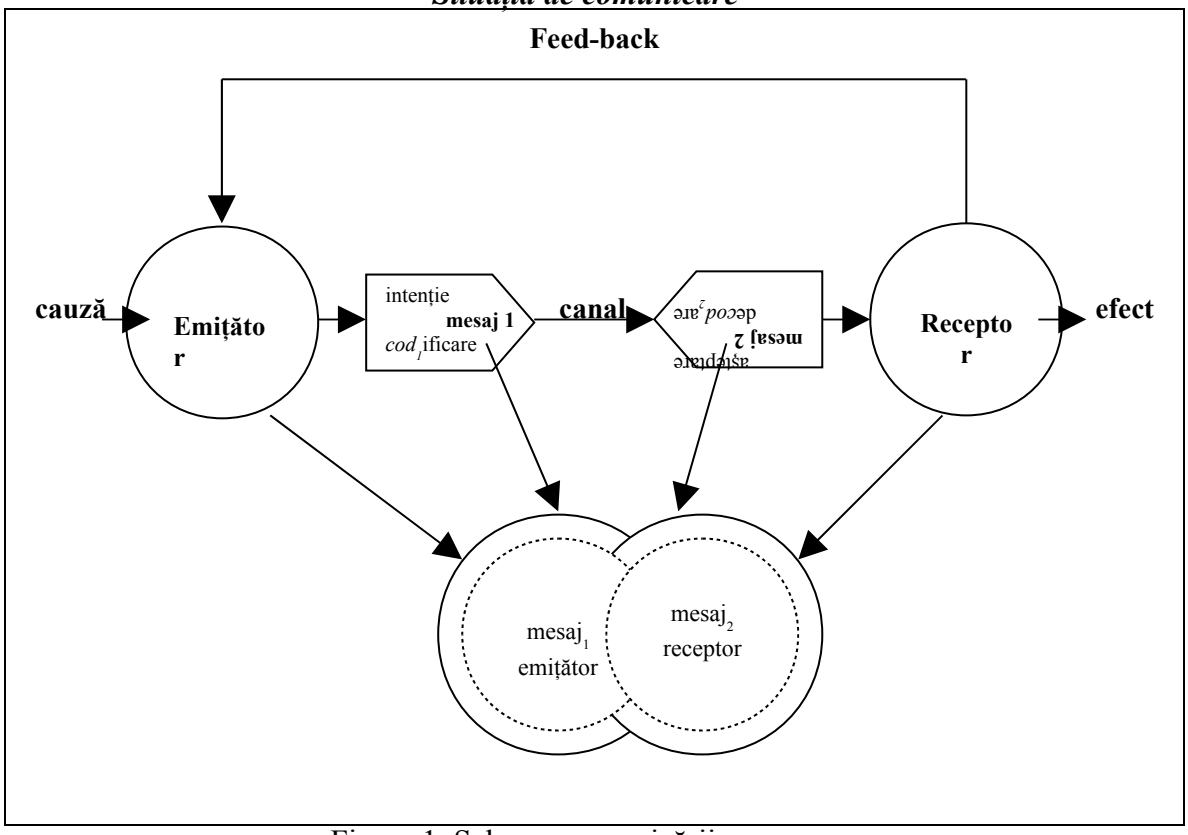

Figura 1. Schema comunicării ca proces

unde:

1.1.1. cauza = răspunsul la întrebarea *„De ce comunică (ceva) emiţătorul?”*; situaţii posibile:

- *cauză obiectivă*, asociată cu o motivaţie extrinsecă – emiţătorului i se „*impune*” să comunice;
- *cauză subiectivă*, asociată cu o motivaţie intrinsecă – emiţătorul comunică pentru că doreşte el să facă acest lucru;
- *cauză zero* – în cazul *comunicării* neintenţionale: emiţătorul nu are, practic, intenţia de a comunica ceva, receptorul este cel care „interpretează” anumite elemente ale atitudinii involuntare a emiţătorului;

1.1.2. cercul **emiţător**ului = emiţătorul ca persoană sau grup de persoane şi competenţa/ performanţa de comunicare a acestuia;

1.1.3. intenţia comunicativă a locutorului/emiţătorului poate fi:

- ***concretă***:

☑ *intenția* de a produce un anumit efect asupra receptorului: *Cumpără o pâine!*;

☑ *intenția* de a informa receptorul: *Vremea va fi frumoasă în următorul interval…*;

☑ *intenția* de a produce o modificare în comportamentul acestuia: *Fii mai atent!*;

☑ *intenția* de a-l determina pe interlocutor să comunice pentru a-i afla opiniile: *Ce părere ai despre…?*;

☑ *intenția* de a influența interlocutorul: *reclamele* etc.;

- ***zero***: de exemplu, exteriorizarea emoțiilor, într-un anumit context, a simpatiei/ antipatiei față de o anumită persoană, a nerăbdării etc. (vezi, de exemplu, așa-numitul limbaj al trupului).

1.1.4. codul este folosit de către emițător pentru a *cod*$_1$ifica[2] *mesajul*$_1$ (vor rezulta astfel „semnalele" care vor străbate canalul spre receptor), iar de către receptor – pentru a de*cod*$_2$a *mesajul*$_2$, unde: *codul*$_1$ = codul utilizat de către emițător; *codul*$_2$ = codul utilizat de către receptor; *mesajul 1* = mesajul transmis de către emițător; *mesajul 2* = rezultat în urma decodării (cu ajutorul *codului*$_2$, folosit de către receptor); așadar, *mesajul 2* = receptare și interpretare de către receptor a *mesajului 1* transmis de către emițător (în condițiile în care codul 2 poate fi diferit, cel puțin într-o anumită măsură, de codul 1; o diferență evidentă poate apărea, de exemplu, între un vorbitor nativ al unei limbi și o persoană care a învățat acea limbă la o anumită vârstă);

1.1.5. mesajul (informația) poate fi privit din trei unghiuri distincte, corespunzând celor trei ramuri ale semioticii: sintaxa, semantica și pragmatica:

din punct de vedere sintactic, *mesajul* corespunde succesiunii semnelor, succesiune impusă de emițător;

din perspectivă semantică, se impune distincția între *mesajul semantic intențional* (semnificația pe care vrea să o transmită emițătorul) și *mesajul semantic realizat* (semnificația pe care o dă receptorul mesajului receptat); aici poate interveni (inter)subiectivitatea: subiectivitatea locutorului, subiectivitatea interlocutorului, respectiv rezultanta acestora, intersubiectivitatea, generatoare de posibile ambiguități în comunicare; de exemplu, locutorul transmite un mesaj cu o anumită semnificație, iar interlocutorul decodează eronat mesajul, conferindu-i acestuia o altă semnificație, diferită de intenția comunicativă a emițătorului:

- *Urmăreşte-l cu atenție!* (la nivel mental sau fizic) – polisemie generatoare de ambiguitate;
- *Mi-e așa de dor de tine!* (real sau ironic) – context/cotext + intonație generatoare de ambiguitate;
- *Aici mă simt bine.* (în București, în România, la universitate, în această sală, la catedră etc.) – deictice generatoare de ambiguitate etc.;

coordonata pragmatică a *comunicării* are în vedere efectul pe care îl are *mesajul* asupra receptorului – cf. Van Cuilenburg, Scholten, Noomen 1998: 26 (referiri la conceptul de *informație*);

în ceea ce privește conceperea și transmiterea mesajului, trebuie să se aplice, în general, în comunicarea curentă, *„legea minimului efort"* sau *principiul „economiei în limbă"* – idealul fiind ca printr-un efort minim din partea emițătorului să se obțină un efect maxim asupra receptorului;

1.1.6. canalul de comunicare este, cel mai adesea, auditiv (în *comunicarea* directă, orală, dintre emițător și receptor, prin cuvânt, în comunicarea prin telefon, la radio etc.), vizual (în *comunicarea* scrisă, prin imagini, prin gesturi etc.) sau audio-vizual (în televiziune etc.). În transmiterea mesajului, la nivelul *canalului* poate interveni, ca principiu negativ, în general,

[2] În anumite contexte este necesar ca emițătorul să "recodifice" mesajul – cf. Miller 1959: 143-144.

aşa-numitul ,,zgomot de fond", adică tot ceea ce se adaugă mesajului pe parcursul transmiterii lui, fără ca emițătorul să intenționeze acest lucru (factorii pertubatori: zgomotul produs de o maşină care trece, de un aparat de radio deschis etc.).

1.1.7. cercul **receptor**ului = *receptorul* ca persoană sau grup de persoane (*receptorul* poate fi un individ sau o colectivitate, ca şi emițătorul, de altfel) şi competența/performanța lui de comunicare, necesară decodării mesajului;

1.1.8. aşteptarea = experiența anterioară a receptorului, sistemul lui de valori (,,filtru"), starea psihică a receptorului, ,,orizontul lui de aşteptare" etc. (de exemplu, ,,aşteptarea" unui anumit tip de profesor, a unui anumit tip de informație într-un context considerat drept cunoscut, a unui anumit răspuns, de la un anumit interlocutor, într-o anumită situație de comunicare, a unui anumit tip de text literar aparținând unui anumit scriitor, considerat drept cunoscut, a unei anumite reacții de la o anumită persoană etc.);

1.1.9. efectul actului comunicativ poate fi: însuşirea unei informații/opinii; adoptarea unui anumit comportament; realizarea unei acțiuni; o anumită reacție etc., în concordanță sau nu cu *intenția* emițătorului; acest *efect* poate fi *pozitiv* (în raport cu intenția emițătorului), *negativ* sau *nul* (*efect zero*);

1.1.10. feed-back-ul = manifestare a disponibilității receptorului de a face cunoscut emițătorului efectul pe care l-a avut asupra sa mesajul receptat/interpretat – conexiune inversă care se poate concretiza într-un răspuns verbal şi/sau comportamental/acțional, precum şi în absența unui răspuns;

1.1.11. ansamblul relațiilor dintre componentele *actului de comunicare* (vezi figura 1 – cercurile intersectate) se concretizează în raportul dintre mesajul transmis de emițător (*mesajul 1* = m_1) şi cel receptat de către receptor, interpretarea pe care receptorul o dă lui m_1 (*mesajul 2* = m_2); *comunicarea* optimă se realizează atunci când $m_1 = m_2$ (corespunzând, în principiu, unei alte relații de egalitate, $cod_1 = cod_2$), dar există şi situații (majoritatea) în care $m_1 \neq m_2$ (nu se realizează *comunicarea*) sau $m_1 \approx m_2$ (se realizează *comunicarea* într-o anumită măsură), adică:

- ☑ $m_1 > m_2$ (semnificația inițială, cea care reflectă intenția comunicativă a emițătorului mesajului, este mai complexă decât cea dată de receptor – de exemplu, un mesaj cu subtilități, ,,nedecodate" pe deplin de către interlocutor);
- ☑ $m_1 < m_2$ (receptorul dă mesajului interpretări suplimentare – de exemplu, unui mesaj simplu de tipul *E o melodie frumoasă.* i se asociază semnificații pe care locutorul nu le-a avut în vedere: *,,versurile se potrivesc unui anumit context", ,,mi-ar plăcea să am această melodie înregistrată/să-mi înregistrezi această melodie"* etc.),

relații reprezentate prin eventuala intersecție a celor două cercuri formate din linie continuă (cercul emițătorului şi cercul receptorului) sau punctată (*mesajul 1* şi *mesajul 2*);

1.1.12. situația de comunicare = circumstanțele spațio-temporale ale transmiterii/receptării mesajului, relațiile dintre emițător şi receptor, mediul fizic, politic, socio-cultural, etnic etc. în care se realizează *comunicarea*, precum şi *cotextul* comunicării (contextul lingvistic) – ceea ce s-a spus înainte de şi ceea ce se va spune după actul comunicativ respectiv; de exemplu:

*<u>În D 301</u>, **acolo** se desfăşoară cursul.Vino **aici**, <u>adică în sala D 301.</u>*,

cu precizarea că toate elementele prezentate anterior există şi acționează în şi sunt influențate de o anumită situație de comunicare, de aici diversitatea (valențelor) actelor comunicative.

Teme curente:

- *Prezentați o situație de comunicare în care este necesar ca emițătorul să recodifice mesajul. Precizați – din situația de comunicare – elementele ce impun acest lucru. Exemplificați.*
- *Exemplificați, din comunicarea curentă, fiecare dintre situațiile: $m_1 = m_2$; $m_1 \neq m_2$; $m_1 > m_2$; $m_1 < m_2$.*

- *Ilustraţi, pentru o situaţie de comunicare didactică, o posibilă succesiune cauză – efect.*
- *Într-o situaţie de comunicare dată introduceţi o variabilă (de exemplu, pentru una dintre coordonatele unui element din schema procesului comunicării interumane). Comentaţi repercusiunile unei astfel de modificări.*

1.2. Tipologia comunicării

În cadrul *comunicării* interumane se pot opera, în funcţie de anumite criterii, diferite clasificări[3]:

(a) după semnele folosite/cod:
- comunicare verbală, orală şi/sau scrisă;
- comunicare nonverbală – prin gestică, mimică, direcţia privirii etc.;
- comunicare paraverbală – reprezentată de anumite caracteristici ale vocii (care reflectă apartenenţa la categoria masculinului/femininului, vârsta, nivelul de instruire etc.), pronunţie, intonaţie, ritm al vorbirii, pauză, tăcere etc.;

(b) prin raportare la numărul emiţătorilor/receptorilor:
- comunicare individuală – de exemplu, între doi prieteni;
- comunicare de masă – de exemplu, între un conferenţiar şi cei plasaţi în auditoriu;

(c) în funcţie de relaţia stabilită între partenerii actului comunicativ:
- comunicare intrapersonală (de exemplu, comunicarea cu sine a emiţătorului – monologul, întrebările formulate pentru sine, variantele de răspuns formulate, de asemenea, pentru sine, în căutarea soluţiei unei probleme etc.);
- comunicare interpersonală: comunicare (pe) orizontală (de exemplu, cadru didactic – elev, părinte – elev, cadru didactic – persoană plasată la un nivel superior în ierarhia din cadrul instituţiei etc.) vs. comunicare (pe) verticală (de exemplu, $elev_1$ – $elev_2$, $cadru\ didactic_1$ – $cadru\ didactic_2$ etc.);

(d) după caracteristicile situaţiei de comunicare (context comunicativ şi tipul de discurs actualizat): comunicare economică, politică, didactică etc.;

(e) prin raportare la intenţia comunicativă a locutorului:
- comunicare intenţională, comunicare având trăsătura [± pragmatic] – de exemplu, transmiterea anumitor conţinuturi, în vederea realizării anumitor finalităţi, implicarea elevilor în situaţii de comunicare în care se formează anumite atitudini; discuţii despre comportament în anumite contexte etc.;
- comunicare neintenţională – în cazul căreia se poate vorbi despre o intenţie comunicativă Φ (de exemplu, reflectarea unei anumite stări de spirit, deşi nu se intenţionează acest lucru) etc.;

fiecare dintre aceste aspecte ale *comunicării* interumane încadrându-se în schema generală propusă iniţial (cu adaptările de rigoare, de la un caz la altul) – de aici şi complexitatea acesteia.

Teme curente:
- *Ilustraţi, în cadrul unui tip de comunicare, alte trei tipuri de comunicare identificate prin raportare la criterii diferite de cel iniţial.*
- *Recreaţi o situaţie de comunicare ce presupune valorificarea unui act comunicativ nonverbal. Transformaţi-l într-o succesiune de 5-6 replici.*

1.3. Comunicarea orală *vs.* comunicarea scrisă. Limba vorbită *vs.* limba scrisă

[3] Pentru detaliere, vezi Şoitu 1997: 54-81, iar pentru comunicarea didactică – Cosmovici, Iacob 1999: 183, Cucoş 1998: 134-141 etc.

Raportul dintre **comunicarea orală** şi cea **scrisă**, respectiv dintre **limba vorbită** şi **limba scrisă** îl implică, în principiu, pe cel dintre planul extraverbal şi planul verbal al comunicării; se distinge, astfel, discursul **oral**, situaţional, egocentric, construit în/dinspre perimetrul „eului" emiţătorului, de cel **scris**, într-o anumită măsură impersonalizat (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 12-13), în sensul în care reflectă şi posibilitatea de a interveni în text, de a redimensiona unele dintre coordonatele acestuia.

Într-o formulare sintetică, planul **comunicării orale** presupune raportarea la multiplele coordonate ale contextului comunicativ caracterizat prin coprezenţa, fie şi doar auditivă (de exemplu, în comunicarea telefonică), a locutorului şi a interlocutorului, şi prin valorificarea – drept cod – preponderent a **limbii vorbite** (fără a exclude însă şi alte coduri/sisteme de semne – de exemplu, semnele de circulaţie), a aspectului **vorbit** al **limbii**, în asociere cu elemente precum intonaţia, pauza, accentul, intensitatea, ritmul vorbirii, timbrul vocii, mimica, gestica, poziţia corpului etc.

Comunicarea scrisă, pe de altă parte, are un caracter mai elaborat, în condiţiile în care locutorul poate reveni asupra mesajului construit, înainte de a-l transmite interlocutorului; situaţia de comunicare nu mai presupune coprezenţa locutor – interlocutor (nu avem în vedere aici contexte de tipul comunicare prin bileţele în cadrul unei activităţi la care participă locutorul şi interlocutorul), ci distanţa dintre aceştia – de aici şi diferenţa, din perspectiva codului utilizat, între „limba apropierii" (pentru planul comunicării orale) şi „limba distanţei" (pentru planul comunicării scrise – Koch-Oesterreicher 1990: 8-9).

Principalele repere în prezentarea particularităţilor comunicării orale/scrise, respectiv ale limbii vorbite/scrise – ilustrate sintetic în tabelul de mai jos – se plasează în realitatea comunicării într-un continuum, elementele planului oral/vorbit influenţându-le pe cele din planul scris şi invers, în funcţie de context şi de raportarea vorbitorului la fenomenul lingvistiv, de uz (a se vedea, în acest caz, dubletele acceptate în noul DOOM: dublete accentuale – *ántic* / *antíc*, *candíd* / *cándid*, *gíngaş* / *gingáş*, *precaút* / *precáut* etc.; dubla pronunţare şi/sau scriere a unor neologisme – *claun* s.m., pl. *clovni* / *clauni*; *derby* / *dérbi* (cursă de călărie, întrecere sportivă) s.n., art. *dérby-ul* / *dérbiul* (*-bi-ul*); pl. *derby-uri* / *derbiuri*; dublete morfologice – *aştri / astre*, *ceremoniale / ceremonialuri, eşafoduri / eşafoade, hamacuri / hamace, monoloage / monologuri, nivele / niveluri* etc.

Comunicare orală – limbă vorbită	**Comunicare scrisă – limbă scrisă**

▪ discursul este de tip oral, situaţional, egocentric; ▪ implică şi planul extraverbal al comunicării; ▪ comunicarea orală are un caracter alternativ şi discontinuu, presupunând permanenta raportare la coordonatele (spaţiale, temporale, personale etc.) ale situaţiei de comunicare şi valorificarea unor elemente precum intonaţia, pauza, accentul, intensitatea, debitul verbal, mimica, gestica, direcţia privirii etc.; ▪ limba vorbită are un „caracter natural", reflectând particularităţi de ordin individual (de exemplu, dificultăţi în pronunţarea unor sunete/grupuri de sunete), socio-cultural (de exemplu, înlocuirea unor cuvinte considerate tabu în anumite comunităţi cu altele), dialectal/lingvistic (de exemplu, forme aparţinând unui anumit grai) etc. ale persoanelor implicate într-un act comunicativ; ▪ codul oral presupune, în principiu, coprezenţa locutor – interlocutor într-o anumită situaţie de comunicare, de aici posibilitatea dezambiguizării mesajului (ca întreg sau în elementele lui componente) în timpul realizării comunicării, pe măsură ce locutorul îşi dă seama că interlocutorul nu poate decoda mesajul în conformitate cu intenţia comunicativă iniţială; ▪ se manifestă cu precădere, în planul comunicării orale, spontaneitatea şi principiul economiei în limbă; ▪ se face apel preponderent la contextul comunicării etc.	• discursul scris este, într-o anumită măsură, impersonalizat; • implică planul verbal al comunicării; • comunicarea scrisă are, în principiu, un caracter continuu, linear, locutorul având posibilitatea de a reveni asupra textului scris; • limba scrisă are un „caracter artificial", neavând capacitatea de a reda cu exactitate limba vorbită[4]; poate, însă, valorifica alte valenţe ale exprimării (vezi, de exemplu, elemente ale planului stilistic); • codul scris nu este folosit, în principiu, în condiţiile coprezenţei locutor – interlocutor, locutorul nemaiputând, astfel, să dezambiguizeze mesajul pe măsură ce-l codifică, pentru a facilita decodarea acestuia de către interlocutor; • spontaneitatea este, în principiu, în scris, doar „mimată"; economia în limbă se realizează numai într-o anumită măsură (pentru ca mesajul să poată fi decodat); • se face apel preponderent nu atât la contextul, cât la cotextul comunicării etc.

Teme curente:

▪ *Comentaţi – prin raportare la caracteristicile limbii vorbite, respectiv scrise – următoarea afirmaţie: „limba scrisă se poate asemăna cu hărţile unui atlas geografic: ele dau mai puţin decât poate prinde ochiul în natură, căci în ele lipseşte jocul de lumină şi umbră, colorile şi perspectiva; dar dau şi mai mult, de exemplu, curbele de nivel, pe care nu le vedem când privim un peisaj" (Puşcariu 1976: 59).*

▪ *Motivaţi existenţa unui continuum limbă vorbită – limbă scrisă. Valorificaţi şi exemple din DOOM 2.*

▪ *Prezentaţi schematic principalele elemente de noutate pe care le aduce DOOM 2 în planul:*

a) pronunţării unor cuvinte;
b) scrierii unor cuvinte simple/compuse;
c) despărţirii cuvintelor în silabe;
d) dubletelor morfologice.

▪ *Exemplificaţi (contrazicând elementele prezentate în tabelul de mai sus) o situaţie de comunicare orală în care gradul de spontaneitate este redus, respectiv o situaţie de comunicare scrisă în care gradul de spontaneitate este foarte mare.*

2. Repere în teoria limbii şi a limbajului

[4] „aspectul scris al limbii este *secundar* faţă de şi *derivat* din aspectul vorbit al oricărei limbi" – Iordan, Robu 1978: 61.

2.1. Limbaj – limbă – vorbire: delimitări conceptuale

Literatura de specialitate prezintă diferit raportul dintre *limbaj*, *limbă* şi *vorbire* – ca raport de complementaritate sau, dimpotrivă, de opoziţie, ca relaţie de parţială sinonimie a primelor două concepte[5], ca structură interdependentă etc., de aici şi multiplele interpretări ale aceleiaşi realităţi comunicative.

Delimitând principalele caracteristici ale fiecăruia dintre conceptele avute în vedere, putem considera raportul dintre ele ca un continuum:

limbajul – calitate general umană valorificată în comunicare

↓

limba – sistem de semne valorificat drept cod în realizarea actului comunicativ

↓

vorbirea – actualizare a limbii, a anumitor semne ale sistemului acesteia, în comunicare

(a) Limbajul, ca apanaj al umanului[6], asigură cadrul general al realizării comunicării, fiind în acelaşi timp concretizare a caracteristicilor socialului, comportament, modalitate de exteriorizare a unor gânduri, sentimente etc. prin intermediul simbolurilor.

(b) Limba ca sistem de semne

Limba, în calitatea sa de cod, se constituie într-un sistem de semne asociat unei anumite comunităţi lingvistice (vezi, de exemplu, sistemul limbii române, sistemul limbii franceze, sistemul limbii chineze etc.; sistemele limbilor romanice *versus* sistemele limbilor germanice etc.). Limba reprezintă o realitate complexă care apare:

- ca urmare a actelor lingvistice individuale, respectiv colective, cu determinismul lor fizic, psihic, socio-cultural (vezi, de exemplu, influenţa formelor poetice eminesciene sau ale graiului muntenesc asupra sistemului limbii române literare);
- prin selectarea şi sistematizarea posibilităţilor lingvistice utilizate/utilizabile în comunicare (aceasta fiind o condiţie a eficienţei comunicării în cadrul unei anumite comunităţi, altfel vorbitorii unei anumite limbi nu s-ar mai înţelege între ei).

În strânsă dependenţă de elementele de ordin individual şi socio-cultural, limba este într-o continuă schimbare, ilustrată în schema de mai jos:

actele lingvistice individuale/colective + noile realizări ale unei comunităţi

↓

reconsiderarea/încălcarea unora dintre normele existente

prin generalizarea abaterilor de la normă

↓

crearea şi impunerea de noi norme care vor reconfigura, într-o anumită măsură,

sistemul limbii

De aici şi precizarea că în nici o comunicare nu există sistemul limbii, ci o realizare a acestuia.

Sistemul limbii, la rândul său, este constituit din subsisteme, pe care le vom detalia în următoarele unităţi ale cursului după cum urmează:

1. nivelul fonetic/fonologic;

---

[5] Pentru observaţii privind ipostaze ale sinonimiei limbaj [– stil] – limbă vezi, de exemplu, Iordan, Robu 1978: 41, Lohisse 2001: 13 etc.

[6] Vezi Miller 1956: 6; Barker 1987: 22 etc.

2. nivelul lexical-semantic;
3. nivelul gramatical – cuprinzând **nivelul morfologic** şi **nivelul sintactic;**
4. nivelul stilistic.

(c) Limbă *versus* vorbire

Teoria asupra limbii ca sistem (vezi *supra*) şi asupra vorbirii este concretizată, în lucrările de specialitate, în diferite opoziţii conceptuale[7], dintre care le-am ales aici spre prezentare doar pe cele care au un mai mare caracter operaţional în contextul raportării, pe de o parte, la subiectul teoretic „limbă – comunicare" şi, pe de altă parte, la particularităţile ariei curriculare *Limbă şi comunicare* asociate ciclului primar/preprimar.

(1) **limbă** vs. **vorbire**
cod de semne, fenomen social — utilizare, actualizare[8] a codului, fenomen individual (Ferdinand de Saussure)
sistem de tehnici de expresie vs. realizare, aplicare a acestor tehnici în comunicarea propriu-zisă (Georg von der Gabelenz)

(2) **competenţă** vs. **performanţă**
ansamblu de posibilităţi condiţionate de stăpânirea, de către vorbitor, a unei anumite limbi — valorificarea acestor posibilităţi (Noam Chomsky)

(3) **cod** vs. **mesaj**
organizare — actualizare a codului (Roman Jakobson)

(4) **Tip** = ansamblu de „principii de structurare într-o limbă";
vs.
sistem = ansamblu de opoziţii funcţionale;
vs.
normă = realizarea colectivă a sistemului, ansamblu de elemente normale în vorbirea unei colectivităţi; norma are ca diviziuni norma socială şi norma individuală;
vs.
vorbire = realizarea individual-concretă a normei. (Eugen Coşeriu)

Teme curente:

- *Schematizaţi, într-un tabel, elementele comune şi distincţiile implicate de raportul limbaj – limbă – vorbire.*
- *Comentaţi următoarea opinie: „Limba este un instrument de comunicare prin care experienţa umană se realizează în mod diferit în fiecare comunitate lingvistică, chiar prin elementele ei constitutive, adică prin sistemul şi structurile ei realizate la diferite nivele şi care sunt ordonate de anumite norme funcţionale în comunitatea lingvistică dată. Vorbirea este manifestarea concretă a limbii într-o infinitate de fapte lingvistice, enunţuri concrete elaborate, emise şi receptate de către oameni. Prin vorbire, limba există în mod real, se manifestă practic" (Iordan, Robu 1978: 39).*
- *Exemplificaţi opoziţia conceptuală **tip – sistem – normă – vorbire**.*

2.2. Funcţiile limbajului

[7] Vezi, de exemplu, Frâncu 2005.
[8] Limba „devine vorbire prin actualizare" şi, în acelaşi timp, „preexistă, în manieră statică, în vorbire" – Bally 1965: 119-120.

Având ca premisă de studiu schema comunicării propusă anterior, pot fi identificate (după Roman Jakobson) şase funcţii ale limbajului[9]:

- **funcția referențială** – realizată atunci când mesajul este centrat pe referent: *Cartea este pe masă.*; *Este o carte bună.*;
- **funcția conativă (apelativă, persuasivă)** – realizată când mesajul este centrat pe receptor, conținând elemente de influențare a acestuia: *Ioana, fii atentă!;Urmăreşte ideea, fii atent!*;
- **funcția emotivă** – realizată când mesajul este centrat pe emițător (vizează atitudinea emițătorului): *Ce dor îmi era de tine!*;
- **funcția metalingvistică** – realizată când mesajul este centrat pe codul folosit în comunicare, acest cod fiind nuanțat la nivel formal pentru a răspunde exigențelor emițătorului/receptorului: *Are inima bună, şi când spun inimă mă gândesc la suflet…*;
- **funcția fatică** – realizată prin centrarea mesajului pe canalul prin care se face comunicarea, emițătorul verificând dacă nu există ceva care să perturbe (în plan fizic sau psihic) receptarea în condiții optime a mesajului său de către receptor: *Alo? Andrei? Mă auzi bine?*;
- **funcția poetică** – realizată atunci când mesajul este centrat pe el însuşi, pe crearea propriei sale forme: *Plânge cerul…Plouă cu lacrimi de bucurie…*;

cu precizarea că în cadrul aceluiaşi mesaj se stabileşte o ierarhie[10] a acestor funcții, una dintre ele având preponderență, la un moment dat, asupra celorlalte, diferența fiind făcută de intenția comunicativă a locutorului.

Funcțiilor limbajului ilustrate mai sus li se pot adăuga (după Solomon Marcus) alte şase:

- **funcția de codificare** – vizează transmițătorul, cel care foloseşte un anumit cod în transmiterea mesajului;
- **funcția de decodificare** – vizează destinatarul mesajului, cel care trebuie să decodifice respectivul mesaj;
- **funcția de perturbare** – vizează zgomotul (de fond) care ar putea influența în mod negativ transmiterea/receptarea mesajului;
- **funcția intensională** – vizează sensul;
- **funcția extensională** – vizează obiectul;
- **funcția de observare (terapeutică)** – vizează eventualul observator al actului comunicativ.

Teme curente:

- *Exemplificați, prin mesaje extrase din conversația curentă, funcția referențială şi pe cea fatică a limbajului.*
- *Identificați, în fragmentul de mai jos, principalele funcții ale limbajului actualizate şi realizați o ierarhizare a acestora:*

„- Desigur, zise vulpea. Tu nu eşti deocamdată pentru mine decât un băieţaş, aidoma cu o sută de mii de alți băieţaşi. Iar eu nu am nevoie de tine. Şi nici tu n-ai nevoie de mine. Eu nu sunt pentru tine decât o vulpe, aidoma cu o sută de mii de alte vulpi. Dar dacă tu mă îmblânzeşti, vom avea nevoie unul de altul. Tu vei fi, pentru mine, fără seamăn în lume. Eu voi fi, pentru tine, fără seamăn în lume..." (Antoine de Saint-Exupéry, *Micul prinț*)

[9] Jakobson 1963, p. 213-220; vezi, de asemenea, Lohisse 2001: 46-48.

[10] „posibilitățile de coocurență în acelaşi mesaj a unor segmente de construcție cu funcții diferite nu sunt nelimitate, ci constituie o anumită ierarhie. Funcția referențială poate domina într-un mesaj în care apare şi funcția expresivă, conativă sau fatică; funcția poetică poate domina asupra celor referențială, expresivă sau conativă" etc. – Iordan, Robu 1978: 69.

- *În ce context, ca educator, aţi putea actualiza funcţia de observare a limbajului?*

3. Nivelul fonetic/fonologic al limbii române

3.1. Fonetica/fonologia – definire, unităţi minimale

Prezentarea nivelului fonetic/fonologic al limbii implică o serie de delimitări conceptuale care să permită operaţionalizarea unor elemente pe care le vom actualiza în această unitate a cursului: *fonetică/fonologie* (ca ştiinţă), *sunet*, respectiv *fonem* (ca unităţi minimale studiate, alături de alte aspecte ale limbii/vorbirii, de această ştiinţă).

3.1.1. Fonetica este, într-o definire foarte simplă, ştiinţa care studiază sunetele unei limbi. Raportând această definiţie la fenomenul lingvistic, se impune o nuanţare a acesteia, în condiţiile în care obiectul de studiu al foneticii este reprezentat nu doar de sunete ca atare, ci de coordonata sonoră a vorbirii sub toate aspectele sale[11]; aşadar, *fonetica este ştiinţa care studiază producerea, transmiterea şi receptarea anumitor semne sonore folosite într-o situaţie de comunicare dată*.

În funcţie de elementul sonor studiat, se disting următoarele ramuri[12] ale foneticii:

(a) ***fonetica articulatorie*** – studiază producerea semnelor sonore (modul de articulare[13] a sunetului, acesta fiind produs de organe ale corpului uman);

(b) ***fonetica acustică*** (ramură a fizicii) – studiază transmiterea, dinspre emiţător către receptor, a semnelor sonore (a vibraţiilor aerului produse de organe – este avut în vedere, aşadar, sunetul perceput ca semnal fizic existent sub forma unor oscilaţii ale presiunii aerului);

(c) ***fonetica auditivă*** – studiază modalitatea de receptare a sunetelor de către receptor într-o anumită situaţie de receptare, precum şi prelucrarea semnalului sonor;

(d) ***fonetica funcţională (fonologia)*** – studiază aspectul funcţional lingvistic al sunetelor unei limbi, folosirea semnalelor fonice într-un sistem lingvistic şi valoarea sunetelor în comunicarea lingvistică – aşadar, funcţionarea subsistemului fonetic/fonologic al sistemului limbii; la nivelul acestei ramuri a foneticii se operează, de asemenea, distincţia între fonematică şi prozodie (Iordan, Robu 1978: 74), prima vizând unităţile funcţionale segmentale (fonemele concretizate, în planul vorbirii, în sunete), iar cea de-a doua – pe cele suprasegmentale (de exemplu, accentul, intonaţia, pauza).

3.1.2. Unităţi fonetice/fonologice

Unităţile fonetice/fonologice sunt identificabile la nivel *segmental* (fonemul, realizat prin sunet) şi la nivel *surprasegmental* (accentul, intonaţia, pauza, cadenţa).

3.1.2.1. Unităţi segmentale

Unităţile fonetice/fonologice segmentale sunt *sunetul*, respectiv *fonemul*, cărora le vom prezenta principalele caracteristici, pentru a puncta ulterior distincţiile dintre acestea.

(a) Sunetul poate fi perceput ca realitate:

- fiziologică – sunetul este produs de anumite organe ale corpului omenesc;
- acustică – sunetul ia naştere şi se transmite prin vibraţia unui corp elastic – aerul;

[11] Cf. K. J. Kohler apud Turculeţ 1999: 7.

[12] Distincţiilor prezentate li se adaugă, în literatura de specialitate, în funcţie de obiectivele pe care le au în vedere cercetătorii, fonetica descriptivă, cea comparată, dialectală, respectiv istorică, instrumentală etc. – vezi Iordan, Robu 1978: 73-74.

[13] Pentru detalii privind articularea sunetelor şi elementele implicate în acest proces (laringe, coarde vocale, glotă, faringe, cavitate bucală – cu zona dentală, zona alveolară, cea prepalatală, palatală, zona velară, cea uvulară; cavitate nazală, limbă, buze etc.), vezi Iordan, Robu 1978: 77-79.

- psihică – sunetul este un element al conştiinţei: centrii vorbirii de pe scoarţa cerebrală sunt cei care coordonează producerea şi transmiterea sunetelor.

Sunetul este cea mai mică unitate sonoră a comunicării verbale, orale, fiind reprezentativ pentru un anumit tip de fonem; sunetul este produs de aparatul fonator: vibraţiile aerului care se propagă de la emiţător către receptor sunt selectate şi se transformă în impulsuri nervoase, recunoscute de creier ca unităţi sonore ale unei anumite limbi.

Sunetul are anumite ***proprietăţi***/trăsături auditive:

- ***înălţimea*** sunetului (înalt/ascuţit/acut vs. jos/profund/grav) are rol – prin prisma variaţiei acestei proprietăţi (vezi curba melodică a rostirii) – în realizarea intonaţiei la nivelul propoziţiei şi al frazei – în cazul vocativelor, al imperativelor, al interjecţiilor, al realizării superlativului absolut etc.; în limbile cu accent muzical (chineza, vietnameza etc.), înălţimea sunetelor are funcţie distinctivă, ducând către identificarea diferitelor sensuri ale cuvintelor – de exemplu, cuvântul *ma* din chineză, în funcţie de curba intonaţională, poate însemna „mamă", „cal", „cânepă" sau „jur" (vb. a jura);
- ***durata*** este perioada de timp în care se transmite sunetul (sunete durative sunt vocalele, semidurative – semivocalele şi consoanele); durata sunetului capătă şi valoare gramaticală în anumite contexte, de exemplu în realizarea superlativului absolut: *E m**aa**re!*;
- ***intensitatea*** unui sunet se măsoară în decibeli; de exemplu, şoptitul slab are circa 20 de decibeli, în condiţiile în care auzul uman deosebeşte intensităţi ale sunetului între 0 şi 130 de decibeli (la circa 110 decibeli sunetul devine dezagreabil datorită intensităţii sale, iar la 130 decibeli este pragul durerii[14]);
- ***timbrul*** (calitatea) sunetului este în funcţie de anumiţi factori (vârstă, voce etc.[15]).

(b) Fonemul este unitatea funcţională a nivelului fonologic al limbii, existând ca unitate abstractă, doar la nivelul sistemului limbii; fonemul se concretizează, în planul vorbirii, în variante sonore (sunete) – de aceea unui fonem îi pot corespunde mai multe sunete (de exemplu, fonemului *r* îi corespund mai multe variante de pronunţare, în funcţie chiar de caracteristicile vorbitorului, după cum fonemului *p* îi corespund mai multe sunete, în funcţie, de exemplu, de apartenenţa vorbitorului la un anumit grai – vezi pronunţarea cuvântului *picior* în Muntenia, Maramureş, Moldova etc.).

Fonemul este o unitate sonoră minimală care nu poate fi divizată în unităţi mai mici şi care serveşte la alcătuirea şi diferenţierea morfemelor (unităţi minimale semnificative lexical şi/sau gramatical); trăsăturile distinctive ale fonemelor sunt cele care – prin alterare sau modificare – „ar altera şi ar modifica însuşi sistemul limbii" (Iordan, Robu 1978: 72).

Fonemul este un sunet care, prin caracteristicile sale acustico-fiziologice, are rolul de a diferenţia un cuvânt de altul care nu conţine fonemul respectiv (***c**are* vs. *are* vs. *car*) sau de un cuvânt în care fonemul[16] este înlocuit cu un altul (***c**are* vs. ***m**are* vs. ***s**are* vs. ***p**are* vs. ***r**are* vs. ***d**are* vs. ***o**are* vs. ***t**are* vs. ***z**are*).

Fonemul are rol în distingerea unor:

- morfeme lexicale: *Am cumpărat un **c**ar cu **v**ar.*;
- morfeme gramaticale: *lung**Φ** – lung**ă**; venea**u** – venea**i**;*
- morfeme semantico-gramaticale: *El îi ur**a** noroc. vs. El ur**î** necinstea.*

(c) Distincţia sunet – fonem este prezentată în literatura de specialitate din multiple perspective[17], pe care le vom avea în vedere – schematic – în tabelul de mai jos:

[14] Silverman, apud Miller 1956: 68. Pentru alte detalii referitoare la intensitate sau „putere sonoră", vezi, de asemenea, Iordan, Robu 1978: 84.

[15] Vezi, de exemplu, caracteristici ale timbrului mai acut, ale vocii de bas etc. – Iordan, Robu 1978: 84.

[16] Pentru distincţii privind fonemul, cu exemplificare pentru limba engleză, vezi Miller 1956: 34-37 ş.u.

[17] Vezi, de exemplu, Turculeţ 1999: 16 ş.u., Şerban 1997: 13-16, Dimitriu 2004: 12 etc.

sunetul	fonemul
▪ unitate concretă aparţinând nivelului vorbirii; ▪ fenomen individual; ▪ element variabil, realizare a fonemului; ▪ cea mai mică unitate sonoră a comunicării verbale, orale; ▪ în număr infinit; ▪ concretizare a unui anumit tip de fonem	▪ o unitate abstractă aparţinând nivelului limbii; ▪ fenomen social; ▪ element stabil, care se realizează în vorbire prin variante; ▪ cea mai mică unitate distinctivă în planul expresiei, identificabilă prin opoziţii: ***m**asă/ **l**asă / **c**asă / **r**asă / **p**asă* etc.; ▪ în număr finit; ▪ reprezintă o clasă de sunete care îndeplinesc aceeaşi funcţie într-o limbă dată: de exemplu, *p* pronunţat *p, k', pk'*

3.1.2.2. Unităţile suprasegmentale

Unităţile suprasegmentale sunt, în limba română: accentul, intonaţia, pauza[18], cadenţa[19] etc., dintre care le vom avea în vedere aici pe primele două.

(a) Accentul reprezintă pronunţarea mai apăsată a unei vocale dintr-un cuvânt; prin accent „o unitate a structurii fonologice este pusă în relief, contrastând cu celelalte unităţi concurente de acelaşi nivel, prin distribuţia diferenţiată a intensităţii şi/sau înălţimii în articularea cadrului textual dat" – Iordan, Robu 1978: 170.

În funcţie de locul accentului în cuvânt, se realizează distincţia, pe de o parte, între diferite tipuri de silabe:

- silabă tonică (purtătoare de accent): ***soa**-re*;
- silabă posttonică (silaba ulterioară silabei tonice): *ra-**mu-ră***;
- silabă protonică (silaba anterioară silabei tonice): ***ri-no**-cer*;

şi, pe de altă parte, între diferite tipuri de cuvinte:

- cuvinte oxitone (în care accentul cade pe vocala din ultima silabă): *avi**on**, feribo**t***;
- cuvinte paroxitone (în care accentul cade pe vocala din penultima silabă): *bin**o**clu*, *băcăn**ie***;
- cuvinte proparoxitone (în care accentul este pus pe o vocală dintr-o silabă anterioară penultimei silabe): *r**a**mură, p**a**jişte, tr**e**isprezece*.

Accentul are, de asemenea, rol în diferenţierea omografelor: *v**e**selă* (adj.) vs. *ves**e**lă* (subst.), *z**o**ri* (subst.) vs. *zor**i*** (vb.), *c**o**pii* (subst. sau vb.) vs. *cop**i**i* (subst.), ***e**ra* (subst. art.) vs. *er**a*** (vb.), *c**â**ntă* (vb. ind. prez., pers. a III-a sg./pl. sau imper.) vs. *cânt**ă*** (vb. ind. pf. s.) etc.

(b) Intonaţia, ca unitate suprasegmentală care le subsumează pe cele enumerate *supra*[20], se constituie în marcă a contextualizării la nivelul codificării/transmiterii, respectiv la cel al receptării/decodificării/interpretării unui mesaj. **Intonaţia** este asociată cu înălţimea

[18] **Pauza** constă în întreruperea fluxului sonor (cf. Iordan, Robu 1978: 175) în anumite contexte, adică între unităţile comunicative ale mesajului. În afara funcţiei specifice de diferenţiere a unităţilor semnificative ale mesajului oral sau scris (pauza concretizându-se, în acest caz, în blanc), pauza are şi rolul de a opune/de a marca în enunţ structurile omofone: *E un copil **cuminte**. versus E un copil **cu minte**.*

[19] **Cadenţa** sau debitul enunţului reprezintă, în principiu, o particularitate de ordin individual a locutorului, reflectând caracteristici care ţin de personalitatea locutorului, de starea fizică şi/sau de spirit din momentul vorbirii, de context, de intenţia comunicativă (emfază, manifestare în grade diferite a încercării de a convinge, de a impune opinii, de a genera acţiuni etc.). Pentru o perspectivă mai „tehnicistă" asupra fenomenului cadenţei în vorbire, vezi Iordan, Robu 1978: 177-180.

[20] „Intonaţia se realizează prin îmbinarea variaţiilor de înălţime cu intensitatea şi durata sunetelor, cu pauzele, tempoul şi ritmul vorbirii şi cu alte elemente fonice, legate de timbrul sunetelor şi de culoarea vocii: mirată, emoţionată, nedecisă etc." (Turculeţ 1999: 256).

sunetului (înalt/ascuțit/acut *vs.* jos/profund/grav), generând curba melodică a propoziției/frazei, marcată în comunicarea scrisă prin semnele de punctuație (vezi 3.6.).

Teme curente:

- *Indicați trei cuvinte bisilabice oxitone, trei cuvinte trisilabice paroxitone şi trei cuvinte monosilabice în care să apară aceeaşi vocală.*
- *Trasați curba intonațională a următoarelor enunțuri: (a) Plouă.; (b) Plouă!; (c) Plouă?*
- *Formulați enunțuri cu omografele prezentate în interiorul subunității de curs.*
- *Analizați, din perspectiva proprietăților sunetelor actualizate, un enunț simplu din replica unui coleg/unei colege.*

3.2. Sunetele limbii române – definire, tipologie

Sunetele limbii române, concretizate în sistemul vocalic şi în cel consonantic, sunt definite cel mai frecvent prin raportare la caracteristicile traseului aerului la ieşirea sa din aparatul fonator (vezi, în acest sens, definirea vocalelor ca sunete în a căror rostire aerul nu întâmpină nici un obstacol la ieşirea din aparatul fonator vs. definirea consoanelor ca sunete în a căror rostire aerul întâmpină anumite obstacole la ieşirea din aparatul fonator).

3.2.1. Vocalele sunt „sunete sonore, regulate, muzicale, rezultate din trecerea nestânjenită, continuă a curentului de aer fonator prin cavitatea bucală" (Toma 2004: 9), aşadar sunete la rostirea cărora aerul nu întâmpină nici un obstacol la ieşirea din aparatul fonator; sunt singurele sunete produse de laringe şi modificate în rezonatorul cavității bucale.

Cele şapte vocale din limba română pot fi clasificate[21] în funcție de diferite criterii:

a) după locul de articulare: vocale anterioare (palatale) – *e, i*; vocale mediane (centrale) – *a, ă, î*; vocale posterioare (velare) – *o, u*;

b) după apertură (deschidere/gradul de ridicare a dosului limbii la palat): vocale deschise: *a*; vocale mediane/semideschise: *e, ă, o*; vocale închise: *i, î, u*;

c) după labializare (participarea sau nu a buzelor la producerea vocalelor): vocale labiale (labializate)[22]: *o, u*; vocale nelabiale (nelabializate): *a, e, i, î, ă*;

d) vocale implicite: *î, i* (pentru pronunțarea consoanelor: *cî, ci, chi* etc. – vezi, în acest sens, şi nuanțările din DOOM 2);

e) vocala scurtă/redusă în poziție finală postconsonantică/semiconsoana *i* – nesilabică, folosită la sfârşitul unei silabe după o consoană, în cuvinte de tipul *alb**i**, iubeşt**i*** etc.

Util este, în fixarea acestor repere, aşa-numitul triunghi vocalic, a cărui „citire" se constituie, de fapt, în reprezentarea primelor două tipologii ale vocalelor din limba română:

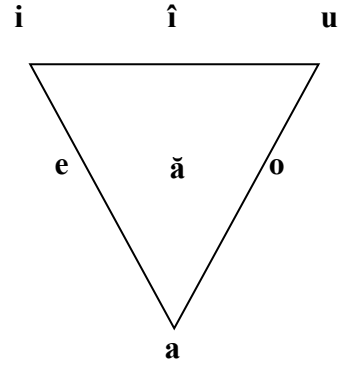

[21] Şerban 1997: 44; Iordan, Robu 1978: 80 etc.

[22] Se precizează, de altfel, în literatura de specialitate, că „poziția buzelor […], în cazul vocalelor posterioare, formează un rezonator *rotunjit* sau *labializat*" – Iordan, Robu 1978: 80.

3.2.2. Semivocalele (în număr de patru) sunt sunete care au caracteristici vocalice, dar sunt mai scurte şi mai închise decât vocalele, neavând capacitatea de a forma singure silabe (sunt sunete asilabice): *i, e, o, u*.

În funcţie de locul de articulare şi de labializare, se disting:

- semivocale anterioare, nelabializate: *e, i*;
- semivocale posterioare, labializate: *o, u*.

Se remarcă, de asemenea, dubla valoare a sunetelor *i, e, o, u* (percepute, în funcţie de context, fie ca vocale, fie ca semivocale), spre deosebire de sunetele *a, ă, î/â*, care au întotdeauna valoare de vocale.

3.2.3. Consoanele (douăzeci şi două, în limba română) sunt sunete la rostirea cărora aerul întâmpină anumite obstacole la ieşirea din aparatul fonator; consoanele îşi pierd astfel – din cauza interpunerii obstacolelor – caracterul muzical, regulat[23], undele sonore căpătând valoare de zgomote.

Consoanele din limba română (*b, c, d, f, g, h, j, l, m, n, p, r, s, ş, t, ţ, v, z, ĉ, ĝ, k', g'*) pot fi clasificate[24] în funcţie de diferite criterii:

a) după sonoritate (prezenţa/absenţa vocii): consoane surde (afonice) vs. consoane sonore (fonice): *p – b; c – g; t – d; f – v; ş – j; s – z; ĉ – ĝ; k' – g'*;

b) după locul articulării: consoana laringală (glotală) *h*; consoane velare: *c – g*; consoane palatale: *k' – g'*; consoane alveo-palatale: *ş – j, ĉ – ĝ*; consoane alveolare: *s – z, l, r, t*; consoane dentale: *t – d, n*; consoane labio-dentale: *f – v*; consoane bilabiale: *p – b, m*;

c) după modul de articulare:

- consoane oclusive (explozive), întrerupte: consoane pronunţate prin închiderea bruscă a canalului fonator, urmată de redeschiderea lui bruscă: *p – b, m, t – d, n, l, r, k' – g'*;
- consoane constrictive (fricative/spirante), continue: consoane produse prin frecarea aerului de pereţii strâmtaţi ai canalului fonator: *f – v, ş – j, s – z, l, r, h*;
- consoane africate (semioclusive): consoane produse prin cumularea ocluziei cu constricţia: *ţ, ĉ – ĝ*.

În limba română sunt identificate, de asemenea: două consoane lichide: vibranta *r* şi laterala *l*; două consoane siflante: *s – z*; două consoane şuierătoare: *ş – j*; două consoane nazale: *m* şi *n*.

Teme curente:

- *Exemplificaţi, în cuvinte din sistemul limbii române, valoarea vocalică, respectiv semivocalică a sunetelor* ***e, i, o, u***.
- *Daţi exemple de cuvinte din limba română care să conţină un număr cât mai mare de vocale, respectiv un număr cât mai mare de consoane.*
- *Caracterizaţi vocala* ***e*** *şi consoana* ***m*** *după criteriile prezentate supra.*

3.3. Corespondenţa sunet(e) – literă/grup de litere

Litera este, în principiu, semnul grafic al unui sunet. Deşi considerată „limbă fonetică" (vs. alte limbi precum franceza, engleza etc., care nu au acest atribut), caracterizată prin corespondenţa unitară sunet – literă (adică unui sunet îi corespunde o literă), limba română prezintă şi câteva situaţii particulare, de aici raportul **sunet(e) – literă/grup de litere**.

(a) Raportul **sunet(e) – literă** (o literă redă unul sau mai multe sunete):

- litera **x** redă sunetele |*cs*| (*excursie, pix*), |*gz*| (*examen, exerciţiu*) sau |*s*| (*Bruxelles*);
- literei **w** urmată de **a** îi corespund sunetele |*va*| (*watt*), respectiv |*oa*| (*Washington*);

[23] Cf. Toma 2004: 9.
[24] Şerban 1997: 49-65; Iordan, Robu 1978: 81 etc.

- literei **q** urmată de **ui** îi corespund sunetele |*k'+i*| (*quintal*), respectiv |*cv+i*| (*Quintilian*) etc.

(b) Raportul **sunet(e) – litere** (acelaşi sunet este redat prin litere diferite sau un grup de litere redă unul sau două sunete):

- sunetul |*î*| este redat, în limba română actuală, în funcție de context, fie prin litera **î** (când sunetul se află în poziție inițială sau finală într-un cuvânt, precum şi în interiorul cuvintelor derivate sau compuse care au ca element formativ un cuvânt cu sunetul |*î*| în poziție inițială), fie prin litera **â** (în interiorul celorlate cuvinte): ***înțeles, dobor**î, ne**î**nțeles, bine**î**nțeles* vs. *m**â**ine, rom**â**nesc* etc.;
- grupurile de litere ***ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*** corespund fie unui singur sunet (consoană), fie unui grup alcătuit din două sunete (o consoană şi o vocală):
  ce, ci = |*ĉ*|: ***ce**a-tă, lun**ci***; |*ĉ + e*|: ***ce**rn, du-**ce***; |*ĉ + i*|: ***ci**p, **ci**-tat*;
  ge, gi = |*ĝ*|: ***ge**a-nă, dun**gi***; |*ĝ + e*|: ***ge**nți, nin-**ge***; |*ĝ + i*|: ***gi**r, lun-**gi**-me*;
  che, chi = |*k'*|: ***che**a-mă, un**chi***; |*k' + e*|: ***che**m, **che**-nar*; |*k' + i*|: ***chi**p, **chi**-peş*;
  ghe, ghi = |*g'*|: ***ghe**a-tă, un**ghi***; |*g' + e*|: ***ghe**s, **ghe**-me*; |*g' + i*|: ***ghi**d, **ghi**-ci* etc.

În limba română actuală există, şi datorită împrumuturilor din alte limbi (vezi în unitatea 4, adaptarea neologismelor), şi alte situații particulare în care corespondența sunet – literă nu este unitară, situații care nu constituie însă subiectul prezentării de față.

Teme curente:

- *Dați 5 exemple de cuvinte din limba română care nu respectă corespondența unitară sunet – literă.*
- *Indicați 4 cuvinte împrumutate din alte limbi – cuvinte care conțin sunete ce nu aparțin sistemului limbii române.*
- *Precizați numărul de litere şi numărul de sunete din cuvintele: **taxat, gherghef, cinci, ghici, ce-ai** (spus).*

3.4. Silaba. Despărțirea cuvintelor în silabe

Într-o definire clasică[25], **silaba** reprezintă sunetul (vocala) sau grupul de sunete (grup al cărui nucleu îl constituie, obligatoriu, o vocală[26]) care se pronunță printr-un singur efort expirator.

Silaba poate constitui singură un cuvânt (monosilabic) sau poate forma, alături de altă silabă/alte silabe, un cuvânt bisilabic, trisilabic..., plurisilabic: *dor* vs. *ma-ma, iu-bi-re, pri-mă-va-ră* etc.

În cazul cuvintelor plurisilabice, se aplică anumite **reguli de despărțire în silabe** a acestora:

1. O consoană aflată între două vocale trece la silaba următoare: *fru-mos, bu-nă-ta-te*.

2. Două consoane aflate între două vocale se despart: *par-te, ac-tiv*.

Excepție – Atunci când a doua consoană este *l* sau *r*, ambele consoane trec la silaba următoare: *sa-cru, sti-clă*. Succesiunea *rl* respectă regula: *tur-lă*.

3. Trei sau mai multe consoane aflate între două vocale se despart după prima consoană: *as-tru*.

[25] Cf. Turculeț 1999: 239.

[26] Un „nucleu" sau „centru vocalic", o „vocală silabică", precedat(ă) sau/şi urmat(ă) de unități marginale, noncentrale sau asilabice – Iordan, Robu 1978: 103. Silaba devine, astfel „structura fonologică de bază a limbii române", constituind „cadrul sintagmatic cel mai redus în care se manifestă opozițiile şi contrastele, corelațiile paradigmatice şi relațiile sintagmatice, combinațiile şi tipurile de combinații posibile ale unităților sistemului fonetico-fonologic" – Iordan, Robu 1978: 101.

Excepție – Grupurile de consoane *-nct-, -rct-, -mpt-, -ndv-, -ncş-, -lpt-, -ncț-, -ncv-, -stm-* se despart după a doua consoană: *punc-tu-al, sculp-tor, arc-tic, func-ți-e, somp-tu-os, de-linc-vent, sand-viş, ast-ma-tic, sfinc-şii*.

4. O consoană aflată între un diftong şi o vocală trece la silaba următoare: *mai-că*.

5. O semivocală aflată între două vocale trece la silaba următoare: *ploa-ie*.

6. Cuvintele derivate şi cele compuse se despart în funcție de elementele lor constitutive: *dez-or-di-ne, drept-unghi, sa-vant-lâc*. Conform DOOM-ului din 2005, se acceptă în aceste cazuri şi despărțirea în silabe pe baza fonetică a acestor cuvinte: *de-zor-di-ne, drep-tunghi, sa-van-tlâc*.

7. Două vocale aflate în hiat se despart: *po-et, ți-e, a-er*.

Notă: Cuvintele care conțin grupurile vocalice diftong, respectiv triftong, se încadrează în regulile prezentate *supra* (*vi-oa-ră*, *lă-cră-mioa-ră*).

Teme curente:

- *Motivați opțiunea, în lucrul cu elevii din ciclul preşcolar/primar, pentru una dintre modalitățile de despărțire în silabe a cuvintelor derivate şi compuse.*
- *Despărțiți în silabe următoarele cuvinte, precizând regulile aplicate:* ***freamăt, iubire, dezinteres, inegalitate, aluzie, funcțional****.*

3.5. Grupurile de sunete

Grupurile de sunete[27], aşa-numitele grupuri vocalice, din limba română sunt: diftongul, triftongul şi hiatul.

(a) Diftongul este grupul de sunete alcătuit dintr-o vocală şi o semivocală aparținând aceleiaşi silabe.

În cadrul clasei diftongilor din limba română se poate opera distincția între:

- diftongii ascendenți (semivocală + vocală): ***ia**rmaroc, **ie**d, vo**io**şie, **iu**reş, ac**ua**relă, plo**uă**, h**uo**, d**ea**l, vr**eo**, t**oa**mnă*;
- diftongii descendenți (vocală + semivocală): *cop**ii**, tr**ei**, v**oi**, et**ui**, v**ăi**, cenuş**iu**, mer**eu**, s**au**, z**ău**, pâr**âu***.

(b) Triftongul este grupul de sunete alcătuit dintr-o vocală şi două semivocale aparținând aceleiaşi silabe.

În cadrul clasei triftongilor din limba română se poate opera distincția între:

- triftongii ascendenți (semivocală + semivocală + vocală): *l**eoa**rcă, lăcrăm**ioa**ră*;
- triftongii echilibrați (semivocală + vocală + semivocală): *cit**eau**, cit**eai**, m**iau**, **iei**, lup**oai**că*.

(c) Hiatul este grupul de sunete format din două vocale alăturate care fac parte din silabe diferite: *h**i-a**t, z**o-o**-log, p**o-e-z**i-e**, co-f**e-i**-nă*.

În limba română pot fi identificate şi grupuri de sunete realizate în cadrul unor sintagme (grupuri de cuvinte – cuvinte sintactice) – aşa-numitele grupuri sintactice de sunete:

- diftong sintactic: *n**e-a**ți căutat, v**i-i** dau, **a-i** spune, s**ă-i** arăt, n**e-a**m dus, arătând**u-i***;

triftong sintactic: *n**e-au** dat, n**e-ai** spus, ț**i-oi** spune, **i-au** lăudat, l**e-oi** arăta*;
hiat sintactic: *cartea d**e a**ici, p**e a**colo, n**e a**ude, manual d**e a**faceri*.

Teme curente:

- *Precizați grupurile de sunete identificate în textul următor şi precizați-le felul:*

„A doua zi, când o porni la drum, văzu sicriul din creştetul muntelui şi pe frumoasa Albă-ca-Zăpada, şi citi cu nesaț ce scria deasupra, cu slove de aur. Şi cum privea ca vrăjit şi nu se putea desprinde de locul acela, începu a-i ruga pe pitici:

[27] Vezi Şerban 1997: 70-81.

- *Daţi-mi mie sicriul şi-o să vă dau în schimb tot ce vi-o pofti inima!"* (Fraţii Grimm)

- *Exemplificaţi, în cuvinte, formele de hiat constituite din vocale repetate.*

3.6. Semnele de ortografie şi de punctuaţie

Ortografia trimite, conform etimologiei (gr. *orthos* „drept, corect" şi *graphein* „a scrie"), către *scrierea corectă*, realizată – în forma scrisă a comunicării – prin respectarea normelor limbii literare; acestea implică, la nivelul convenţiilor, atât scrierea corectă a cuvintelor, cât şi utilizarea anumitor semne de ortografie (şi de punctuaţie – ca reflectare a intonaţiei din planul oral).

3.6.1. Semnele de ortografie din limba română, acceptate în totalitate sau nu în lucrările de specialitate[28], sunt: cratima, apostroful, blancul, bara oblică, punctul, linia de pauză şi accentul cuvântului, pe care le vom ilustra în tabelul de mai jos prin prisma principalelor contexte de utilizare:

Semne de ortografie	Contexte de utilizare
Cratima	▪ contexte obligatorii (*văzându-i, s-a citit*) sau facultative (*ce-ai spus* vs. *ce ai spus, cine-nţelege* vs. *cine înţelege*); ▪ structuri sintactice care conţin: ➢ forme pronominale neaccentuate care precedă un verb auxiliar, urmează unei forme verbale sau sunt intercalate între mărcile modale (prepoziţia *a*, conjuncţia *să*) şi forma verbală propriu-zisă: *i-am spus, s-au dus, citeşte-o, ar citi-o, a-i cere, să-i doreşti*; ➢ forme pronominale neaccentuate de dativ şi acuzativ: *vi-i dă, mi-l explică*; ➢ forme pronominale neaccentuate care urmează unui substantiv, unei prepoziţii sau unui adjectiv antepus substantivului determinat: *mâna-i, ochii-ţi, împotriva-i, „vesela-i verde câmpie"*; ➢ forme adjectivale pronominale care urmează unui substantiv nearticulat: *tată-tău, mumă-sa*; ➢ forme verbale scurte sau inversate: *nu-i aici, cine-i atent, auzit-ai, văzutu-l-am*; ➢ sintagma *de-a* utilizată în locuţiuni de tipul: *de-a lungul, de-a latul, de-a v-aţi ascunselea, de-a doctorul*; ➢ numerale ordinale şi fracţionare formate cu particulele *-lea, -a*, *-ime*: *al III-lea, a 13-a, 16-imi*; ➢ forme verbale repetate: *doar-doar, nici prea-prea, nici foarte-foarte*; ▪ construcţii în care principiul economiei în limbă generează elidarea unei vocale, respectiv micşorarea numărului de silabe: *n-a răspuns, nu-l cunoaşte, ce-ai rezolvat?, unde-ai fost?, cu cine-ai vorbit*?; ▪ construcţii ri(t)mate în care caracteristicile de ordin prozodic impun micşorarea numărului de silabe: *„A fost odată ca-n poveşti", „Ale tale doruri toate / Numai eu ştiu să le-ascult"*; ▪ cuvinte compuse şi derivate: *floarea-soarelui, ex-preşedinte*; ▪ neologisme articulate cu articol hotărât enclitic sau forme de plural ale unor substantive: *weekend-ul, pH-ul, CD-uri*; ▪ abrevieri: *d-ta, d-lui*; ▪ despărţirea în silabe a cuvintelor la capăt de rând[29];
Apostroful	▪ structuri în care lipsesc sunete, grupuri de sunete/silabe, cifre: *mam'mare, dom'le, al'dată, '78*; ▪ împrumuturi din alte limbi: substantive comune *neadaptate* (*five o'clock*); nume proprii de persoană (*D'Artagnan*); nume care conţin „genitivul saxon" (*Mc Donald's*);

[28] Vezi DOOM 2, Dimitriu 2004, Bertea 1993, îndreptarele ortografice în uz etc.

[29] În unele lucrări de specialitate este punctată diferenţa dintre cratimă şi liniuţa de despărţire (la capăt de rând), respectiv liniuţa de unire (în cazul cuvintelor compuse) – Dimitriu 2004: 30-33.

Blancul	▪ pauza între cuvinte; ▪ rol în diferențierea structurilor omofone: *niciodată vs. nici odată vs. nici o dată; este dereglat vs. este de reglat*;
Bara oblică	▪ abrevieri: *km/h, m/s*; ▪ delimitări de ordin lingvistic*: frumoas/ă, frumoş/i*, *codr/i/i, mers/se/se/m* (vezi structura morfematică a unui cuvânt);
Punctul	▪ abrevieri: *d. Popescu, prof. dr., O.Z.N., a.c., art.*;
Linia de pauză	▪ cuvinte compuse care au în alcătuirea lor alte cuvinte compuse: *vest – nord-vest*;
Accentul cuvântului	▪ contexte în care accentul are rol de marcă: *El cântắ toată ziua. vs. El cán̆tă toată ziua.*

3.6.2. Semnele de punctuație

Valențelor intonației, pauzelor, întreruperilor actualizate în comunicarea orală îi corespund, în comunicarea scrisă, semnele de punctuație.

În limba română sunt valorificate următoarele semne de punctuație, prezentate – prin principalele lor contexte de utilizare – în tabelul de mai jos:

Semne de punctuație	Contexte de utilizare
Punctul	▪ sfârşitul unei construcții enunțiative: *Meteorologii au anunțat vreme bună.*
Semnul exclamării	▪ sfârşitul unei construcții exclamative: *Mi-e atât de dor de tine!, Ei!, Scrie!, Ioana!*; ▪ mimică sugerând mirarea, bucuria, entuziasmul etc. (în transcrierea unui dialog);
Semnul întrebării	▪ sfârşitul unei construcții interogative: *Când se va încheia stagiul?, Acum?, Tu?*; ▪ mimică sugerând o întrebare, nedumerirea etc. (în transcrierea unui dialog);
Semnul întrebării şi semnul exclamării	▪ sfârşitul unei construcții interogative exclamative: *A spus ea asta?!, Eu?!, Aici?!*; ▪ mimică sugerând îndoiala, surpriza etc. (în transcrierea unui dialog);
Punctele de suspensie	▪ enunț neterminat: *Vara poate fi frumoasă, şi plină de viață, şi dătătoare de doruri...*; ▪ pauze, întreruperi în comunicare: *Mă gândeam că... Dar mai bine mă rezum la ceea ce... la ceea ce aş putea demonstra*;
Linia de dialog	▪ începutul vorbirii directe, al replicii unei persoane: *Îmi puteți spune, vă rog, unde se află Liceul „Mihai Eminescu”?* – *Mergeți până la prima intersecție şi acolo faceți dreapta.*
Două puncte	▪ anunțarea vorbirii directe: *Atent la sugestiile mamei, băiatul completă:* *– E adevărat că nu mă gândisem la toate...*; ▪ anunțarea unei enumerări, a unei explicații, exemplificări, concluzii, consecințe etc.: *Au pus multe în bagaj: umbrele, haine de ploaie, aparatul de fotografiat, cărți...;* *S-a lovit din neatenție: a alunecat pe cimentul ud.* *E un fenomen prezentat din mai multe puncte de vedere; de exemplu: în planul conținutului, au fost identificate...* *A rezolvat de multe ori probleme similare: se va descurca şi cu aceasta.* *A băut un ceai fierbinte: îşi va reveni curând.* ▪ construcții eliptice: *personajul feminin: complex, prezentat sub multiplele aspecte ale personalității sale, dar şi cu o anumită doză de naivitate*
Virgula	▪ construcții în care este valorificat raportul de coordonare: *Citeşti, scrii mereu*; ▪ construcții în care este valorificat raportul de subordonare: *Neatent, a alunecat*; *A plecat cu mare grijă, ca şi cum n-ar fi fost pe terenul lui.;* ▪ construcții cu vocativul: *– Ioana, ai ajuns?*; ▪ construcții cu interjecții: *Ei, ce faci acolo?*; ▪ construcții cu imperativul: *– Ajută-l, te rog!,* ; ▪ structuri enumerative: *Punctul, virgula, linia de dialog etc. sunt semne de punctuație.*; ▪ construcții apozitive: *Gabriel, nepoțelul ei, era mare năzdrăvan.*;

	▪ construcții eliptice: *Iulie a fost lună de vacanță. August, lună de trudă.*; ▪ construcții incidente: *– Hai şi tu, zise prințul, că poate ne vei fi de ajutor!*;
Linia de pauză	▪ construcții incidente, completări: *Vino repede – zise mama – şi ajută-mă puțin!*; *Romanul este – din punctul de vedere al autorului – unul memorialistic, deşi criticii i-au dat şi alte interpretări*; ▪ construcții eliptice: *În cameră – linişte, nici o mişcare.*;
Punctul şi virgula	▪ pauză mai mică decât cea marcată prin punct şi mai mare decât cea marcată prin virgulă, de obicei marcă a coordonării în cadrul unei fraze: *...şi-a amintit de discuțiile lor; erau subiecte frumoase, inedite, uneori din planuri atât de diferite...*
Ghilimelele	▪ începutul şi sfârşitul unui text citat: *„Lumina ce-o simt / năvălindu-mi în piept când te văd”* (Lucian Blaga); ▪ începutul şi sfârşitul unui text citat în cadrul altui text citat: *„- Caut oamenii, zise micul prinț. Ce înseamnă «a îmblânzi»?”* (Antoine de Saint-Exupéry)
Parantezele	▪ izolarea unor construcții incidente, a unor completări, explicații etc.: *Este o realitate lingvistică controversată în literatura de specialitate (vezi capitolul 3)...*; ▪ izolarea unei construcții în cadrul alteia care se constituie deja în completare, comentariu, explicație, exemplificare etc.: *Există o serie de elemente introduse recent în limba română (împrumuturi fonetice [sunetele vocalice din cuvinte ca tul, loess etc.], împrumuturi lexicale [delete – a dili, beep - bip], gramaticale [coca-cola] etc.), care aduc modificări inclusiv la nivel ortografic...*
Punctele de suspensie între paranteze pătrate	▪ lipsa unui fragment dintr-un text citat: *„Pe urmă ne vedeam din ce în ce mai des. […] Numai cuvintele zburau între noi, / înainte şi înapoi.”* (Nichita Stănescu)

Teme curente:

▪ *Precizați un semn cu dublă valoare (de semn de ortografie şi de punctuație) şi exemplificați utilizarea acestuia în diferite contexte.*

▪ *Motivați folosirea semnelor de ortografie şi de punctuație din textele:*

(a) „- Încotro aşa de dimineață, Scufiță Roşie ?

- Ia, până la bunicuța!

- Şi ce duci acolo, sub şorț?

- Cozonac şi vin. Mama a făcut ieri cozonac şi-i duc nițeluş şi bunicii, care-i bolnavă şi slăbită, să mănânce şi ea, ca să-şi mai vină în puteri.

- Da' unde şade bunică-ta, Scufiță Roşie?” (Frații Grimm)

(b) „Până-a doua zi însă ştiți ce s-a întâmplat?
Fiind vară şi soare şi o căldură mare,
Peştele s-a stricat
Şi racii l-au mâncat.
Cuvintele-aci scrise să nu vă pară glume;
Consiliuri de-acestea vedem destule-n lume
Şi la noi mai ales
Se-ntâmplă foarte des.” (Grigore Alexandrescu)

3.7. Principiile ortografice ale limbii române actuale

Scrierea corectă/ortografia presupune cunoaşterea şi respectarea/aplicarea în comunicarea scrisă a normelor limbii literare actuale, reflectate într-o serie de principii ortografice/criterii[30]: principiul fonetic/fonologic, principiul etimologic/tradițional-istoric, principiul morfologic, principiul sintactic şi principiul simbolic. Acestea arată maniera şi

[30] Hristea 1984: 196. Pentru principiul silabic (cu trimitere la cuvinte care conțin grupurile de litere *ce, gi, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*), vezi Dimitriu 2004: 22.

gradul de raportare a fenomenului scrierii la diferiți factori de ordin lingvistic, istoric, socio-cultural etc.

(a) Principiul fonetic/fonologic este principiul care – în încercarea de a elimina din situațiile particulare care nu se încadrează în corespondența clasică, unitară[31], sunet – literă, fonem – grafem – stă la baza scrierii limbii române actuale şi este reflectat în următoarele reguli:

- se elimină *-u* final din cuvinte având, în trecut, forma *unchiu, cuiu, taiu, voiu* vs. se păstrează *-u* final în neologisme precum *salariu, serviciu, onorariu* etc.;
- se elimină consoana dublă din cuvintele împrumutate din alte limbi (*casă, rasă, glosă, rarisim* etc.) vs. se păstrează consoana dublă în cuvintele derivate cu prefixe care se termină cu o consoană identică celei de la începutul radicalului (*înnorat, interregn, interregional, transsiberian* etc.);
- prefixele *des-* şi *răs-* folosite înaintea consoanelor surde (*desperechea, răscroi* etc.) iau forma *dez-*, respectiv *răz-* înaintea consoanelor sonore şi a vocalelor (*dezbate, răzbate, dezarma* etc.);
- se scrie cu *ie-* la începutul cuvintelor de tipul *ied, iepure, ieri, ieşire, ieftin, iezer*[32] etc. şi în silabele care urmează după o vocală (*tre-bu-ie, sta-tu-ie, vo-ie* etc.) vs. se scrie şi se pronunță *e-* în neologisme precum *ecou, efemer, educație, elan, elegie* etc. (*ierarhie* < fr. *hiérarchie*);
- se scrie cu *m* înainte de *p* şi *b*, aceste trei consoane fiind bilabiale: *împotmoli, bomboană* etc.;
- neologismele introduse de o perioadă mai mare de timp în limba română şi având o circulație largă sunt adaptate după forma sonoră: *meci, lider, miting, şezlong, vizavi* etc. vs. neologismele având o circulație limitată la anumite domenii îşi păstrează forma sonoră şi scrisă din limba de origine: *lied, jeep, loess* etc.;
- în general, împrumuturile introduse în DOOM 2 îşi păstrează forma scrisă din limba de origine, cu unele excepții precum *bodyguard – bodigard*;
- se recomandă păstrarea formei sonore şi a celei scrise din limba de origine pentru neologisme ca: *bluff, challenger, confetti* etc., cu câteva excepții, când se acceptă, ca variante, atât forma adaptată, cât şi cea neadaptată: *bos – boss, derby – derbi* etc.;
- atunci când neologismele au la final litere care există în alfabetul limbii române, se recomandă aglutinarea articolului hotărât enclitic/a desinenței de plural: *board – boardul – boarduri – boardurile, clik – clikul – clikuri – clikurile, item – itemul – itemuri – itemurile – itemele* etc.; în caz contrar, se foloseşte cratima: *cawboy – cawboy-ul – cawboy-i* etc.;
- se acceptă ca dublete accentuale: *antic/antic, puber/puber, manager/manager, trafic/trafic* etc.;

(b) Principiul etimologic/tradițional[33]-istoric reflectă, pe de o parte, obişnuința vorbitorilor de limbă română de a scrie într-un anumit fel şi, pe de altă parte, etapele evoluției

[31] „de cele mai multe ori scriem cum pronunțăm în limba literară modernă (ceea ce justifică sintagma terminologică *ortografie fonetică*), dar scriem uneori şi diferit de pronunția din limba literară modernă (ceea ce arată că sintagma *ortografie fonetică* nu acoperă anumite aspecte ale ortografiei româneşti actuale). Ca urmare, considerăm că pentru ortografia românească din zilele noastre denumirea mai convenabilă ar fi *ortografie fonetico-fonematică*" – Dimitriu 2004: 18.

[32] Cf. Iordan, Robu 1978: 204.

[33] Deoarece „nici una din cele cinci ortografii *fonetice* ale limbii române – *ortografia din 1880, ortografia din 1904, ortografia din 1932 (varianta Densusianu, varianta Puşcariu), ortografia din 1953, ortografia din 1991-1995* – nu a schimbat în mod radical scrierea limbii române cu alfabet latin, ci doar a îmbunătățit ortografia anterioară, s-a creat o obişnuință/tradiție (eventual două/mai multe obişnuințe/tradiții) de scriere a limbii române cu alfabet latin" – Dimitriu 2004: 18-19.

limbii române, în general, ale anumitor cuvinte, în particular. În lucrările de specialitate, acest principiu este prezentat sub forma următoarelor reguli:

- se scrie cu *o-*, prin prisma tradiției şi a originii latine, deşi se pronunță cu *u-*, în cuvinte ca: *oaie, oaste, oare, oase, oameni* etc.;
- se scrie cu *e-*, deşi se pronunță *ie-*, în *eu, el, eşti, este, eram* etc.;
- se scrie *ea, ei* vs. *ia, iei*; *ea* apare doar după consoană (*beată*) vs. *iarnă, iată* etc.;
- articolul hotărât enclitic *-l* nu se mai foloseşte în pronunția obişnuită (*copilu, studentu* etc.), însă este obligatoriu în scris şi în comunicarea oficială, solemnă (*copilul, studentul* etc.);
- se scrie *b*, deşi se pronunță *p*, înaintea unei consoane surde (nu se pot pronunța succesiv, în limba română, o consoană surdă şi una sonoră sau invers, ambele consoane trebuie să fie de acelaşi fel): *absolut, obține, subtil* etc.;
- se scrie cu *x*, deşi se pronunță *-cs-*/ *-gz-* în cuvinte ca *ax, examen* etc.; unele cuvinte scrise cu *x* la singular fac pluralul în *-cş-*: *fix/ ficşi, complex/ complecşi, ortodox/ ortodocşi, perplex/perplecşi*; se păstrează scrierea cu *-cs-* în unele cuvinte din fondul vechi (*ticsi, micsandră, îmbâcsi, catadicsi*) şi în unele neologisme (*vacs, rucsac, cocs* etc.);
- s-a revenit[34] la formele *sunt, suntem, sunteți* şi se scrie cu *î* doar când acesta se află la începutul sau la sfârşitul cuvintelor, respectiv în interiorul cuvintelor compuse sau derivate (*început, doborî, neînceput, bineînțeles*), în restul cazurilor folosindu-se litera *â* (*pâine, fân*).

(c) Principiul morfologic al limbii române actuale este concretizat în următoarele reguli:

- se scrie *-ea-* (nu *-ia-*) după *ch-/gh-* (şi nu numai), atunci când există forme alternante cu *-e-*: *cheamă/chem, gheată/ghete (leagă/leg[35])*; opoziția *-ea-/ -ia-* are valențe funcționale în *aceeaşi* (feminin, singular)/ *aceiaşi* (masculin, plural), *aceea* (feminin, singular)/ *aceia* (masculin, plural);
- se scrie cu *-ia-* când alternează cu *-ie-* (*piatră/pietre*) sau când nu există forme alternante (*chiar, ghiaur*);
- se scrie şi se pronunță *-eală/ -ean* după *ş* şi *j*: *greşeală, oblojeală, orăşean, clujean* etc.;
- atunci când indicativul prezent al unui verb se termină în *ă*, conjunctivul prezent se va avea *e* final: *cântă/ să cânte, suferă/ să sufere* etc.; excepție: *plouă – să plouă; se ouă – să se ouă, taie – să taie, perie – să perie* (Dimitriu 2004: 22);
- verbele *a crea* şi *a agrea* (Hristea 1984: 194)*, a bloca* şi *a diftonga* (Iordan, Robu 1978: 208) etc. se conjugă după modelul verbului *a lucra*:

  creez/agreez/blochez/lucrez
  creează/agreează/blochează/diftonghează/lucrează
  creăm/agreăm/blocăm/diftongăm/lucrăm
  creat/agreat/blocat/diftongat/lucrat
  creând/agreând/blocând/diftongând/lucrând etc.;
- sufixele *-ărie/ -erie* corespund sufixelor *-ar/ -er*: *berărie/ berar, frizerie/ frizer*;

[34] Precizăm că nu toți lingviştii români (vezi, de exemplu, şcoala lingvistică ieşeană) acceptă, în sprijinul acestor modificări din ortografia românească, argumentele care invocă istoria limbii.
[35] Cf. Iordan, Robu 1978: 203.

- se scriu cu cratimă cuvintele compuse din elemente care îşi păstrează individualitatea morfologică şi semantică: *floarea-soarelui (florii-soarelui), bună-cuviinţă (bunei-cuviinţe)* etc.;
- se scriu contopite cuvintele compuse ale căror părţi componente şi-au pierdut individualitatea şi formează unităţi morfologice şi semantice: *untdelemn (untdelemnului), bunăstare (bunăstării), fărădelege (fărădelegii)* etc.;
- forma de genitiv-dativ articulat a substantivelor feminine se formează adăugându-se articolul *i* la forma genitiv-dativ nearticulat/nominativ plural: *casă, (unei) case – casei*; excepţie: substantivele terminate în hiatul *-ie*: *vie, (unei) vii – viei*;
- unele verbe intrate recent în limbă se scriu şi se pronunţă fără alternanţa *o – oa* în conjugare*: invoc – invocă,* nu **invoacă*;
- sunt precizate, în DOOM 2, formele verbale de indicativ (eu) *continui, enumăr*, (el) *defalcă, se decotoşmăneză*;
- capătă statut de variante literare libere formele: *anteturi / antete, căpşune / căpşuni*, *cearşaf / cearceaf, coperte / coperţi*, *ligheane / lighene, pântec / pântece* şi formele de genitiv-dativ: *îmbrăcămintei / îmbrăcămînţii, savoarei / savorii*;
- sunt acceptate ca variante formele de indicativ prezent: *anticipează / anticipă, reanimă / reanimează, biruieşte / biruie, cheltuieşte / cheltuie, mântuieşte / mântuie* etc.[36];

(d) Principiul sintactic vizează scrierea omofonelor de tipul: *o dată / odată, nici o dată / nici odată / niciodată, de mult / demult, altă dată / altădată* etc.

(e) Principiul simbolic prevede scrierea cu majusculă a cuvintelor în anumite contexte:

- se scriu cu majusculă numele sărbătorilor naţionale şi internaţionale: *1 Decembrie, 1 Mai* etc.;
- nu se scriu cu majusculă epocile istorice şi geologice (*antichitate, mezozoic* etc.) vs. se scriu cu majusculă marile evenimente şi epoci istorice (*Unirea, Renaşterea* etc.);
- se scriu cu majusculă sau cu iniţială mică, în funcţie de context, cuvinte ca *Facultate(a de Litere) / facultate (mintală), Apus(ul) / apus (de soare), (Marea) Poartă / poartă (de lemn), Radio (Hit) / (post de) radio* etc.

Teme curente:

- *Identificaţi, în DOOM 2, perechile de cuvinte în care locul accentului are rol în diferenţierea sensurilor acestora.*
- *Alcătuiţi enunţuri cu următoarele cuvinte/structuri omofone:* ***odată – o dată; niciodată – nici odată – nici o dată; defel – de fel; cele – ce le; ai – a-i****.*
- *Sintetizaţi, într-o schemă, principalele modificări pe care le aduce – la nivel fonetic/fonologic şi morfologic – DOOM 2 faţă de DOOM 1.*

LUCRARE DE VERIFICARE 1

1. Se dă textul:

„- Care sunt partiturile pe care le interpretezi oricând, fără să te plictiseşti?

- Cânt oricând Bach. De la el a pornit totul. Disertaţia mea la master se bazează pe opera marelui compozitor.

- Eşti atrasă de compoziţie?

[36] Alte aspecte – unele controversate – prezentate în DOOM 2 vor fi avute în vedere în cadrul activităţilor tutoriale.

- Sunt membră a Uniunii Compozitorilor şi Muzicologilor din România şi anul trecut am făcut parte din juriul emisiunii «Atenţie, se cântă!», de la TVR, unde am interpretat la pian o piesă compusă de mine. Se numea «Nu te voi uita».

- Ce planuri ai?

- Dacă rămân în România, îmi doresc să pot înregistra un CD cu muzică de film."

(nu precizăm aici proveniența textului pentru a nu influența răspunsurile cursanților)

Cerințe:

(a) Identificați elementele/coordonatele actului comunicativ reflectat în textul dat. Imaginați o situație de comunicare în care ar apărea factori perturbatori şi „rescrieți" textul cu modificările care credeți că ar apărea ca urmare a influenței acestor factori.

(b) Argumentați apartenența textului la planul comunicării orale şi/sau scrise.

(c) Precizați funcțiile limbajului actualizate în textul dat. Ce funcție a limbajului ați actualiza cu precădere dacă ați fi persoana care formulează întrebările?

2. Identificați grupurile de sunete din cuvintele/structurile şi precizați-le felul: *meargă, aripioară, i-a lăudat, mioriță, sau, abia, curajoasă, fiu, dulăpior, ie.*

3. Precizați numărul de litere şi numărul de sunete din cuvintele: *cer, gherghină, închis, axiomă, ceilalți, chestie, Crăciun, excursie, ochii, înghiți.*

4. Marcați, prin subliniere, locul accentului în cuvintele: *curios, echipă, teleenciclopedie, televizor, marmură, icoană, calendar, credință, revistă, adiere.*

5. Despărțiți în silabe cuvintele următoare, precizând regulile valorificate: *punctual, calapod, şapcă, jucărie, sacralitate, funcție, vestimentație, antrenament, măreție, imoral.*

6. Precizați rolul semnelor de ortografie şi de punctuație valorificate în textul:

„Bietul şoricuț n-avusese vreme nici să treacă dincolo de sobă. Îl apasă puțin cu unghiile, apoi, repede, îl ia între labele dinainte, îl strânge, de drag ce-i, îl răsuceşte în aer şi-l lasă amețit pe podele. Şi-l priveşte gândind: «Caşcaval ți-a trebuit? Poftim caşcaval! Doamne! Ce bun o să-mi pară mie după ce te-oi crănțăni». Dar mai întâi să se mai joace puțin cu dânsul." (Emil Gârleanu)

7. Enumerați, din DOOM 2, cinci recomandări pe care le veți actualiza în activitățile cu preşcolarii/şcolarii mici.

(**1. (a)** = 1 p.; **(b)** = 1 p.; **(c)** = 1 p.; **2.** = 1 p.; **3.** = 1 p.; **4.** = 1 p.; **5.** = 1 p.; **6.** = 1 p.; **7.** = 1 p.; **din oficiu** = 1 p.)

4. Nivelul lexical-semantic al limbii române

Prin cele două coordonate ale sale, planul lexical şi cel semantic, **nivelul lexical-semantic al limbii române** cuprinde atât elemente care reflectă cadrul general al mijloacelor de comunicare – unitățile lexicale, ilustrate sincronic şi diacronic (definire, tipologie, modalități de formare etc.) – , cât şi aspecte care ilustrează raportul conținut – formă, reperabil la nivelul fiecărei unități lexicale şi în raporturile dintre acestea (relațiile semantice).

4.1. Elemente de lexicologie a limbii române. Lexic/vocabular. Unități lexicale. Structura vocabularului

4.1.1. Într-o definire simplă, **lexicologia** este ştiința care studiază lexicul unei limbi sincronic (într-o anumită perioadă de timp, de obicei cea actuală) şi/sau diacronic[37] (lexicul în evoluția sa).

Încă din definiție, se desprind cele două **ramuri**[38] **ale lexicologiei**:

[37] Cf. Zugun 2000: 8 şi, pentru o definiție mai amplă, Iordan, Robu 1978: 219 – „lexicologia studiază în diacronie şi/sau în sincronie sistematica structurii formale, lexicale şi semantice a cuvintelor, evoluția lor, cauzele lingvistice şi extralingvistice ale acestei evoluții, interdependența dialectică dintre diferitele subsisteme şi sistemul lexical în totalitatea lui, interdependența dintre sistemul lexical şi celelalte unități ale limbii".

[38] Vezi şi Şerban, Evseev 1978: 13.

- *lexicologia sincronică, descriptivă*, care are în vedere structura vocabularului la un moment dat şi studiază, în general, ponderea cuvintelor împrumutate din alte limbi, precum şi raportul dintre norma veche, norma actuală şi, eventual, norma în formare; aceasta studiază relaţiile semantice stabilite între unităţile lexicului; se au în vedere, de asemenea, şi mijloacele de îmbogăţire a vocabularului pentru o anumită perioadă;
- *lexicologia diacronică, evolutivă*, care urmăreşte lexicul în istoria limbii şi, pornind de la această idee, are în vedere părţile vocabularului privite evolutiv.

Prin specializarea obiectului de studiu, au fost identificate în literatura de specialitate trei diviziuni[39] ale lexicologiei:

- *etimologia* – având ca obiect de studiu originea sau proveniența unităților lexicale; în cadrul acestei diviziuni a lexicologiei se operează distincția între etimologia internă (care studiază elementele create pe teritoriul limbii române din formaţii lexicale deja existente) şi etimologia externă (care are în vedere unităţile lexicale moştenite sau împrumutate);
- *semantica* – având ca obiect de studiu sensul unităților lexicale şi relaţiile semantice stabilite între diferite elemente ale lexicului;
- *lexicografia* – având ca obiect de studiu principiile de alcătuire a dicționarelor unilingve sau plurilingve.

4.1.2. Lexicul/vocabularul – ca obiect de studiu al lexicologiei – reprezintă totalitatea cuvintelor unei limbi. În literatura de specialitate problema terminologiei utilizate este, în acest caz, controversată; unii cercetători[40] consideră cei doi termeni – *lexic* şi *vocabular* – drept sinonimi, în timp ce alţii[41] îi concep ca ilustrând două unităţi interdependente, lexicul fiind supraordonat vocabularului (în condiţiile în care lexicul unei limbi cuprinde mai multe subsisteme – vocabulare „particulare": al gradelor de rudenie, al unui anumit domeniu de activitate etc.).

4.1.3. Unităţile lexicale, în calitatea lor de „categorii structurale" (Zugun 2000: 16) care reflectă anumite sensuri/relaţii, se constituie în elemente tip care capătă valoare operaţională în analiza fenomenului lingvistic.

În studiile de specialitate sunt prezentate, în general, ca unităţi lexicale – cu nuanţări uneori în plan terminologic – ***cuvântul*** şi ***expresia/îmbinarea de cuvinte***.

(a) **Cuvântul – definiţie, tipologie**

Cuvântul reprezintă, într-o formulare sintetică, unitatea dintre un conţinut (unul sau mai multe sensuri) şi o formă (sonoră/scrisă), unitate îndeplinind un anumit rol în lanţul comunicării. Nuanţând[42]:

- în planul conţinutului, sensul cuvântului poate fi lexical propriu-zis (*carte, bucurie*), gramatical (*va, să, dacă*), logic (*da, nu*) sau stilistic (*numai, doar*); un cuvânt poate avea un singur sens – cuvânt monosemantic (*sodiu*), sau mai multe sensuri – cuvânt polisemantic (*a ţine*);
- la nivelul formei, cuvântul se concretizează într-o unitate fonică accentuată (în principiu), cu structură simplă (*bine*), derivată (*binişor*), compusă (*binecuvânta*) sau rezultat al conversiunii (*binele*), unitate separată prin pauze de celelalte unităţi ale unui mesaj;
- funcţional, cuvântul poate transmite direct (*vară, iubeşti*) sau indirect (*el, acesta*) informaţie semantică, poate îndeplini funcţie de marcă (raportuală: *şi, dacă*; categorială: *de, a, voi*), poate transmite informaţie logică (subsumată afirmaţiei/negaţiei: *da, nu*) sau stilistică (*tocmai, mai*) etc.

[39] Vezi, de exemplu, Zugun 2000: 10.
[40] Vezi, de exemplu, Ghiță, Andrei: 1996: 53.
[41] Zugun 2000: 10; *DŞL* 2001: 289 etc.
[42] Vezi Dimitriu 1999, Şerban Evseev 1978 : 238, Zugun 2000: 19 etc.

Tipologia cuvintelor din limba română se conturează prin raportare la diferite criterii, printre care:

- *proveniența cuvintelor*: cuvinte moştenite (*casă, a avea*) sau împrumutate din alte limbi (*feerie, mouse*) vs. cuvinte formate pe teritoriul limbii române, prin derivare (*utilitate*), compunere (*TAROM*), conversiune (*un intrând*);
- *apartenența la o clasă semantico-gramaticală*: substantive (*speranță*), adjective (*optimist*), articole (*al, cea, nişte*), pronume (*tu, înşine*), numerale (*doi, înmiit*), verbe (*a dărui*), adverbe (*astăzi*), interjecții (*ura !*), prepoziții (*pe, dinspre*), conjuncții (*şi, deşi*);
- *funcția îndeplinită în cadrul mesajului*: cuvinte noționale (*încredere, a vrea*) vs. cuvinte-substitut (*ele, amândoi*) vs. cuvinte nenoționale (*de, că*) etc.

(b) Expresia/îmbinarea de cuvinte – definire, tipologie

Definită ca structură unitară formată din două sau mai multe cuvinte, având un anumit sens şi îndeplinind o anumită funcție în cadrul mesajului, **expresia/îmbinarea de cuvinte** este prezentată, ca unitate lexicală, în literatura de specialitate cu nuanțări atât în plan terminologic, cât şi din perspectiva realității lingvistice reflectate (vezi, în acest sens, elemente precum: *frazeologismul, locuțiunea, îmbinarea stabilă de cuvinte* etc.).

Aceste delimitări se pot constitui, de altfel, şi în premisă pentru identificarea diferitelor tipuri[43] de expresii din limba română: expresii propriu-zise (*a da foc*) vs. locuțiuni (*a-şi da seama, a da gură*) vs. idiotisme[44] (*a-şi da arama pe față*) vs. sinapse[45] (*nepot de-al doilea, bună ziua, semnele citării*) vs. îmbinări uzuale (*Camera Deputaților*) etc.

Acestor clase de expresii li se adaugă cele identificate în funcție de criterii precum:

- *proveniența expresiilor*: expresii formate pe teritoriul limbii române, unele conservând chiar elemente arhaice în structura lor (*a bate câmpii, a lua la rost, a da bir cu fugiții, a băga în boale, a merge ca pe roate*[46]) vs. expresii împrumutate (cu elemente împrumutate)/calcuri din alte limbi (*a da un ceai, a face knock-out, a face pe niznaiul*);
- *apartenența la o clasă semantico-gramaticală*[47]: locuțiuni substantivale (*băgare de seamă*), locuțiuni adjectivale (*cu capul în nori*), locuțiuni pronominale (*cine ştie cine*), numerale locuțiuni/numerale perifrastice (*prima oară*), locuțiuni verbale (*a veni mintea la cap*), locuțiuni adverbiale (*din când în când*), locuțiuni interjecționale (*Doamne fereşte!*), locuțiuni prepoziționale (*de jur împrejurul*), locuțiuni conjuncționale (*cu toate că*);
- *gradul de sudură a elementelor componente*: expresii cu elemente stabile (*a avea habar*) vs. (foarte puține) expresii cu elemente variabile (*a-şi ieşi din fire/țâțâni/balamale/pepeni/ răbdări/papuci, a-şi lua talpa/picioarele la spinare, a pune pe jar/pe foc*) etc.

4.1.4. Structura vocabularului limbii române

Vocabularul limbii române este alcătuit din două părți: vocabularul fundamental/fondul principal lexical (partea stabilă a lexicului) şi masa vocabularului (componenta mobilă[48] a lexicului unei limbi, conținând unități care dispar din sau apar în uz, care sunt actualizate numai în anumite contexte).

[43] Zugun 2000: 16, DOOM 2: LXXVI-LXXVII, Berg 2004 : 27 etc.
[44] „îmbinări frazeologice stabile ale căror sensuri sunt determinate de întreaga expresie" (Berg 2004: 27).
[45] succesiune determinat – determinant, având sensul unui singur cuvânt (DOOM 2: LXXVII).
[46] Cf. şi Şerban Evseev 1978: 121.
[47] Cf. şi Graur 1968: 45-46.
[48] Vezi Crăciun, Bădărău 2004: 27, Graur 1968: 57 etc.

4.1.4.1. Vocabularul fundamental (fondul principal lexical) cuprinde unitățile lexicale absolut necesare realizării comunicării dintre vorbitorii unei limbi.

În vocabularul fundamental sunt incluse aproximativ 1500 de cuvinte: substantive care denumesc grade de rudenie, obiecte casnice, părți ale corpului, alimente, băuturi, viețuitoare, zilele săptămânii, lunile anului, anotimpurile, corpuri cereşti: *mamă, frate, masă, cap, pâine, apă, câine, joi, noiembrie, toamnă, soare* etc.; adjective propriu-zise care trimit către culori, stări sufleteşti, însuşiri umane; adjective pronominale: *albastru, vesel, tânăr, acest* etc.; pronume: *eu, tu, el, ea* etc.; numerale: de la *unu* până la *zece*, *sută, mie, milion*; verbe auxiliare; verbe copulative; verbe predicative care trimit către acțiuni, stări esențiale în existența omului: *a avea, a fi, a crede, a culege, a merge, a sta* etc.; articole: *un, lui* etc.; anumite adverbe: *bine, repede, aici, acum, da, nu* etc.; prepoziții: *cu, în, la* etc.; conjuncții: *şi, să, dacă* etc.; unele interjecții: *hai, vai* etc.

4.1.4.2. Masa vocabularului cuprinde acele unități lexicale care nu sunt absolut necesare comunicării curente dintre vorbitorii unei limbi: arhaisme, regionalisme, neologisme, termeni de specialitate, termeni de argou, termeni de jargon.

a) Arhaismele sunt unități lexicale folosite în trecut, ieşite azi din uzul limbii (Zugun 2000: 182-184). În funcție de nivelul limbii căruia îi aparțin, se disting:

- arhaisme fonetice: *direpț, pre, către*;
- arhaisme lexicale: *sultan, paharnic*; arhaisme semantice: *lege* (cu sensul de „religie"); arhaisme derivative: *nepereche, neprieten*;
- arhaisme morfologice: *Ducăi, văzum*;
- arhaisme sintactice: *„somnul vameş vieții", „norodul nu te vrea, **nici** te iubeşte"*[49].

b) Regionalismele sunt unități lexicale actualizate cu precădere în anumite regiuni. În clasa regionalismelor se disting:

- regionalisme fonetice: *di pi, dupe*;
- regionalisme lexicale: *curechi, lubeniță*;
- regionalisme morfo-sintactice: *el o fost, ei or fost*.

Tot unități lexicale neliterare (ca regionalismele) sunt şi cele populare (Zugun 2000: 190-192) – considerate, în principiu, acele unități lexicale actualizate în cel puțin trei regiuni diferite (aşadar, cu o utilizare mai generală): *răsărit, apus, miazăzi, miazănoapte, mâță, pântece, lele, neică, țață, moşule, borş, ciulama, tocăniță, tochitură, deochi, horă* etc.

c) Neologismele sunt unități lexicale introduse recent în limbă. În lucrările de specialitate se realizează distincția între:

- neologisme adaptate caracteristicilor limbii române: *reverie, melancolie*;
- xenisme (străinisme) – neologisme neadaptate limbii române: *ex libris, allegro, piano*;
- barbarisme – neologisme neadaptate limbii române şi neacceptate de masa vorbitorilor: *fidanțată* (pentru *logodnică*).

d) Termenii de specialitate sunt unitățile lexicale folosite în anumite domenii de activitate, multe având circulație internațională; este vorba despre aşa-numitele *cuvinte profesionale* (Zugun 2000: 201), care denumesc materiale, unelte şi operații specifice unei anumite profesii/sfere de activitate: *calc lingvistic, hard disk, ipotenuză* etc.

e) Termenii de argou sunt unități lexicale folosite de anumite categorii (sociale, profesionale etc.) de persoane pentru a nu fi înțelese de restul vorbitorilor; vezi argoul elevilor (*dirigă, mate*), al studenților (*cui*, *prof*), al deținuților (*curcan, mititica, crăpăt*) etc.

f) Termenii de jargon sunt unități lexicale folosite de anumite persoane pentru a ieşi în evidență (exprimare emfatică): *mersi, madam, monşer*.

[49] Exemplu prezentat în Zugun 2000: 184 ca arhaism stilistic.

Teme curente:

- *Daţi exemple de cinci expresii care să conţină cuvântul **inimă**. Precizaţi-le felul, prin raportare la criteriile prezentate supra în realizarea tipologiei expresiilor.*
- *Identificaţi unităţile lexicale valorificate în textul următor şi precizaţi-le felul:*

„Auzeam sunetele, ghiceam pe ici, pe colo câte un cuvânt, dar îmi scăpa tâlcul acestei incantaţii. Când a tăcut, parcă mi-era teamă s-o ating, într-atât mi se părea de fermecată, de inaccesibilă." (Mircea Eliade)

- *Identificaţi, în textele de mai jos, cuvinte aparţinând diferitelor clase ale vocabularului:*

(a) *„Când punea mama laptele la prins, eu, fie pot, fie câşlegi, de pe-a doua zi şi începeam a linchi groşciorul de pe deasupra oalelor; şi tot aşa în toate zilele, până ce dam de chişleag."*

(b) „Ce, adică toţi câţi merg acolo înţeleg ceva, gândeşti? Merg numai aşa de un capriţ, de un pamplezir…"

(c) „Calitatea exprimării reflectă un nivel intelectual, care este receptacolul şi distilatorul culturii individuale."

(d) *„Un cuvânt polisemantic este folosit într-un context semantic anume căutat şi construit în aşa fel încât să actualizeze concomitent toate sau mai multe variante de sens ale unui cuvânt, să deschidă posibilitatea realizării simultane a sensului fundamental şi a sensurilor secundare".*

4. 2. Mijloace de îmbogăţire a vocabularului

În lucrările de specialitate se operează, în general, distincţia între mijloacele interne (calea internă) de îmbogăţire a vocabularului (derivarea, compunerea şi conversiunea) şi cele externe (împrumuturile), cu precizarea că unii cercetători identifică şi aşa-numitele procedee lexicale formative[50] secundare.

4.2.1. Derivarea reprezintă, într-o definire clasică, mijlocul intern de îmbogăţire a vocabularului care constă în formarea de cuvinte noi, pornind de la un cuvânt de bază, prin adăugarea unor afixe (prefixe şi/sau sufixe) la un radical. Însă, în contextul în care există, în limba română: cuvinte derivate cu sufixe: *măsuţă*; cuvinte derivate cu prefixe: *inutil*; cuvinte derivate parasintetic (cu sufix şi prefix): *consătean*; cuvinte derivate cu sufixoide: *pomicol*; cuvinte derivate cu prefixoide: *autoportret*; cuvinte derivate prin înlocuirea unor prefixe/sufixe cu altele: *înfrunzi/desfrunzi, securitate/securist*; cuvinte derivate regresiv: *picta* < *pictor* etc., se pot realiza – prin raportare şi la literatura de specialitate (Şerban, Evseev 1978: 268-274, Zugun 2000: 91 etc.) – o serie de nuanţări în **definiţia derivării** – mijloc intern de îmbogăţire a vocabularului care constă în formarea de cuvinte noi, prin valorificarea unor prefixe, sufixe, prefixoide şi/sau sufixoide (adăugate radicalului), prin înlocuirea unui afix lexical cu altul sau prin eliminarea unui afix.

(a) *Derivarea cu sufixe*

În limba română sunt identificabile mai multe tipuri de sufixe[51]:

- **sufixe diminutivale** – indică ideea de micşorare (diminutivele sunt cuvinte care arată că un obiect sau o însuşire sunt mai mici – în realitate sau doar aparent, din punctul de vedere al vorbitorului – decât cele denumite prin cuvântul de

[50] Ca procedee secundare de formare a cuvintelor vezi, de exemplu, în Zugun 2000: specializarea lexical semantică a unor variante fonetice, morfologice sau derivative a unor cuvinte: *pitic/chitic, titirez/chichirez* etc.; contaminarea, combinarea într-un cuvânt a părţi de cuvinte independente sinonime: *impuls < im-bold + puls; milog < milă + olog* etc.; abrevierea unor denumiri: *(tren) accelerat, (tren) rapid* etc.; onomatopeizarea (crearea de onomatopee): *cât-mât*; crearea de delocutive (substantive provenite din locuţiuni verbale): *dare de seamă (< a da seamă), lansare la apă (< a lansa la apă)* etc.

[51] Pentru categoriile de sufixe din limba română vezi Iordan, Robu 1978: 294-296; Zugun 2000: 117-118 etc.

bază): *căs**uță**, copăc**el**, och**işor**, copil**aş**, per**işor**, pâin**iță**, scriitor**aş*** etc. (unele cu valoare afectivă, altele – hipocoristică, depreciativă etc.); în funcție de valoarea morfologică a diminutivelor obținute, se poate realiza distincția între diminutive substantivale: *inim**ioară**, inel**uş**, tăt**ic**, flor**icea**, om**uleț**, cărt**icică*** etc.; diminutive adjectivale: *mic**uț**, frumuş**el*** etc.; diminutive adverbiale: *bin**işor**, încet**inel*** etc.; diminutive pronominale: *cutăr**ică**, mătăl**uță*** etc.; diminutive interjecționale: *aol**ică*** etc.;

- **sufixe augmentative** – indică ideea de mărire: *copil**andru**, băiet**an**, cărț**oaie**, căs**oi*** etc.;
- **sufixe moționale** – indică schimbarea de gen: *lup**oaică**, gâsc**an**, răț**oi*** etc.;
- **sufixe colective** – indică ideea de colectivitate, de mulțime: *stejăr**iş**, băn**et**, porumb**işte**, studenț**ime**, ap**ărie**, ap**ăraie**, stuf**ăriş*** etc.;
- **sufixe de agent** – indică autorul unei acțiuni: *cojoc**ar**, macar**agiu**, spăl**ătoreasă*** etc.;
- **sufixe care formează cuvinte abstracte nominale**: *om**enie**, bun**ătate**, greş**eală*** etc.;
- **sufixe pentru indicarea unei caracteristici**: *curaj**os**, inel**at*** etc.;
- **sufixe pentru indicarea modalității**: *studenț**eşte**, piept**iş**, târ**âş*** etc.;
- **sufixe pentru indicarea originii**: *bucovin**ean**, vaslu**ian**, olandez* etc.;
- **sufixe care formează cuvinte denominative**: *topor**aş**, ghioc**el**, cimbr**işor**, lopăt**ar**, ciocăn**itoare**, coş**ar**, şterg**ător**, Cojoc**ar(i)u*** etc.

(b) Derivarea cu prefixe

În limba română sunt valorificate în derivare, cel mai frecvent, următoarele tipuri de prefixe:

- **prefixe negative** – indică ideea de negație: ***ne**atent, **in**util, **im**propriu, **dez**arma* etc.;
- **prefixe iterative** – indică ideea de repetiție: ***re**citi, **răs**croi, **răz**gândi* etc.;
- **prefixe privative** – indică o lipsă: ***des**creți, **de**şira* etc.;
- **prefixe de reversibilitate** (Zugun 2000: 120) – indică acțiunea inversă: ***dez**rădăcina*, ***des**face*, ***de**monta, **de**coda*;
- **prefixe delocutive** – indică proveniența locuționară: ***în**şira, **îm**pături* etc.;
- **prefixe neologice**: ***anti**tero, **com**patriot, **co**mesean, **con**cetățean, **inter**județean, **intra**județean, **ante**braț, **hiper**tensiv, **hipo**tensiv* etc.

(c) Derivarea parasintetică se realizează şi cu sufix şi cu prefix: ***ne**atenție, **în**flor**it*** etc.

(d) Derivarea regresivă[52] se realizează prin eliminarea unui segment dintr-un cuvânt existent în limbă: *alint* < *alinta*, *licăr* < *licări, picta* < *pictor, vernisa* < *vernisaj, aniversa* < *aniversare, tăgadă* < *tăgădui, bâlbă* < *bâlbâi, etimolog* < *etimologie, curmal* < *curmală* etc.

(e) Derivarea cu prefixoide/sufixoide este considerată de către unii cercetători ca aparținând compunerii ca mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, datorită aparenței de elemente independente, cu circulație internațională, a prefixoidelor/sufixoidelor (*DŞL*: 519): *claustro**fob**, americano**fil**, organi**gramă**, teo**log**, **aero**model, **micro**analiză* etc.

(f) Derivarea prin înlocuirea unor sufixe/prefixe sau a unor segmente de cuvânt asimilate cu astfel de componente derivative este identificată în situații de tipul: ***des**frunzi* < ***în**frunzi, **di**şterne* < ***a**şterne, **dez**morți* < ***a**morți, ceauş**ist*** < *Ceauş**escu*** etc.

[52] Iordan, Robu 1978: 305, Hristea 1984: 15, Zugun 2000 etc.

4.2.2. Compunerea este mijlocul intern de îmbogățire a vocabularului care constă în formarea de cuvinte noi prin alăturarea (cu sau fără cratimă), contopirea sau abrevierea[53] unor cuvinte deja existente în limbă.

Cuvântul compus se constituie într-o singură unitate semantică şi gramaticală (cu precizarea că sensul poate fi rezultat al unei metafore – *coada şoricelului* etc. – sau sumă a sensurilor termenilor alcătuitori – *calciu efervescent* etc.).

Tipologia cuvintelor compuse[54] poate fi realizată în funcție de diferite criterii:

- *după modalitatea în care s-a realizat compunerea*:
  - **cuvinte compuse prin alăturare cu cratimă:** *Gheorghe-Ştefan, floarea-soarelui*;
  - **cuvinte compuse prin alăturare fără cratimă**: *de la, Marea Neagră*;
  - **cuvinte compuse prin contopire (alipire/sudare):** *despre, dreptunghi, cumsecade*;
  - **cuvinte compuse prin abreviere:** *TAROM, O.Z.N.* etc.; în cadrul acestei subclase se realizează, de asemenea, distincția între **acronime** (*Romsilva, Romtelecom*), **sigle** (*PNL, CFR*) şi **trunchieri**[55] (*mini, afro, bac, prof*);
- *după posibilitatea identificării, în limba română actuală, a elementelor componente ale cuvintelor compuse*:
  - **cuvinte compuse analizabile**: *zgârie-nori, binecuvânta, coada-calului* etc.;
  - **cuvinte compuse semianalizabile** (în cazul cărora una dintre componente este identificabilă): *careva (care + vrea), deunăzi (de + una + zi)* etc.;
  - **cuvinte compuse neanalizabile** (în cazul cărora componentele nu sunt identificabile, în limba română actuală, de către nespecialişti): *mujdei (must + de + ai), destul (de + sătul), deci (de + aci), laolaltă (la + una + alta)* etc.;
- *după gradul de coeziune a elementelor componente:* **cuvinte compuse sudate** (*bunăvoință, Câmpulung*) vs. **cuvinte compuse nesudate** (*bună-credință, Baia-Mare*) – vezi, în acest sens, şi ortografierea acestor compuse (DOOM 2, Hristea 1984 etc.);
- *după clasa semantico-gramaticală în care se încadrează*: **substantive compuse**: *arbore-de-cauciuc, untdelemn* etc.; **adjective compuse**: *atotştiutor, aşa-numit* etc.; **pronume compuse**: *dumneata, oricine, careva, Măria sa* etc.; **numerale compuse**: *treisprezece, două sute şaizeci şi opt* etc.; **verbe compuse**: *a binevoi, a descrie, a binecuvânta* etc.; **adverbe compuse**: *aşadar, desigur, niciodată, ba da* etc.; **prepoziții compuse**: *de pe, dinspre, de pe lângă* etc.; **conjuncții compuse**: *ca să, fiindcă, căci* etc.; **interjecții compuse***: hodoronc-tronc, cip-cirip, toc-toc* etc.

4.2.3. Conversiunea este mijlocul intern de îmbogățire a vocabularului care constă în formarea de cuvinte noi prin încadrarea unor cuvinte deja existente în limbă în alte clase semantico-gramaticale decât cele originare sau în alte diviziuni ale aceleiaşi clase semantico-gramaticale. De aici cele două tipuri de conversiune identificate în limba română:

(a) conversiunea intermorfologică – schimbarea se realizează dintr-o clasă semantico-gramaticală în alta:

- substantive < adjective: subst. *fricosul, un fricos, cel fricos* (prin articulare), *pe fricos* (cu prepoziție), *doi fricoşi* (cu numeral), *acel fricos, nici un fricos, orice fricos* (cu adjectiv pronominal de diferite tipuri) < adj. *fricos*; substantive < pronume: *eul (liric), un oarecare, un nimeni* etc.; substantive < numerale: *un zece, unsprezecele (tricolor)* etc.; substantive < articole (în metalimbaj): „*lui*" *este articol*; substantive < verbe la indicativ prezent (*alint, miros, răsfăț*), participiu (*adormitul*), supin (*strânsul, cititul*), gerunziu (*un intrând*), infinitiv lung (*cântare, alergare, depărtare*) etc.; substantive <

[53] Cu precizarea că abrevierea nu este acceptată, în toate lucrările de specialitate, ca modalitate de realizare a compunerii de cuvinte în limba română.
[54] Cf. Zugun 2000: 131-134; *DŞL*: 124-125 etc.
[55] Cf. Stoichițoiu-Ichim 2005: 21.

adverbe: *aproapele, binele* etc.; substantive < interjecții: *un of, un fâş* etc.; substantive < prepoziții (în metalimbaj): …,,*de*" *este un cuvânt*; substantive < conjuncții (în metalimbaj): *…a uitat să scrie un „şi*"; substantive < sufixe, prefixe, sufixoide, prefixoide (în metalimbaj): *…sufixoidul ,,-fil" înseamnă ,,iubitor de"*;

- adjective < substantive: ,,*câni mai **bărbați***", *chef **monstru*** etc.; adjective < pronume: toate adjectivele pronominale; adjective < verbe la participiu (*om **trecut**, om **aşezat***) sau gerunziu (*mâini **tremurânde**, lampă **fumegândă***); adjective < adverbe: *bărbat **bine***;
- articole < adjective pronominale: *cel < acel, cea < acea (aceea)* etc.;
- interjecții < substantive: *ajutor! foc!* etc.;
- verbe < substantive: *a ţărmuri, a cârmi* (provenite din forme de plural ale substantivelor); verbe < adjective: *a albi, a urâți* etc.; verbe < pronume: *a însuşi*; verbe < numerale: *a întrei, a jumătăți*; verbe < adverbe: *a înapoia, a împrejura* etc.; verbe < interjecții: *a hăi, a vui* etc.;
- adverbe < substantive: *gol **puşcă**, singur **cuc**, tace **chitic**, se ține **scai*** etc.; adverbe < adjective: *scrie **frumos**, spune **verde*** etc.; adverbe < verbe: *poate, curând* (provenit din gerunziul verbului *a curge – curând = curgând*); adverbe < pronume: ***ce** frumos!*;
- conjuncții < prepoziții: ***De** vrei, poți*;
- prepoziții < adverbe: ***deasupra** casei, **dedesubtul** cărții* etc.; prepoziții < verbe: ***datorită, mulțumită, potrivit** planului*; prepoziții < substantive: ***grație** ajutorului primit*; prepoziții < adjective: ***contrar, conform** planului* etc.;

(b) conversiunea intramorfologică – schimbarea se realizează în cadrul aceleiaşi clase semantico-gramaticale, între diviziuni ale acesteia:

- substantive proprii < substantive comune: *Creangă, Cucu, Poiana, Lunca* etc.;
- substantive comune < substantive proprii: *havană, olandă, ghilotină, harpagon* etc.;

Notă: Prin formarea – valorificând procedeele lexicale prezentate *supra* – de cuvinte noi de la acelaşi cuvânt de bază se formează **familia lexicală** a cuvântului respectiv (Zugun 2000: 154): *floare, floricică, floricea, florar, florăreasă, florărie, a înflori, neînflorit, reînflorit, înflorire, reînflorire, înfloritor, înfloritoare* etc.

4.2.4. Mijloacele externe de îmbogățire a vocabularului sunt concretizate în ***împrumuturile***[56] din alte limbi; în funcție de nivelul limbii căruia îi aparțin împrumuturile, se poate opera distincția între:

- împrumuturi fonetice: sunetele *Φ*, *ü* din *sufleur*, *tul* etc.;
- împrumuturi lexicale: cuvinte (*reverie*) şi expresii (*a face knock-out*);
- împrumuturi morfologice: terminații nespecifice limbii române (*coc**a**-col**a***);
- împrumuturi sintactice: apoziția în nominativ – *Bulevardul Carol I* (< *Bulevardul lui Carol I*).

Împrumuturile din alte limbi pot fi adaptate la particularitățile limbii române:

- după forma scrisă (*bilet < billet; cabinet < cabinet; balot < ballot* etc.);
- după forma sonoră (*bluză < blouse; fular < foulard; cadou < cadeau* etc.);
- după forma sonoră şi după cea scrisă (*bor < bord; volan < volant* etc.).

Teme curente:

- *Identificați, în DOOM 2, cinci cuvinte împrumutate din alte limbi pentru care se recomandă păstrarea ortografiei din limba de origine şi cinci cuvinte împrumutate pentru*

[56] Pentru neologisme, vezi identificarea acestora cu acele „cuvinte împrumutate în perioada de timp acoperită de conceptul limba română contemporană şi despre care vorbitorii au conştiința că sunt cuvinte noi" (Iordan, Robu 1978: 310).

care se recomandă adaptarea formei scrise. Există şi situaţii în care se acceptă ca variante ambele forme? În cazul unui răspuns afirmativ, exemplificaţi.

- *Precizaţi modul de formare a cuvintelor:* ***personalitate, un of, nemulţumire, PD, comesean, rea-credinţă, deasupra, câte doi, ignoranţă, visător****.*
- *Exemplificaţi:*
  a) o prepoziţie formată prin compunere prin contopire;
  b) un cuvânt format prin compunere prin abreviere;
  c) un cuvânt format prin conversiune, de la pronumele personal ***eu;***
  d) un cuvânt format prin derivare parasintetică;
  e) un verb format prin derivare cu prefixul neologic ***co-****.*

4.3. Sensul unităţilor lexicale. Relaţii semantice

Fiecare unitate lexicală este purtătoarea unui sens; în funcţie de trăsăturile sale semantice şi de necesitatea sau nu a raportării la context, pentru a se asigura decodarea corectă a unei unităţi lexicale, se realizează distincţia între *sensul de bază, fundamental*[57] (*gură*) şi *sensurile secundare*[58] (*gura sacului, gura văii*), reperabile prin valorificarea anumitor coordonate ale contextului/cotextului comunicativ; acestora li se adaugă/opune *sensul figurat*, cu valoare stilistică (*gură de rai*).

Raporturile care se stabilesc între sensurile uneia sau ale mai multor unităţi lexicale se constituie în aşa-numitele **relaţii semantice**: *sinonimia, antonimia, omonimia, polisemia, paronimia, pleonasmul*, ale căror caracteristici sunt reperabile prin analiza (în unele cazuri, comparativă) valenţelor pe care unităţile lexicale le reflectă atât la nivelul conţinutului (al sensului transmis), cât şi la nivelul formei.

4.3.1. Sinonimia este relaţia de echivalenţă semantică stabilită între unităţi lexicale (cuvinte şi expresii/îmbinări de cuvinte) cu formă diferită, care – substituite într-un anumit context (Zugun 2000: 231) – nu modifică, în principiu, intenţia comunicativă a vorbitorului.

Tipologia sinonimelor implică identificarea următoarelor subclase:

- în funcţie de tipul unităţilor lexicale între care se stabileşte relaţia de sinonimie:
  - **sinonime lexicale**: *a dori = a vrea*;
  - **sinonime frazeologice**: *a o lua la sănătoasa = a o lua la goană = a o tuli = a o şterge = a-şi lua picioarele la spinare*;
  - **sinonime lexico-frazeologice**: *a regreta = a-i părea rău*;

(acestora li se adaugă, în Zugun 2000: 231, **sinonimele fonetice**: *bravo! = Braavo! = Bravo! = Bravoo!*; **morfologice**[59]*: va veni = are să vină = o să vină = a veni = veni-va;* **sintactice***: s-a manifestat favorabil pentru plecarea lui = s-a manifestat favorabil plecării lui* şi **sinonimele afixale**[60] – între prefixe: ***ne****competent* = ***in****competent* sau între sufixe: *mierl****iţă*** = *mierl****uţă*** = *mierl****uşă*** = *mierl****uşcă***);

- după apartenenţa unităţilor lexicale sinonime la o anumită clasă semantico-gramaticală:
  - **sinonime substantivale***: regret = nostalgie = părere de rău;*
  - **sinonime adjectivale***: inteligent = înţelept = cu scaun la cap;*
  - **sinonime verbale***: a-şi aminti = a-şi aduce aminte = a rememora;*
  - **sinonime pronominale***: cineva = cine ştie cine;*
  - **sinonime numerale***: toţi patru = câteşipatru;*
  - **sinonime adverbiale***: domol = lin = lent = încetul cu încetul;*

[57] „semnificaţia constantă şi dominantă a câmpului polisemantic", „semnificaţia independentă de context", „sensul din vorbirea curentă […] generalizat în conştiinţa vorbitorilor" – Iordan, Robu 1978: 256-257.
[58] „varietăţi sau variante ale sensului fundamental" – Iordan, Robu 1978: 257.
[59] Pentru sinonimia gramaticală, vezi şi Hoarţă Lăzărescu 1999.
[60] Vezi şi Hristea 1984: 30.

- **sinonime interjecționale***: vai = Doamne fereşte!;*
- **sinonime prepoziționale***: înaintea = în fața;*
- **sinonime conjuncționale***: căci = deoarece = pentru că = fiindcă*;

➢ prin raportare la gradul de echivalență semantică:

- **sinonime parțiale***: a uni = a lega, a împreuna, tristețe = melancolie* (sinonimia parțială are ca premisă polisemia unităților lexicale implicate în relație);
- **sinonime totale***: cupru = aramă, curechi = varză, apus = vest = Occident* etc. (sinonimia totală se stabileşte, în principiu, în planul termenilor de specialitate, precum şi între formele literare şi cele populare, regionale ale unor unități lexicale);

➢ în funcție de contextul actualizării anumitor unități lexicale dintr-o serie sinonimică:

- **sinonime teritoriale:** *floarea-soarelui = răsărită = soreană = rază = soreancă* etc.;
- **sinonime cronologice:** *peşcheş = mită*;
- **sinonime stilistice:** *prost = agramat = neinstruit = găgăuță = slab la minte* etc.

4.3.2. Antonimia constă în opoziția semantică dintre unități lexicale cu formă diferită, care trimit către referenți contrari[61].

Tipologia antonimelor se conturează prin raportare la o serie de criterii[62], avute în vedere aici selectiv, în vederea identificării principalelor tipuri de antonime:

➢ în funcție de necesitatea raportării sau nu la context a sensurilor unităților lexicale plasate în raport de antonimie:

- **antonime totale** (reperabile fără raportare la context): *aproape – departe, adevăr – minciună, sus – jos*;
- **antonime aproximative** (implicând raportarea la context): *înalt – scund (om), înalt – mic (obiect), înalt – jos (sunet), înalt – scăzut (nivelul apei)* etc.;

➢ după structura unităților lexicale aflate în relație de antonimie:

- **antonime cu radical diferit***: bucurie – tristețe, frumos – urât, a iubi – a urî, repede – încet;*
- **antonime cu acelaşi radical, diferențiate prin prefixare negativă***: fericit – nefericit, egal – inegal, moral – imoral, politic – apolitic, organic – anorganic* etc.

➢ în funcție de tipul raportului logic şi semantic stabilit între unitățile lexicale antonime:

- **antonime graduale** (care pot avea şi un termen neutru în cadrul sferei generale referențiale vizate): *mare [– mijlociu] – mic; cald [– potrivit, călduț] – rece*;
- **antonime complementare** (acoperind – prin elementele opuse – întreaga sferă a referentului, fără posibilitatea unui intermediar între extreme): *mort – viu, adevărat – fals*;
- **antonime vectoriale** (plasate în planul referențialului spațial – direcții opuse): *a veni – a plea, a intra – a ieşi*;
- **antonime conversive** (vizând, din perspective diferite, acelaşi referent): *a cumpărător – vânzător, a da – a lua, a pierde – a găsi, a pierde – a câştiga*;

➢ după apartenența la o anumită clasă semantico-gramaticală: **substantive antonime** (*curaj – laşitate*), **adjective antonime** (*frumos – urât*), **verbe antonime** (*a veni – a pleca*), **pronume antonime** (*toți – nici unul*), **adverbe antonime** (*întotdeauna – niciodată*), **interjecții antonime** (*ura! – vai!*), **conjuncții antonime** (*şi – nici*), **prepoziții antonime** (*pe – sub*).

4.3.3. Omonimia constă în diferența netă la nivel semantic între cuvinte care au aceeaşi formă[63]. **Omonimele** se caracterizează prin faptul că au forme identice, etimoane

[61] Vezi, de exemplu, Bidu-Vrănceanu, Forăscu 1988: 165.
[62] Cf. Zugun 2000; Iordan, Robu 1978; Bidu-Vrănceanu, Forăscu 1988, Şerban, Evseev 1978 etc.
[63] Şerban, Evseev 1978: 172, Zugun 2000: 248.

diferite[64] şi sensuri diferite (structurile omonime nu au comună nici o trăsătură semantică, spre deosebire de cuvintele polisemantice).

Prin prisma asocierii nivelului lexical/semantic al limbii române cu cel gramatical, se disting[65]:

- ***omonime lexicale****: bancă, lac, broască, toc* (substantive);
- ***omonime lexico-gramaticale****: dar* (substantiv/conjuncție), *sare* (verb/substantiv) *ai* (interjecție/verb/substantiv/articol);
- ***omonime morfologice****: cântă* (indicativ prezent, persoana a treia, singular, respectiv plural / imperativ, persoana a doua, singular);
- ***omonime sintactice***: *îi întoarce spatele – îi întoarce spatele (pentru a-i lua măsurile);*
- ***omonime afixale***: a *cânt**a** – cânt**a**i – cânt**a**m* (*a* – sufix pentru infinitiv, perfect simplu, respectiv imperfect).

De asemenea, prin raportare la forma sonoră (planul pronunției) şi la cea scrisă (planul scrierii) a anumitor unități/structuri ale limbii române, se operează distincția între:

- ***omofone*** – elemente care au aceeaşi formă sonoră, dar formă scrisă diferită şi sens diferit: *ne-am/neam, de-al/deal, s-au/sau, vor/v-or, va/v-a, iau/i-au, ai/a-i, ale/a le, car/c-ar, iar/i-ar, la/l-a, miau/mi-au, mor/m-or, cea/ce-a, ceai/ce-ai, sar/s-ar* etc.
- ***omografe*** – elemente care au aceeaşi formă scrisă, dar formă sonoră diferită (generată de locul accentului) şi sens diferit[66]: ***o**chi/och**i**, **a**cele/ac**e**le, z**o**ri/zor**i**, **î**nsuşi/însuş**i**, c**o**pii/cop**i**i, h**a**ină/h**a**ină, z**ă**ri/z**ă**r**i**, l**u**ngi/lung**i**, i**a**/**i**a* etc.

4.3.4. Polisemia caracterizează unitățile lexicale ce au capacitatea de a actualiza, în situații diferite de comunicare, în contexte diferite, sensuri diferite; este vorba despre ***categoria cuvintelor polisemantice***[67]: *a ține, a porni, foc, a da, mândru* etc. (*versus* ***categoria cuvintelor monosemantice***, având un singur sens: *cord, consoană, teoremă, amerizare* etc.).

Cauzele polisemiei se plasează nu doar la nivel lingvistic, ci implică şi elemente manifeste în plan socio-cultural, logic, ontologic[68] etc.: alături de principiul economiei în limbă, neconcordanța permanentă dintre evoluția societății şi cea a limbii, limitele memoriei umane (dacă ar exista câte un cuvânt pentru fiecare element al lumii reale şi ireale?), disproporția dintre mijloacele de exprimare, în număr finit, şi coordonatele experienței umane, în număr infinit; realizarea de asocieri între entități, raportul limbă – gândire – realitate, precum şi funcția expresivă a limbajului.

4.3.5. Paronimia implică un grad mare de asemănare la nivel formal şi diferență la nivel semantic între unități lexicale aparținând limbii române: *alineat – aliniat, apropia – apropria, familiar – familial, complement – compliment* etc.

Cel mai frecvent, paronimele aparțin aceleiaşi clase semantico-gramaticale (Hristea 1984: 24): adjective: *literar – literal, oral – orar, eminent – iminent,* substantive: *aluzie – iluzie, campanie – companie*, verbe: *a investi – a învesti, e evalua – a evolua*, cu excepția unor perechi/şiruri paronimice de tipul: *miner* (substantiv) – *minier (*adjectiv), *sare* (substantiv/verb) – *mare* (substantiv/adjectiv) – *care* (substantiv/verb/pronume/adjectiv pronominal) etc.

Perechile de paronime sunt reperabile, în limba română, în contexte caracterizate prin:

---

[64] Zugun 2000: 248, Şerban, Evseev 1978: 175.

[65] Zugun 2000: 252, Hristea 1984: 7.

[66] Unii cercetători includ omografele în categoria omonimelor: ***mo**bilă – mob**i**lă, **ve**selă – ves**e**lă* etc. (Bidu-Vrânceanu, Forăscu 2005: 61 -62).

[67] Cuvintele *polisemantice* sunt numite şi *polisemanteme*. În cazul în care un cuvânt are foarte multe sensuri derivate, se foloseşte – pentru fenomenul polisemiei – şi sintagma *pletoră semantică* – Şerban, Evseev 1978: 149.

[68] Şerban, Evseev 1978: 152-153, Iordan 1956: 39, Iordan 1975: 314, Iordan, Robu 1978: 256 etc.

- substituirea unei vocale inițiale/mediane/finale: ***e**minent – **i**minent; a ev**a**lua – a ev**o**lua; a cit**i** – a cit**a***;
- substituirea unei consoane inițiale/mediane/finale: ***s**are – **p**are*; *a vi**s**a – a vi**z**a*; *tempora**r** – tempora**l**;*
- prin adăugarea unei vocale inițiale/mediane/finale: *front – **a**front; crunt – c**ă**runt; par – par**e**;*
- prin adăugarea unei consoane inițiale/mediane/finale: *are – **m**are; petrolier – petroli**f**er; con – con**t***;
- prin dublarea unei vocale: *muze – muze**e***;
- prin repetarea unei vocale: *plat – p**a**lat*;
- interschimbarea unor sunete: *a s**c**ur**t**a – a s**cr**u**t**a; b**a**r**d** – b**ra**d*.

4.3.6. Pleonasmul constă într-o exprimare eronată generată de utilizarea succesivă, în cotext (în același context lingvistic), a unor unități lexicale echivalente la nivel semantic (uneori, prin valorificarea unor unități lexicale din alte limbi): *a se întoarce înapoi, dar însă, a urca sus, a avansa înainte, a rezuma pe scurt, un procent de 70%, after-party-uri după petrecere* etc.

Există, în limba română, și o categorie de **pleonasme tolerate** (Crăciun, Bădărău 2003: 108), uzuale în comunicarea curentă, structuri pe care vorbitorii limbii române actuale nu le mai asimilează unor pleonasme, ci unor forme de întărire (la nivel stilistic) a trăsăturilor semantice ale unităților lexicale actualizate: *babă bătrână, moș bătrân, să crești mare, mușchi file, fetiță mică* etc.

Teme curente:

- *Alcătuiți enunțuri care să conțină:*
  (a) perechile de omofone: la – l-a; al – a-l; iau – i-au, ne-am – neam; vor – v-or, ia – i-a;
  *(b) perechile de omografe: h**ă**i – hă**i**; h**a**ină – ha**i**nă; c**o**pii – cop**i**i, z**o**ri – zor**i**, **u**ită – uit**ă**;*
  (c) perechile de paronime: aluzie – iluzie, literar – literal; solitar – solidar; eminent – iminent;
- *Indicați sinonimele neologice ale cuvintelor: **copilăresc, tineresc, visare, a cere, pământesc, ceresc**.*
- *Ilustrați, în enunțuri, omonimia cuvintelor: **lac, toc, ai, care, un**.*

LUCRARE DE VERIFICARE 2

1. Se dă textul:

„Și s-a întâmplat ca un fecior de crai să se rătăcească în pădurea aceea și, dând peste căsuța piticilor, să le ceară găzduire peste noapte. A doua zi, când o porni la drum, văzu sicriul din creștetul muntelui și pe frumoasa Albă-ca-Zăpada, și citi cu nesaț ce scria deasupra, cu slove de aur. Și cum privea ca vrăjit și nu se putea desprinde de locul acela, începu a-i ruga pe pitici:

- Dați-mi mie sicriul și-o să vă dau în schimb tot ce vi-o pofti inima!

Dar piticii îi răspunseră:

- Nu ți-l dăm nici pentru tot aurul din lume.

Dacă văzu așa, feciorul de împărat îi rugă și cu mai multă stăruință și ardoare”

(Frații Grimm)

Cerințe:

(a) Identificați, în text, elementele care aparțin vocabularului fundamental, respectiv pe cele incluse în masa vocabularului (precizați, pentru cele din urmă, clasa corespunzătoare).

(b) Precizați unitățile lexicale actualizate în text şi exemplificați-le.

(c) Trascrieți din text cuvintele derivate, cuvintele compuse şi cuvintele formate prin conversiune, precizându-le felul.

(d) Dați exemple de patru cuvinte derivate cu sufixe diminutivale diferite de cel valorificat în textul dat.

(e) Ilustrați, raportându-vă inițial la valorile din text, omonimia cuvântului *o*.

(f) Alcătuiți enunțuri cu omonimele şi omofonul cuvântului *mie*.

2. Precizați modul de formare a cuvintelor: *alianță, trosc-pleosc, un tânăr, ineficiență, intrajudețean, Înălțimea-Voastră, dumnealui, rățoi, DEX, Ion Barbu.*

3. Indicați antonimele cuvintelor: *eficient, diurn, articulat, lizibil, a evolua* şi sinonimele frazeologice ale cuvintelor: *atenție, a muri, dimpotrivă, ceva, a uita*.

4. Corectați următoarele enunțuri, precizând tipul erorilor identificate:

Şi-a scris autobiografia la cererea angajatorului.

Un procent de 80% dintre copii participă la concurs.

Este o realizare care, la nivelul la care a ajuns acum, poate fi laudabilă.

(**1. (a)** = 1 p.; **(b)** = 1 p.; **(c)** = 1 p.; **(d)** = 1 p.; **(e)** = 1 p.; **(f)** = 1 p.; **2.** = 1 p.; **3.** = 1 p.; **4.** = 1 p.; **din oficiu** = 1 p.)

5. Elemente de morfologie a limbii române

5.1. Morfologia – definire, concepte operaționale

Morfologia este ştiința care studiază, aşa cum arată şi etimologia termenului (*morpho* „formă", *logos* „ştiință"), forma cuvintelor şi modificările lor formale în cursul flexiunii[69]. La nivelul sistemului limbii, în *plan paradigmatic*, unui cuvânt îi corespund o serie de forme corelate categoriilor gramaticale (acolo unde este cazul), iar în actualizarea elementelor sistemului, în vorbire, în *plan sintagmatic*, se combină una dintre aceste forme cu o alta din paradigma altui cuvânt ş.a.m.d. până la construirea mesajului conform intenției comunicative a locutorului:

- paradigma substantivului *copil*: *copil, copii, unui copil, unor copii, copilul, copiii* etc.
- paradigma verbului *a zâmbi*: *a zâmbi, zâmbesc, zâmbeşti, zâmbeşte, zâmbim, zâmbiți, zâmbesc, zâmbeam, zâmbeai, zâmbea, ..., zâmbind, zâmbit, de/din zâmbit* etc.
- paradigma prepoziției *cu*: *cu*
- paradigma substantivului *ghiduşie*: *ghiduşie, ghiduşii* etc.
- în plan sintagmatic, mesajul construit: *Copilul zâmbea cu ghiduşie.*

Prin raportare la exemplele prezentate *supra*, pot fi realizate o serie de nuanțări ale definiției morfologiei, cu delimitarea inclusiv a conceptelor operaționale vizate în această unitate a cursului[70]:

(a) *cuvântul* poate fi privit din perspectivă semantică (a sensului pe care-l transmite – vezi unitatea 4), morfologică (a modificării sau nu în plan formal), respectiv sintactică (a rolului îndeplinit în cadrul mesajului în care este actualizat: funcție sintactică, funcție de marcă, funcție stilistică etc.); de aici diferențierea, în sistemul limbii române, a anumitor **clase semantico-gramaticale/părți de vorbire** – clase de cuvinte caracterizate printr-un anumit sens, prin anumite variații formale (inclusiv Ø, în cazul în care pentru unitățile respective nu există categorii gramaticale) şi prin funcții (sintactice sau de alt tip) specifice; de exemplu, clasa semantico-gramaticală a substantivelor (*copil*) conține

[69] Cf. Dimitriu 1999: 4; Irimia 2008: 21 etc.

[70] **Precizăm că prezentarea de față nu va avea în vedere (decât ca semnalare, în anumite cazuri) elementele controversate din literatura de specialitate; delimitările teoretice ilustrate aici se constituie în instrumente care să permită cursanților raportarea lor critică la opiniile existente în diferite lucrări mai vechi şi mai noi, prin prisma coordonatelor realității comunicative contemporane.**

cuvinte nume, cu forme flexionare subsumate categoriilor gramaticale de gen, număr şi caz şi cu funcţia sintactică specifică de subiect;

(b) *flexiunea* cuvintelor presupune raportarea la anumite **categorii gramaticale**; acestea reprezintă concretizarea – în plan lingvistic – a raporturilor[71] pe care omul le stabileşte între noţiuni/caracteristici ale acestora; fiecare categorie gramaticală implică, aşadar, la nivelul formei, anumite *mărci/flective* (sufixe, desinenţe, articole de diferite tipuri, prepoziţii, conjuncţia *să*, verbe auxiliare, adverbe, marca Ø, contextul, topica) şi, la nivelul conţinutului, un anumit raport:

- **genul** – raportarea la genul natural şi, ulterior, analogia cu acesta: *băiat (masculin) – fată (feminin) – lucru (neutru)*;
- **numărul** – opoziţia unicitate – multitudine: *copil (singular) – copii (plural), el – ei*;
- **cazul** – raportul subiect – obiect, determinat – determinant: *copilul (nominativ) zâmbeşte – (văd) copilul (acuzativ) – (părinte) al copilului (genitiv) – (dau) copilului (dativ) – copile! (vocativ)*;
- **persoana** – raportarea la rolurile din comunicare: *eu* (persoana care vorbeşte), *persoana I – tu* (persoana cu care se vorbeşte), *persoana a doua – el/ea* (persoana despre care se vorbeşte), *persoana a treia*;
- **gradele de comparaţie** – diferenţa dintre gradul în care apare o însuşire la diferite obiecte sau la acelaşi obiect în contexte diferite sau însuşiri diferite la acelaşi obiect sau la obiecte diferite: *frumos (gradul pozitiv) – mai frumos (comparativ de superioritate) – mai puţin frumos (comparativ de inferioritate) – la fel de frumos (comparativ de egalitate) – cel mai frumos (superlativ relativ de superioritate) – cel mai puţin frumos (superlativ relativ de inferioritate) – foarte frumos (superlativ absolut)*;
- **diateza** – raportul subiect – acţiune – obiect: *spală* (*Mama spală covorul.* – subiectul face o acţiune care se răsfrânge asupra obiectului), *diateza activă – se spală* (*Mama se spală.* – subiectul face o acţiune care se răsfrânge tot asupra sa; identitate subiect – obiect), *diateza reflexivă – este spălat* (*Covorul este spălat de către mama.* – obiectul a devenit subiect gramatical; asupra subiectului gramatical, *covorul*, se răsfrânge acţiunea realizată de către subiectul logic, aici complement de agent, *mama*), *diateza pasivă*[72];
- **modul** – modalitatea de raportare a vorbitorului la acţiune: *zâmbea* (acţiune percepută ca sigură, reală), *modul indicativ – să zâmbească* (acţiune posibilă, realizabilă), *modul conjunctiv – ar zâmbi* (acţiune dorită sau condiţionată de realizarea altei acţiuni), *modul condiţional-optativ – zâmbeşte!* (acţiune impusă, îndemn etc.), *modul imperativ – a zâmbi* (numele acţiunii), *modul infinitiv – zâmbind* (acţiune în derulare), *modul gerunziu – zâmbit* (acţiune suferită de un obiect), *modul participiu – de zâmbit* (acţiune privită ca scop), *modul supin*;
- **timpul** – raportul dintre momentul acţiunii şi momentul vorbirii: *zâmbeşte* (momentul acţiunii coincide cu momentul vorbirii), *timpul prezent – zâmbea* (momentul acţiunii este înainte de momentul vorbirii – acţiune desfăşurată în trecut, neterminată în momentul vorbirii), *timpul trecut-imperfect – va zâmbi* (momentul acţiunii va urma momentului vorbirii), *timpul viitor* etc.;

categoriile gramaticale din limba română se încadrează în două subclase:

- **categorii gramaticale comune** (mai multor clase semantico-gramaticale): genul, numărul, cazul, persoana, gradele de comparaţie;

[71] *Gramatica* 2005, Dimitriu 1999, Irimia 2008 etc.

[72] Nu avem aici în vedere controversele existente în literatura de specialitate în ceea ce priveşte categoria gramaticală a diatezei.

- **categorii gramaticale specifice** (unei anumite clase semantico-gramaticale – aici, verbul): diateza, modul, timpul;

(c) unele cuvinte (aici, *cu*) au un singur element în paradigmă, deci nu-şi modifică forma, nu au flexiune; aşadar *modificările formale ale cuvintelor în cursul flexiunii* pot avea şi realizare Ø; de aici distincția dintre:

- clasele **flexibile**: care-şi modifică forma în cursul flexiunii, în funcție de categoriile gramaticale – **substantivul** (*copil*), **articolul** (*al*) **adjectivul** (*frumos*), **pronumele** (*toți*), **numeralul** (*amândoi*), **verbul** (*a zâmbi*); adăugăm aici adverbele care au categoria gramaticală a gradelor de comparație (*repede*);
- clasele **neflexibile**: care nu se caracterizează prin raportarea la categorii gramaticale, aşadar nu-şi modifică forma atunci când sunt actualizate în vorbire: **prepoziția** (*cu*); **conjuncția** (*şi*), **adverbul** (*aici*), **interjecția** (*hei*);

(d) *forma cuvântului* este concretizată, aici, în aşa-numita **structură morfologică sau morfematică a cuvântului**, alcătuită dintr-un ***radical*** (purtător al sensului lexical) şi, acolo unde este cazul, dintr-o serie de ***flective propriu-zise*** (*desinențe* pentru categoriile gramaticale de gen, număr, caz, persoană; *sufixe* modale, temporale, flexionare; *articole* hotărâte enclitice) sau ***cuvinte-flectiv*** (*articole* – articolul hotărât proclitic, articole nehotărâte, posesive-genitivale şi demonstrative-adjectivale; *verbe auxiliare*; *prepoziții*; *conjuncția să*; anumite *adverbe* ca mărci ale categoriei gramaticale a gradelor de comparație); de exemplu, structura morfematică a cuvântului *mai frumoasă* cuprinde: radicalul (cu alternanță vocalică vs. cuvântul de bază *frumos*) *-frumoas-* + desinența pentru nominativ-acuzativ, feminin, singular *-ă* + adverbul *mai* pentru gradul comparativ de superioritate; în mod similar, cuvântul *zâmbisem* are următoarea structură morfematică: radicalul *zâmb-* + sufixul pentru perfect simplu *-i-* + sufixul pentru mai mult ca perfect *-se-* + desinența pentru persoana I, singular *-m*.

Teme curente:

- *Ilustrați, în exemple din limba română actuală, valorificarea ca flective a următoarelor elemente: sufixe, desinențe, articole de diferite tipuri, prepoziții, conjuncția **să**, verbe auxiliare, adverbe, marca Ø, contextul, topica*.
- *Transcrieți, din DOOM 2, patru cuvinte în a căror flexiune au apărut modificări față de DOOM 1.*
- *Precizați elementele din structura morfematică a cuvintelor din enunțul: Visul părinților săi era să-i admire tablourile din expoziția personală.*

5.2. Clasele semantico-gramaticale – definire, tipologii, categorii gramaticale, funcții sintactice

Clasele semantico-gramaticale/părțile de vorbire din limba română vor fi avute în vedere, în această unitate a cursului, într-o prezentare sintetică[73], structurată pe patru coordonate: (a) definire, (b) tipologie, (c) categorii gramaticale şi flexiunea/conjugarea asociată acestora, respectiv (d) funcții sintactice sau de alt tip (vezi *supra*) – ca prefigurare şi a nivelului sintactic şi a celui stilistic al limbii.

5.2.1. Substantivul

(a) Substantivul se constituie într-o clasă semantico-gramaticală ce cuprinde cuvinte noționale care denumesc ființe, lucruri, fenomene ale naturii/care exprimă nume/nume ale numelor elementelor de diferite tipuri, având categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi funcția sintactică specifică de subiect.

[73] Prin raportare la literatura de specialitate: *Gramatica* 2005; *Gramatica* 1966; Dimitriu 1999; Irimia 2008; Coteanu 1995; Iordan, Robu 1978; Popescu 2007; Iliescu 2003, Avram 1997 etc.

(b) Tipologia substantivelor din limba română se realizează în funcție de diferite criterii:

▪ *după capacitatea substantivelor de a individualiza (într-o măsură mai mică sau mai mare) elementele denumite*:

- ✓ **substantive comune** – denumesc un element oarecare dintr-o clasă de elemente: *copil, codru, bunătate* etc. (trimit către nume ale entităților – Dimitriu 1999: 68-70);
- ✓ **substantive proprii** – individualizează un anumit element dintr-o clasă de elemente: *Alexandru, Iaşi, Marea Neagră* etc. (trimit către nume ale numelor entităților);

▪ *după structură*:

- ✓ **substantive sintetice**, simple sau compuse: *floare, Ana*, *floarea-soarelui, Ana-Maria*;
- ✓ **substantive perifrastice (locuțiuni substantivale)** – grupuri unitare de cuvinte care transmit o anumită informație semantică şi se comportă gramatical ca substantive: *luare aminte, părere de rău* etc.;

▪ *după proveniență*:

- ✓ **substantive moştenite** din latină sau **împrumutate** din alte limbi: *casă, tată, pâine, computer, teoremă* etc.;
- ✓ **substantive formate pe teritoriul limbii române**, prin derivare (*bunătate*), compunere (*Mihai Viteazul*) sau conversiune (*un tânăr*) etc.;

▪ *după raportul dintre conținut (capacitatea de a trimite către un element privit izolat sau către o mulțime de elemente) şi formă*:

- ✓ **substantive propriu-zise**, cu forme distincte pentru singular şi plural: *masă – mese, copil – copii* etc.;
- ✓ **substantive defective de singular/pluralia tantum** – substantive care au formă doar pentru plural: *icre, pantaloni, zori, ghilimele, Carpați* etc.;
- ✓ **substantive defective de plural/singularia tantum** – substantive care au formă doar pentru singular: *aramă, şah, foame, aur, rouă, Rarău* etc.;

▪ *după raportul dintre conținut (gen masculin/feminin) şi formă*:

- ✓ **substantive mobile** – substantive care au forme distincte pentru genurile masculin şi feminin: *elev – elevă* (desinențe diferite)*, gâscă – gâscan, rață – rățoi* (sufixe moționale)*, mamă – tată* (radicali diferiți) etc.;
- ✓ **substantive epicene** – substantive în cazul cărora distincția masculin – feminin nu este concretizată în planul formei: *crocodil, lebădă, uliu, ciocănitoare* etc.;

▪ *după segmentul final al cuvântului*:

- ✓ **substantive de declinarea I** – substantive feminine terminate în *-a* (*cazma*), *-ă* (*mamă* + substantive masculine şi neutre terminate în *-ă*: *tată, popă*), *-ea* (*măsea*), *-i* (*zi*);
- ✓ **substantive de declinarea a II-a** – substantive masculine şi neutre terminate în consoană palatală sau nepalatală (*unchi, unghi, rob, cosmos*), în *-i* vocalic sau semivocalic (*taxi, război*), în *-u* vocalic/semivocalic (*codru, ecou*) sau în *-o* (*radio*);
- ✓ **substantive de declinarea a III-a** – substantive feminine, masculine şi neutre terminate în *–e* (*floare, perete, nume*);[74]

(c) Categoriile gramaticale ale substantivului sunt:

- **genul** – identificabil prin raportare la opoziția masculin – feminin – neutru: *băiat – fată – lucru*;

[74] În lucrările de specialitate sunt prezentate şi alte tipologii ale substantivelor din limba română – de exemplu, după realitatea denumită – substantive concrete (*masă, carte*) şi substantive abstracte (*fericire, ideal*); după capacitatea de a trimite către o colectivitate/mulțime de elemente, se operează distincția între majoritatea substantivelor şi aşa-numitele substantive colective, formate, în principiu, cu ajutorul sufixelor colective: *stufăriş, muncitorime, aluniş, brădet, apărie, apăraie, porumbişte* etc.

- **numărul** – care trimite, din punctul de vedere al conținutului, către un element privit izolat sau ca o colectivitate: *copil – copii*;
- **cazul** – care reflectă raportul dintre un element şi o acțiune, dintre determinat şi determinant etc. – prin variațiile:

nominativ: ***Cartea** i-a fost utilă.*
acuzativ: *Dragostea lui de **carte** o uimea.*
genitiv: *Coperta **cărții** era inedită.*
dativ: *În urma corecturii, a dat **cărții** o nouă formă.*
vocativ: ***Carte** frumoasă, cinste cui te-a scris!*

(d) Principalele **funcții sintactice ale substantivului** sunt, în limba română:

subiect – substantiv în cazul nominativ: ***Elevul** scrie*.
– substantiv în cazul acuzativ: *Au plecat **dintre oameni***.
– substantiv în cazul genitiv: ***Ai casei** au plecat*.

nume predicativ – substantiv în cazul nominativ: *El este **elev***.
– substantiv în cazul acuzativ: *Cartea este **de poveşti***.
– substantiv în cazul genitiv: *Caietul este **al elevului***.

atribut substantival – genitival: *Cartea **copilului** este nouă*.
– prepozițional: *Cartea **de poveşti** este nouă*.
– în cazul dativ: „*Preot **deşteptării**…*”

apoziție (atribut apozițional)
– substantiv în cazul nominativ: *El, **Mihai**, este colegul tău.*
– substantiv în cazul acuzativ: *Pe el, adică **pe Mihai**, îl vezi zilnic.*
– substantiv în cazul genitiv: *Caietul este al lui, adică **al lui Mihai***.
– substantiv în cazul dativ: *Lui, **elevului**, i se pune notă.*
– substantiv în cazul vocativ: *Tu, **Mihai**, vino aici!*

*complement direct (în cazul acuzativ, cu sau fără prepoziție): L-a văzut **pe fratele** său. Citeşte **o carte***.

complement indirect
– substantiv în cazul acuzativ: *Se gândeşte **la viitor***.
– substantiv în cazul genitiv: *Ei luptă **contra nedreptății***.
– substantiv în cazul dativ: *I-a dat **mamei** vestea cea bună.*

complement circumstanțial de loc
– substantiv în cazul acuzativ: *S-a dus **la şcoală***.
– substantiv în cazul genitiv: ***Deasupra casei** străluceşte soarele.*
– substantiv în cazul dativ: *Stai **locului**!*

complement circumstanțial de timp
– substantiv în cazul acuzativ: *A fost **în vacanță** la munte.*
– substantiv în cazul genitiv: *A ajuns **înaintea colegului** său.*

complement circumstanțial de mod
– substantiv în cazul acuzativ: *Merge **ca trenul***.
– substantiv în cazul genitiv: *A acționat **împotriva voinței** sale.*
– substantiv în cazul dativ: *S-a îmbrăcat **aidoma surorii** sale*.

complement circumstanțial de cauză
– substantiv în cazul acuzativ: *A fugit **de frică***.
– substantiv în cazul genitiv: *A greşit **din cauza neatenției***.
– substantiv în cazul dativ: *A reuşit **mulțumită ajutorului** primit.*[75]

complement circumstanțial de scop
– substantiv în cazul acuzativ: *Munceşte mult **pentru examen***.

[75] Precizăm că în astfel de contexte este identificat, în unele lucrări de specialitate, complementul circumstanțial instrumental (nu circumstanțialul de cauză).

– substantiv în cazul genitiv: *Munceşte mult **în vederea promovării**.*

complement circumstanțial concesiv

– substantiv în cazul acuzativ: ***Cu** toată **averea,** tot nu e mulțumit*.

– substantiv în cazul genitiv: *Ei tot au plecat la munte, **în ciuda ploii***.

– substantiv în cazul dativ: ***Contrar aşteptărilor***, *el tot nu a ajuns la timp.*

complement circumstanțial condițional: ***În locul colegei***, *el te-ar fi anunțat la timp.*

complement circumstanțial consecutiv: *A luat primul examenul, **spre bucuria** tuturor.*

complement de agent: *Poezia a fost scrisă **de colegul** său.*

5.2.2. Articolul

(a) Articolul se constituie într-o clasă de cuvinte nenoționale şi segmente de cuvânt care însoțesc un substantiv şi arată în ce măsură este individualizat elementul denumit prin acesta, cuvinte având doar formal categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi îndeplinind funcție de marcă a acestor categorii gramaticale pentru părțile de vorbire însoțite.

(b) În limba română sunt diferențiate următoarele **tipuri de articole**:

- *cumulând caracteristici aparținând planului conținutului şi planului formei:*
- *după gradul de individualizare a entității pe care o însoțeşte* se operează distincția între:
  - **articolul hotărât** – individualizează în mare măsură o anumită entitate: *băiatu**l**, fat**a**, băiatu**lui**, fete**i**, băieț**ii**, fete**le**, băieț**ilor**, fete**lor**, **lui** Alexandru* etc.;
  - **articolul nehotărât** – individualizează într-o măsură mai mică o anumită entitate: ***un** băiat, **o** fată, **unui** băiat, **unei** fete, **nişte** băieți/fete, **unor** băieți/fete* etc.;
- *prin prisma cazului (genitiv) şi a elementului însoțit (posesor)*, se distinge **articolul posesiv-genitival**: ***al, a, ai, ale** copiilor*;
- *prin prisma proveniență (din adjective pronominale demonstrative de depărtare) şi a elementului însoțit (adjectiv precedat de substantiv)*, se distinge **articolul demonstrativ-adjectival**: *băiatul **cel** frumos, fata **cea** frumoasă, băieții **cei** frumoşi, fetele **cele** frumoase* etc.

- *în funcție de locul pe care-l ocupă articolul prin raportare la elementul însoțit*, se operează distincția între:
  - **articole enclitice** (aflate după radicalul substantivului însoțit, aglutinate în raport cu acesta) – articolul hotărât enclitic: *copilu**l**, fat**a**, copii**i**, fete**le*** etc.;
  - **articole proclitice** (care preced substantivul însoțit sau se plasează între substantiv şi adjectiv, neaglutinate în raport cu acestea) – articolul hotărât proclitic: ***lui** Mihai*, ***lui** Carmen* etc., articolele nehotărâte: ***un** copil, **nişte** fetițe, **unei** doamne*, articolele posesive-genitivale: ***al** verii, **ai** copiilor*, articolele demonstrative-adjectivale: *copiii **cei** cumințI, băiatul **cel** isteț* etc.

Note:

Toate tipurile de articole au capacitatea de a substantiviza alte părți de vorbire: *bine**le**, **un** bine, **al** albului, **cea** albă* etc.

Unele articole au rol de element formativ/lexical:

- articolul hotărât enclitic este folosit, în limba română, ca element lexical în structura unor numerale (*primu**l**, prim**a*** etc.) şi pronume (*unu**l**, altu**l**, un**a**, alt**a*** etc.), în ultimul caz marcând distincția dintre pronume şi adjective pronominale (*altu**l** vs. alt copil*);
- articolul posesiv-genitival intră în componența pronumelor şi a adjectivelor pronominale posesive (***ai** mei, **ai** săi copii*) şi este element formativ în cazul numeralelor ordinale (***al** doilea, **a** doua*);
- articolul demonstrativ-adjectival are valoare de element formativ în cazul numeralelor ordinale: ***cel** de-al doilea, **cea** de-a doua*.

(c) Categoriile gramaticale ale articolului aparţin acestei clase doar formal, fiind, în fapt, cele care caracterizează clasa semantico-gramaticală a substantivelor, pe care articolele le însoţesc: ***genul*** (*un/o, -l/-a, al/a, cel/cea* etc.), ***numărul*** (*un/nişte, -l/-i, al/ai, cel/cei* etc.) şi ***cazul*** (*un/unui, -l/-lui, ai/alor, cel/celui* etc.). Prin raportare la aceste categorii gramaticale sunt reperabile în limba română următoarele forme ale articolelor:

Articolul hotărât

	Masculin		Feminin	
	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
N. Ac.	*-l, -le*	*-i*	*-a*	*-le*
G. D.	*-lui, -ii, -ei*	*-lor*	*-i*	*-lor*
V.	*-e, -le*	*-lor*	*-o*	*-lor*

Articolul nehotărât

	Masculin		Feminin	
	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
N. Ac.	*un*	*nişte*	*o*	*nişte*
G. D.	*unui*	*unor*	*unei*	*unor*
V.	*un*	*nişte*	*o*	*nişte*

Articolul demonstrativ-adjectival

	Masculin		Feminin	
	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
N. Ac.	*cel*	*cei*	*cea*	*cele*
G. D.	*celui*	*celor*	*celei*	*celor*
V.	*cel*	*cei*	*cea*	*cele*

Articolul posesiv genitival: marcă pentru genitiv – *al, a, ai, ale*; G.D. pl. *alor*.

Dincolo de enumerarea acestor elemente, maniera cea mai simplă de reflectare a formelor pe care le iau diferitele tipuri de articole prin prisma categoriilor gramaticale este declinarea substantivelor (de exemplu, un substantiv articulat cu articol nehotărât: ***o*** *fată,* ***unei*** *fete,* ***nişte*** *fete,* ***unor*** *fete*).

(d) Articolul nu îndeplineşte **funcţii sintactice**, având doar valoare ,,auxiliară", ,,instrumentală", rol de *marcă* (deseori, redundantă – alături de desinenţe, prepoziţii etc.) a diferitelor categorii gramaticale ale substantivelor/elementelor pe care le însoţeşte:

- articolele hotărâte şi cele nehotărâte marchează genul, numărul şi cazul substantivelor pe care le însoţesc: fem. D. pl. *(frumuseţea) veri****lor****,* ***unor*** *veri*;
- articolul posesiv-genitival marchează cazul genitiv şi poate preceda: un substantiv în cazul genitiv: ***ai*** *casei* (unii cercetători consideră că *ai* este un pronume semiindependent, nu un articol); un pronume în cazul genitiv: ***ai*** *lui*; un numeral cu valoare substantivală în cazul genitiv: ***ai*** *celor doi,* ***ai*** *amândurora* etc.;
- articolul demonstrativ-adjectival ajută la formarea gradelor de comparaţie, marcând diferenţa dintre gradul comparativ de superioritate/inferioritate şi gradul superlativ relativ de superioritate/inferioritate: *mai frumos vs.* ***cel*** *mai frumos*; *mai puţin util vs.* ***cel*** *mai puţin util*.

5.2.3. Adjectivul

(a) Adjectivul se constituie într-o clasă de cuvinte noţionale care care exprimă însuşiri ale unor elemente (fiinţe, lucruri, fenomene ale naturii), cuvinte având categoriile gramaticale de gen, număr şi caz preluate de la substantivul determinat şi categoria gramaticală a gradelor de comparaţie şi îndeplinind funcţia sintactică specifică de atribut adjectival.

(b) Tipologia adjectivelor din limba română se conturează, în principiu, astfel:

- *după structură*:
- **adjective sintetice**: simple (*frumos, bun* etc.) şi compuse (*gri-bleu, alb-gălbui* etc.);
- **adjective perifrastice (locuţiuni adjectivale)**: *cu scaun la cap, cu capul în nori* etc.

➢ *în funcție de capacitatea unui adjectiv de a primi mărci pentru diferite categorii gramaticale*:

- **adjective invariabile** (cu o singură formă pentru toate categoriile gramaticale): *cumsecade, gri* etc.;
- **adjective variabile cu o terminație la nominativ singular** (având aceeaşi formă pentru genul masculin şi pentru genul feminin: *mare*) sau **cu două terminații la nominativ singular** (*mic – mică*);

➢ *în funcție de numărul formelor flexionare*:

- **adjective cu o formă flexionară**: *bej*;
- **adjective cu două forme flexionare**: *mare – mari*;
- **adjective cu trei forme flexionare**: *mic – mică – mici*;
- **adjective cu patru forme flexionare**: *frumos – frumoasă – frumoşi – frumoase*;

➢ *după proveniență*:

- **adjective propriu-zise**:

  - ***moştenite*** din limba latină sau ***împrumutate*** din alte limbi: *frumos, mare, util* etc.;

  - ***formate pe teritoriul limbii române***, prin derivare, compunere sau conversiune: *inutil, folositor, alb-negru, cumsecade, (haine) gata* etc.;

- **adjective pronominale** (încadrabile mai sus, în clasa celor formate prin conversiune, prezentate distinct din rațiuni de ordin didactic):
  - adjectiv pronominal demonstrativ: ***acest*** *copil*;
  - adjectiv pronominal posesiv: *copilul* ***său***;
  - adjectiv pronominal nehotărât: ***alt*** *copil*;
  - adjectiv pronominal negativ: ***nici un*** *copil*;
  - adjectiv pronominal de întărire: *el/copilul* ***însuşi***;
  - adjectiv pronominal relativ: *ştie* ***care*** *copil…*;
  - adjectiv pronominal interogativ: ***care*** *copil?*;
- **numerale cu valoare adjectivală**:
  - numeral cardinal cu valoare adjectivală: ***doi*** *copii*;
  - numeral ordinal cu valoare adjectivală: ***al doilea*** *copil*;
  - numeral colectiv cu valoare adjectivală: ***tustrei*** *copiii*;
  - numeral multiplicativ cu valoare adjectivală: *efort* ***înzecit***;
  - numeral distributiv cu valoare adjectivală: ***câte trei*** *copii*.

(c) Categoriile gramaticale ale adjectivului sunt **genul, numărul şi cazul** (preluate de la substantivul determinat), precum şi **categoria gramaticală a gradelor de comparație**.

Genul, numărul şi cazul sunt marcate, la nivel formal, prin desinențe, prin alternanțe vocalice/consonantice şi/sau prin cuvinte-flectiv: *util – util**ă**, frumos – frumoas**ă** – frumoş**i** – frumoas**e**, fata **cea** frumoas**ă*** etc.

Categoria gramaticală a gradelor de comparație implică următoarele distincții:

➢ ***gradul pozitiv***: *frumos*;

➢ ***gradul comparativ*** - de superioritate: *mai frumos*;
- de egalitate*: la fel de frumos, tot atât de frumos*;
- de inferioritate: *mai puțin frumos*;

➢ ***gradul superlativ relativ*** - de superioritate: *cel mai frumos*;
- de inferioritate: *cel mai puțin frumos*;

➢ ***gradul superlativ absolut***: *foarte frumos*, care poate fi realizat şi prin diferite mijloace expresive, dintre care cele mai frecvente în limba română actuală sunt:

- folosirea unor adverbe de tipul: *grozav/extraordinar/nemaipomenit de frumos*;
- folosirea unor substantive (sintetice sau perifrastice): *frumoasă foc, frumos de mama focului* etc.;

- folosirea unor substantive în cadrul unor comparații: *frumos ca soarele*;
- repetarea adjectivului: *frumos-frumos*;
- lungirea unui sunet (consoană sau vocală) din componența adjectivului: *frumooos*;
- folosirea unui enunț exclamativ: *ce frumos!*;
- prefixarea neologică: *super-/hiper-/ultra-/mega-/.../frumos*;
- asocierea cu diminutive: *frumos-frumuşel* etc.

Notă: unele adjective nu au categoria gramaticală a gradelor de comparație, deoarece fie conțin deja în radical ideea de comparativ (*anterior, ulterior, superior, inferior* etc.) sau de superlativ (*suprem, extrem, minim, maxim, optim*), fie exprimă însuşiri care nu pot fi comparate: *perfect, etern, unic, triunghiular, românesc, colosal* etc.

(d) Funcțiile sintactice pe care le îndeplineşte, cel mai frecvent, adjectivul în limba română sunt:

atribut adjectival: *Era un copil* ***cuminte***.
nume predicativ: *Copilul este* ***cuminte***.
complement circumstanțial de mod: *Fetița alerga* ***voioasă***.
complement circumstanțial de timp: ***De mică*** *şi-a dorit acest lucru.*
complement circumstanțial de cauză: ***Neatentă****, fetița a greşit la exercițiu.*
complement circumstanțial concesiv: ***Neatentă****, şi tot a înțeles explicațiile.*

5.2.4. Numeralul

(a) Numeralul se constituie într-o clasă de cuvinte noționale şi de cuvinte-substitut care exprimă numărul, ordinea obiectelor prin numărare, o parte/fracțiune dintr-un întreg, proporția în care se măreşte o acțiune, însuşire etc., cuvinte având diferite valori morfologice (valoare substantivală, valoare adjectivală şi/sau valoare adverbială) şi îndeplinind funcții sintactice specifice acestor valori (subiect, atribut adjectival, complement circumstanțial).

(b) Tipologia numeralelor – criterii şi clase identificate în limba română:

- *în funcție de valoarea semantică*:
- **numerale cardinale** (indicând numărul elementelor): *doi, treisprezece, treizeci şi opt, sută, mie, milion* etc.;
- **numerale ordinale** (exprimând ordinea elementelor, respectiv locul ocupat de un element într-o înşiruire): *primul, a treia, al zecelea* etc.
- **numerale colective** (trimițând către o mulțime de elemente): *amândoi/ambii, tustrei, câteşipatru* etc.
- **numerale fracționare** (indicând o parte/fracțiune dintr-un întreg): *doime, sfert, cincime, zecime, miime* etc.;
- **numerale multiplicative** (precizând măsura în care se modifică o acțiune/însuşire): *dublu/îndoit, triplu/întreit, însutit* etc.;
- **numerale distributive** (exprimând ideea de împărțire/distribuire a elementelor unei mulțimi în părți egale numeric): *câte doi, câte cinci, câte zece* etc.;
- **numerale adverbiale/iterative** (arătând de câte ori se realizează o acțiune/în ce măsură se diferențiază o acțiune/însuşire de alte acțiuni/însuşiri): *o dată, de trei ori, de şapte ori* etc.
- *după structură:*
- **numerale sintetice**: simple (*unu, doi, triplu*) şi compuse (*treisprezece, o sută patruzeci, al treilea, câte şapte*);
- **numerale perifrastice**: *prima oară*;
- *în funcție de proveniență:*
- **numerale moştenite** sau **împrumutate** din alte limbi: *doi, mie, milion, triplu, cvadruplu* etc.;

- **numerale formate pe teritoriul limbii române** prin derivare (*însutit*) sau compunere (*douăzeci, a treia, câte doi*);

➢ *după valoarea morfologică:*

- **numeral cu valoare exclusiv substantivală**: numeralul fracționar (*doime, treime, şaisprezecime*);
- **numeral cu valoare exclusiv adverbială**: numeralul adverbial/iterativ (*de trei ori*);
- **numerale cu valoare substantivală şi adjectivală**: numeralul cardinal (*doi, **doi** copii*), numeralul ordinal (*al doilea*, **al doilea** *volum*), numeralul colectiv (*ambii, **ambii** părinți*);
- **numerale cu valoare adjectivală şi adverbială**: numeralul multiplicativ (*volum de muncă **întreit**, câştig **întreit***);
- **numeral cu valoare substantivală, adjectivală şi adverbială**: numeralul distributiv (*câte trei, **câte trei** prăjituri, merg **câte trei***).

(c) Categoriile gramaticale ale numeralelor sunt asociate **valorilor morfologice** pe care acestea le capătă în context (vezi *supra*):

- **numeralul cardinal** poate avea valoare substantivală, respectiv adjectivală, preluând de la clasele semantico-gramaticale respective categoriile gramaticale de ***gen*** (doar unele numerale cardinale: *unu, una, doi, două* şi compusele formate pe baza acestora: *doisprezece/douăsprezece, douăzeci şi unu, douăzeci şi una* etc.) şi ***caz*** (nominativ – ***Doi** [copii] au plecat*. vs. acuzativ – *A premiat **doi** dintre concurenți [copii]*. vs. genitiv – *Cărțile **a doi** [autori] dintre ei erau interesante.* vs. dativ – *A dat premii **la doi** [copii] dintre participanți.* vs. vocativ – ***Doi** [copii] de acolo, veniți aici!*);
- **numeralul ordinal** poate avea tot valoare substantivală, respectiv adjectivală, având categoriile gramaticale de ***gen*** (*primul, prima, al doilea/a doua, cel de-al cincilea/cea de-a cincea* etc.), ***număr*** (*primul/prima* vs. *primii/primele*, *cel dintâi/ cea dintâi* vs. *cei dintâi/cele dintâi*) şi ***caz*** (nominativ – ***Al treilea** [invitat] a venit mai târziu*. vs. acuzativ – *Se gândea **la al doilea** [copil] dintre ei.* vs. genitiv – ***Opinia celui de-al treilea** [orator] era pertinentă.* vs. dativ – ***Primului** [câştigător] i s-au dat toate onorurile.* vs. vocativ – ***Al doilea** [copil] din rând, vino aici!*);
- **numeralul colectiv**, având valoare substantivală sau adjectivală, variază după categoriile gramaticale de ***gen*** (*amândoi/ambii* vs. *amândouă/ambele*) şi ***caz*** (nominativ – ***Amândoi** [participanții] au câştigat* vs. acuzativ – *Au discutat despre **ambele** [variante]*. vs. genitiv – *Prietenii **ambilor** [copii] erau simpatici.* vs. dativ – *Le-a spus **ambelor** [colege] despre concurs.* vs. vocativ – ***Amândoi** [copiii], veniți aici!*);
- **numeralul fracționar** are valoare substantivală şi, implicit, categoriile gramaticale de ***gen*** (*treime, sutime, miime* vs. *sfert*) şi ***caz*** (nominativ – ***O treime** dintre ei participă la concurs*. vs. acuzativ – *Se gândea **la o cincime** dintre colegi.* vs. genitiv – *Părerile **a o pătrime** dintre ei coincideau.* vs. dativ – ***Unui sfert** dintre participanți li s-au dat premii.* vs. vocativ – ***O treime** dintre voi, veniți aici!*);
- **numeralul multiplicativ** cu valoare adjectivală (*versus* cel cu valoare adverbială, invariabil: *Munceşte **întreit**.*) preia, de la substantivul determinat, categoriile gramaticale ale acestuia (gen, număr, caz): *efort **întreit**, eforturi **întreite*** etc.;
- **numeralul distributiv** cu valoare substantivală, respectiv adjectivală (*versus* cel cu valoare adverbială, invariabil: *Mergeau **câte trei** în rând.*) are categoriile gramaticale caracteristice claselor semantico-gramaticale corespondente (substantiv, adjectiv): ***gen*** (*câte doi, câte două* etc.), ***caz*** (nominativ – ***Câte trei** [copiii] au plecat*. vs. acuzativ – *Au cumpărat **câte trei** [cărți]*. vs. genitiv – *Compunerea **a câte trei** [elevi]*

din fiecare clasă intra în concurs. vs. dativ – *Premii s-au dat **la câte trei** [copii] din fiecare echipă.* vs. vocativ – ***Câte trei** [copii] din fiecare echipă, veniți aici!*);

- **numeralul adverbial/iterativ**, având doar **valoare adverbială** (*Se gândeşte **de trei ori** înainte de a acționa.*), este invariabil ca formă (nefiind asociat unor categorii gramaticale).

(d) Funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc, cel mai frecvent, numeralele sunt – în funcție şi de valorile lor morfologice – următoarele:

subiect:

– numeral în cazul nominativ: ***Doi/primii/amândoi/câte trei/două treimi** au plecat*.

– numeral în cazul genitiv: ***Ai amândurora** au avut de câştigat.*

nume predicativ

– numeral în cazul nominativ: *Premiantul este **al doilea** dintre participanți*.

– numeral în cazul acuzativ: *Cartea este **pentru doi** dintre copii*.

– numeral în cazul genitiv: *Cartea este **a amândurora***.

atribut substantival

– numeral genitival: *Caietele **amândurora** sunt noi*.

– numeral prepozițional: *Florile **de la doi** dintre colegi sunt frumoase*.

apoziție (atribut apozițional)

– numeral în cazul nominativ: *El, **al doilea** din rând, va fi colegul tău.*

– numeral în cazul acuzativ: *Pe el, adică **pe primul**, îl vei avea coleg de bancă.*

– numeral în cazul genitiv: *Premiul este al lui, adică **al primului** dintre concurenți*.

– numeral în cazul dativ: *Lui, **primului** dintre concurenți, i se acordă medalia de aur.*

– numeral în cazul vocativ: *Tu, **al doilea** din rând, vino aici!*

*atribut adjectival: Au cumpărat **două/câte două/amândouă** cărți(le), deşi au făcut un efort financiar **dublu**.*

*atribut adverbial: Citirea **de două ori** a enunțului s-a dovedit a fi utilă.*

complement direct (în cazul acuzativ, cu sau fără prepoziție): *L-a văzut **pe al doilea**. Citeşte nu o carte, ci **două**; **pe ambele** le consideră interesante.*

complement indirect

– numeral în cazul acuzativ: *Se gândea **la doi** dintre prietenii săi*.

– numeral în cazul genitiv: *El luptă **contra amândurora***.

– numeral în cazul dativ: *I-a spus **primului** vestea aşteptată.*

complement circumstanțial de loc

– numeral în cazul acuzativ: *S-a dus **la tustrei***.

– numeral în cazul genitiv: *S-a aşezat **în fața amândurora**.*

complement circumstanțial de timp

– numeral în cazul acuzativ: *A sosit cu o oră **după trei** dintre invitați.*

– numeral în cazul genitiv: *A ajuns cu o oră **înaintea primului** dintre cei premiați.*

complement circumstanțial de mod: *Munceşte **dublu**. Mergeau **câte doi**.*

– numeral în cazul acuzativ: *S-a comportat **ca cel de-al doilea** dintre concurenți*.

– numeral în cazul genitiv: *A votat **împotriva celor doi**.*

– numeral în cazul dativ: *S-a îmbrăcat **aidoma celui de-al doilea** dintre concurenți*.

complement circumstanțial de cauză

– numeral în cazul acuzativ: ***Pentru doi**, au fost pedepsiți toți*.

– numeral în cazul genitiv: *A fost sancționat **din pricina amândurora***.

– numeral în cazul dativ: *A câştigat **mulțumită amândurora**.*

complement circumstanțial de scop

– în cazul acuzativ: *Are două examene importante şi munceşte mult **pentru ambele**.*

– în cazul genitiv: *Are două examene importante şi învață mult **în vederea ambelor**.*

complement circumstanțial condițional: ***În locul celor trei**, el te-ar fi ajutat.*

complement de agent: *Competiția a fost câştigată **de doi** dintre colegii săi.*

5.2.5. Pronumele şi adjectivele pronominale

(a) Pronumele se constituie într-o clasă semantico-gramaticală ce cuprinde cuvinte-substitute ale unor elemente nominale şi cuvinte cu funcție de marcă, având (variabil) categoriile gramaticale de persoană, gen, număr şi caz şi – primele – funcția sintactică specifică de subiect.

(b) Tipologia pronumelor din limba română poate fi realizată prin raportare la diferite criterii, distingându-se astfel:

- *în funcție de raportarea sau nu la categoria persoanei:*
  - **pronumele personale**: pronumele personal propriu-zis (*eu, noi*); pronumele personal de politețe (*dumneata, Înălțimea Sa*); pronumele reflexiv (*se, îşi*); pronumele de întărire (*însuți, însămi*); pronumele posesiv (*ai noştri, al său*)[76];
  - **pronumele nepersonale**: pronumele demonstrativ (*aceasta, ceilalți*); pronumele nehotărât (*toți, cineva*); pronumele negativ (*nimeni, nici una*)[77]; pronumele interogativ (*care? cine?*); pronumele relativ (*ce, ceea ce*);
- *după structură*:
  - **pronume sintetice** – simple (*eu, noi, altul, ce*) şi compuse (*dumneavoastră, ceea ce, nici unul*);
  - **pronume perifrastice**: *cine ştie cine, cine ştie ce*;
- *din perspectiva posibilității de transformare, prin conversiune, în adjectivele pronominale corespunzătoare*:
  - **pronume invariabile ca valoare morfologică**: pronumele personal propriu-zis (*el, ea, voi*), pronumele personal de politețe (*dumnealui, Măria ta*), pronumele reflexiv (*se, pe sine, -şi*);
  - **pronume care pot deveni adjective pronominale**: pronume de întărire *versus* adjective pronominale de întărire: *însuşi – el **însuşi**, copilul **însuşi**, mie* (feminin) ***însemi*** etc.; pronume posesive *versus* adjective pronominale posesive: *ai mei – părinții **mei***; pronume demonstrative *versus* adjective pronominale demonstrative: *acesta – copilul **acesta**, **acest** copil*; pronume nehotărâte *versus* adjective pronominale nehotărâte: *fiecare – **fiecare** vis*; pronume negative *versus* adjective pronominale negative: *nici unul – **nici un** rezultat*; pronume interogative *versus* adjective pronominale interogative: *care? – **care** problemă?*; pronume relative *versus* adjective pronominale relative: *ce – **ce** întâmplare* etc. (precizăm că adjectivul pronominal se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul determinat şi îndeplineşte în propoziție funcția sintactică de atribut adjectival);

(c) Categoriile gramaticale ale pronumelor sunt:

- ***persoana*** – pentru pronumele personale: persoana întâi (*eu, noi, ai mei, ale noastre, însumi, însămi, înşine, însene* etc.) vs. persoana a doua (*tu, voi, dumneata, dumneavoastră, Măria ta, însuți, însăți, înşivă, însevă, a ta, ai voştri* etc.) vs. persoana a treia (*el, dânsul, ea, dânsa, dumneaei, dumnealui, se, îşi, însuşi, însăşi, înşişi, înseşi, al său, ale sale* etc.);
- ***genul (masculin/feminin)*** – pentru pronumele personale (propriu-zise şi de politețe) de persoana a treia (*el, dânsul, dumnealui* vs. *ea, dânsa, dumneaei*), pronumele de întărire (*însumi, însuți, însuşi, înşine, înşivă, înşişi* vs. *însămi, însăți, însăşi, însene, însevă, înseşi/însele*), pronumele posesive (din perspectiva obiectului posedat: *al meu, ai tăi* vs. *a mea, ale tale* etc.), pentru pronumele nepersonale demonstrative (*acesta, acela, acelaşi,*

[76] Pronumele posesiv poate fi plasat între clasa pronumelor personale şi cea a pronumelor nepersonale, în condițiile în care acest tip de pronume este raportat la categoria gramaticală a persoanei din perspectiva posesorului, nu şi din cea a obiectului posedat.

[77] În unele lucrări de specialitate, pronumele negativ este inclus în clasa pronumelor nehotărâte; pentru o prezentare mai nuanțată/detaliată a pronumelor din limba română, vezi Hobjilă 2003: 88-96.

celălalt vs. *aceasta, aceea, aceeaşi, celalaltă* etc.), unele pronume nehotărâte (*tot, unul, altul* vs. *toată, una, alta* etc.), negative (*nici unul* vs. *nici una*), relative (*cel ce* vs. *ceea ce*);

- ***numărul (singular/plural)*** *– eu, dumnealui, însuşi, acesta, tot, nici unul, cât* vs. *noi, dumnealor, înşişi, aceştia, toţi, nici unii, câţi* etc.;
- ***cazul (nominativ/acuzativ/genitiv/dativ/vocativ)*** – cu precizarea că nu toate tipurile de pronume au forme pentru toate cazurile (de exemplu, pronumele reflexive au forme doar pentru cazurile acuzativ şi dativ): ***El/dumnealui/însuşi/al tău/acesta/fiecare*** *a procedat astfel.* ***Nimeni*** *nu ştia* ***cine*** *va câştiga.* (nominativ); ***Se*** *gândea* ***la tine/dumneata/ai săi/ceilalţi/alţii*** *în fiecare clipă.* ***Pe nici unul*** *nu-****l*** *interesa* ***cu cine*** *va fi înfruntarea.* (acuzativ); *Părerea* ***ei/dumnealor/alor tăi/acestuia/fiecăruia*** *contează.* ***Al cui*** *copil nu ţine cont de părerea* ***nimănui****?* (genitiv); ***Le****-a spus şi* ***lor/dumnealor/alor noştri/celorlalţi/altora****, ca şi* ***sie*** *însuşi, vestea.* ***Nimănui*** *nu-****i*** *pasă* ***cui i*** *se va acorda premiul.* (dativ); ***Tu/dumneata****, vino aici!* (vocativ) etc.

(d) Pronumele de diferite tipuri pot îndeplini, în limba română, următoarele **funcţii sintactice**:

subiect
– pronume în cazul nominativ: ***El*** *scrie*.
– pronume în cazul acuzativ: *Au plecat* ***dintre aceştia***.
– pronume în cazul genitiv: ***Ai lui*** *au plecat*. *Hai fiecare pe la casa* ***cui*** *ne are.*
– pronume în cazul dativ: *Dau acest volum* ***cui*** *are nevoie de el.*

nume predicativ
– pronume în cazul nominativ: *Premiantul este* ***el***.
– pronume în cazul acuzativ: *Cartea este* ***pentru tine***.
– pronume în cazul genitiv: *Victoria este* ***a tuturor***.

atribut pronominal
– pronume genitival: *Părerea* ***lui*** *e importantă*.
– pronume prepoziţional: *Cartea* ***de la tine*** *este bună*.
– pronume în cazul dativ posesiv: *Ochii-****ţi*** *sunt smaralde…*

complement direct (în cazul acuzativ, cu sau fără prepoziţie): ***L****-a văzut* ***pe unul*** *dintre ei.*; *Citeşte* ***ceva***.

complement indirect
– pronume în cazul acuzativ: *Se gândeşte* ***la ceilalţi***.
– pronume în cazul genitiv: *Ei luptă* ***contra altora***.
– pronume în cazul dativ: ***I****-a spus şi* ***ei****/****dumneaei*** *vestea.*

complement circumstanţial de loc
– pronume în cazul acuzativ: *S-a dus* ***la tine***.
– pronume în cazul genitiv: ***Deasupra lui*** *a pus cartea.*

complement circumstanţial de timp
– pronume în cazul acuzativ: *A ajuns la două minute* ***după el****.*
– pronume în cazul genitiv: *A ajuns* ***înaintea altora*** *cu o oră.*

complement circumstanţial de mod
– pronume în cazul acuzativ: *Se comportă* ***ca tine***.
– pronume în cazul genitiv: *A votat* ***împotriva dumnealui****.*
– pronume în cazul dativ: *S-a îmbrăcat* ***asemenea celorlalţi***.

complement circumstanţial de cauză
– pronume în cazul acuzativ: ***Pentru el****, au pierdut toţi*.
– pronume în cazul genitiv: ***Din cauza lui*** *au pierdut toţi*.
– pronume în cazul dativ: *A reuşit* ***mulţumită ţie****.*

complement circumstanţial de scop
– pronume în cazul acuzativ: *Munceşte mult* ***pentru aceasta***.
– pronume în cazul genitiv: *Are două examene şi munceşte mult* ***în vederea acestora***.

complement circumstanţial concesiv: *El tot a plecat,* ***în pofida alor săi****.*

complement circumstanțial condițional: ***În locul ei**, aş fi procedat altfel.*
complement de agent: *Consursul a fost câştigat **de ai săi**.*
*funcție sintactică Ø – rol de marcă a diatezei reflexive: **Se** gândea mereu la el.*
*funcție dublă – funcție sintactică în propoziție şi funcție de marcă a raportului de subordonare în frază: Vine **cine** vrea.*

5.2.6. Verbul

(a) Verbul se constituie într-o clasă de cuvinte noționale (care exprimă acțiunea, starea, existența, posibilitatea, necesitatea etc.) şi de cuvinte nenoționale, având categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr, şi îndeplinind funcția sintactică specifică de predicat verbal, respectiv funcția de marcă a unor moduri/timpuri.

(b) Tipologia verbelor din limba română poate fi realizată în funcție de diferite criterii, dintre care vom avea în vedere, în cele ce urmează, doar pe cele care au relevanță deosebită în contextul eventualelor valorificări în ciclul primar:

- *după structură*: **verbe sintetice** (*a veni, a spera* etc.) *vs.* **verbe perifrastice**/locuțiuni verbale (*a o lua la sănătoasa, a o pune de mămăligă* etc.);
- *din punctul de vedere al predicativității*: **verbe predicative** (*a vorbi, a scrie, a merge, a comunica, a sta, a exista* etc.) *vs.* **verbe nepredicative, auxiliare**[78] (*a fi, a avea, a vrea/a voi*) şi **copulative** (*a fi, a deveni, a rămâne, a părea, a însemna, a ajunge, a ieşi, a se face, a se numi* etc.);
- *în funcție de raportarea la persoană*: **verbe personale** (*a vrea, a veni, a pleca* etc.) *vs.* **verbe impersonale/unipersonale prin formă, impersonale prin conținut** (*a ploua, a ninge, a trebui, a se cuveni* etc.);
- *prin prisma capacității de a se asocia unui complement direct*: **verbe tranzitive** (*a scrie, a comunica, a citi, a spune* etc.) *vs.* **verbe intranzitive** (*a pleca, a veni, a merge* etc.);
- *din perspectiva conjugării*: **verbe de conjugarea I** (*a comunic**a**, a vis**a**, a cânt**a*** etc.) *vs.* **verbe de conjugarea a II-a** (*a vr**ea**, a av**ea**, a păr**ea*** etc.) *vs.* **verbe de conjugarea a III-a** (*a spun**e**, a merg**e**, a ți**ne*** etc.) *vs*. **verbe de conjugarea a IV-a** (*a iub**i**, a dobor**î*** etc.).

(c) Categoriile gramaticale ale verbului sunt:

- ***diateza*** (reflectare a raportului subiect – acțiune – obiect): **diateza activă** (*comunică, scrie* etc.) vs. **diateza pasivă** (*este văzut, fusese scris* etc.) vs. **diateza reflexivă**[79] (*se gândeşte, îşi închipuie* etc.);
- ***modul*** (concretizare a atitudinii vorbitorului față de acțiune) – în limba română diferențiindu-se **modurile personale, predicative** (indicativ – *scrii*, conjunctiv – *să scrii*, condițional-optativ – *ai scrie*, imperativ – *scrie!*[80]) de **modurile nepersonale, nepredicative** (infinitiv – *a scrie*, gerunziu – *scriind*, participiu – *scris*, supin – *de scris*);
- ***timpul*** (momentul acțiunii raportat la momentul vorbirii), asociat modurilor verbale: pentru modul indicativ – **timpul prezent** (*scriu*) vs. **timpul trecut** (imperfect – *scriam*, perfect simplu – *scrisei*, mai mult ca perfect – *scrisesem*, perfect compus – *am scris*) vs. **timpul viitor** (viitor I literar – *voi scrie*, viitor I popular – *oi scrie/o să scriu/am să scriu*, viitor II/anterior – *voi fi scris*); pentru modurile conjunctiv, condițional-optativ şi infinitiv – **timpul prezent** (*să scriu, aş scrie, a scrie*) vs. **timpul perfect** (*să fi scris, aş fi scris, a fi scris*);
- ***persoana*** (raportată la ipostaza în dialog: persoana care vorbeşte *vs.* persoana cu care se vorbeşte *vs.* persoana despre care se vorbeşte): persoana întâi (*scriu, scriem*) vs. persoana a doua (*scrii, scrieți*) vs. persoana a treia (*scrie, scriu*);

[78] În unele lucrări de specialitate sunt prezentate şi aşa-numitele verbe semiauxiliare (*a putea, a termina* etc.).
[79] În literatura de specialitate sunt prezentate şi diateza impersonală, diateza reciprocă etc.
[80] Modul prezumtiv, care apare în unele lucrări, nu mai este reperabil în limba română vorbită actuală.

▪ ***numărul*** (din perspectiva persoanelor care realizează acțiunea) singular (*scriu, scrii, scrie*) vs. plural (*scriem, scrieți, scriu*);

(d) Funcțiile sintactice ale verbelor

Verbele predicative aflate la un mod personal, predicativ îndeplinesc funcția sintactică specifică de *predicat verbal*: ***Scrie*** *un articol interesant.* vs. **verbele predicative aflate la un mod nepersonal, nepredicativ**, care pot îndeplini, în limba română, următoarele funcții sintactice:

subiect: E uşor ***a scrie****… Se aude* ***ciripind****. E uşor* ***de explicat****.*

nume predicativ: *Dorința sa este* ***de a pleca*** *în vacanță. Eşarfa era* ***fluturând****. Maşina este* ***de scris****.*

atribut verbal: Dorința ***de a reuşi*** *îi dădea forță. Mâna* ***tremurând*** *a bătrânei impresiona. Romanul* ***citit*** *de tine este interesant. Maşina* ***de scris*** *este veche.*

complement direct: *Vrea şi el* ***a****-i* ***spune*** *ceva… El aude* ***ciripind****. Terminase* ***de scris****.*

complement indirect: *Era interesat* ***a publica*** *articolul. S-a pus* ***pe scris****.*

complement circumstanțial de loc: S-au dus ***la cules****.*

complement circumstanțial de timp: ***Înainte de a pleca****, a dat un telefon. Scria* ***ascultând*** *muzică.*

complement circumstanțial de mod: A plecat ***fără a se uita*** *în urmă. Mergea* ***țopăind*** *de bucurie. A coborât* ***din mers****.*

complement circumstanțial de cauză: Se plictisise ***a****-l tot* ***aştepta****.* ***Întârziind****, a fost sancționat. Se săturase* ***de aşteptat****.*

complement circumstanțial de scop: Munceşte atât ***pentru a promova****.*

Notă: Verbele copulative intră în componența predicatelor nominale: *Vara* ***este/pare*** *frumoasă.*

Verbele auxiliare au rol de marcă pentru diateza pasivă şi pentru modurile şi timpurile compuse ale altor forme verbale: ***este*** *citit,* ***a*** *dorit,* ***va*** *reuşi,* ***ar fi*** *vrut* etc.

5.2.7. Adverbul

(a) Adverbul se constituie într-o clasă de cuvinte noționale care exprimă o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însuşiri[81], putând avea categoria gramaticală a gradelor de comparație şi îndeplinind funcția sintactică specifică de complement circumstanțial.

(b) Tipologia adverbelor din limba română poate fi realizată în funcție de următoarele criterii:

- *după formă*: **adverbe simple** (*aici, acum, când, unde, cum, aşa* etc.) vs. **adverbe compuse** (*dis-de-dimineață, după-amiază* etc.) vs. **adverbe perifrastice**/locuțiuni adverbiale (*de jur împrejur, din când în când* etc.);
- *în funcție de proveniență*: **adverbe primare** (*aici, acolo, acum, azi* etc.) vs. **adverbe formate pe teritoriul limbii române** prin derivare (*târâş, grăpiş, milităreşte, omeneşte, româneşte* etc.), compunere (*dis-de-dimineață, odată, niciodată*), respectiv conversiune (*scrie* ***frumos****,* ***primăvara*** *plouă,* ***poate*** *ca va veni* etc.);
- *din punctul de vedere al informației transmise*: **adverbe propriu-zise** (care transmit informație semantică: *repede, aproape, încet, departe* etc.) vs. **adverbe de afirmație/negație** (care transmit informație logică: *da, nu, ba, ba da, ba nu* etc.) vs. **adverbe emfatice** (care transmit informație stilistică: *doar, numai, şi, chiar, tocmai* etc.) vs. **adverbe-mărci ale categoriei gramaticale a gradelor de comparație** (*mai, foarte* etc.);
- *prin prisma valorii semantice* (asociate, în anumite cazuri, şi cu rolul gramatical): **adverbe de mod** (*aşa, bine, repede* etc.) vs. **adverbe de loc** (*aici, acolo, sus, jos* etc.) vs. **adverbe de timp** (*acum, ieri, azi, mâine* etc.) vs. **adverbe de cauză** (***De***

[81] Celelalte aspecte ale acestei clase semantico-gramaticale (informația logică/gramaticală/stilistică transmisă etc.) vor fi abordate, într-o anumită măsură, în asociere cu problematica tipologiei adverbelor din limba română.

aceea** a greşit, din neatenție.*) vs. **adverbe de scop/finale** (De aceea** munceşte, pentru a-i fi mai bine.*) vs. **adverbe condiționale** (*altfel, altminteri*) vs. **adverbe concesive** (*tot, totuşi*) vs. **adverbe interogative** (*cum, unde când, cum, cât, încotro* – în construcții interogative) vs. **adverbe relative** (*cum, unde, când, cât, încotro* – având şi rol de element de relație în frază) vs. **adverbe nehotărâte** (*oricum, oriunde, oricând, oricât, cumva, undeva, cândva, fiecum, fieunde, altundeva, altcândva, altcumva* etc.) vs. **adverbe negative** (*niciodată, nicicând* etc.) vs. **adverbe predicative** (*probabil, bineînțeles, desigur, poate, fără îndoială, fără doar şi poate*) etc.

(c) Categoria gramaticală a gradelor de comparație caracterizează o parte[82] dintre adverbele din limba română (cu precădere, adverbele de mod propriu-zise, cele provenite din adjective, prin conversiune, precum şi adverbe de loc şi de timp de tipul *aproape, departe, devreme, târziu* etc.):

- ***gradul pozitiv***: *bine*;
- ***gradul comparativ***: ***de superioritate***: *mai bine*; ***de egalitate***: *la fel de bine, tot atât de bine*; ***de inferioritate***: *mai puțin bine*;
- ***gradul superlativ relativ***: ***de superioritate***: *cel mai bine*; ***de inferioritate***: *cel mai puțin bine*;
- ***gradul superlativ absolut***: *foarte bine, extraordinar de bine, grozav de bine, super-bine, biiine, ce bine!* etc.

(d) Funcțiile sintactice ale adverbelelor sunt, în limba română, cel mai frecvent:

*complement circumstanțial de loc: Vine **aici** în fiecare zi.*
*complement circumstanțial de timp: **Acum** este momentul să acționeze.*
*complement circumstanțial de mod: Procedează **astfel** de fiecare dată.*
*complement circumstanțial de cauză: **De aceea** a întârziat, pentru că a pierdut trenul.*
*complement circumstanțial de scop: **De aceea** se străduieşte atât, în vederea promovării.*
*complement circumstanțial condițional: **Altfel**, i-ar fi fost mai uşor.*
*atribut adverbial: Casa **de acolo** e a sa.*
*apoziție: Pusese cartea acolo, **sus**.*
*nume predicativ: Este **bine** că ai venit.*
*predicat verbal (adverbial): **Probabil** că va şi soare.*
*funcție sintactică zero (adverbe fără funcție sintactică): Va fi, **probabil**, **mai** bine în zilele următoare **nu numai** pentru el…*

5.2.8. Interjecția

(a) Interjecția se constituie într-o clasă de cuvinte invariabile ca formă, care exprimă sentimente, acte de voință, imită sunete produse de viețuitoare, zgomote din natură sau exteriorizează senzații, neavând funcție sintactică specifică la nivelul propoziției.

(b) Tipologia interjecțiilor din limba română poate fi realizată:

- *în funcție de informația transmisă/redată*: **interjecții propriu-zise** (care transmit sentimente/acte de voință: *ura, vai, of, au, hei, hai* etc.) vs. **interjecții onomatopee** (care imită zgomote din natură – *pleosc, trosc, vâj, poc* etc., sunete produse de viețuitoare – *ham-ham, miau, cip-cirip* etc. sau exteriorizează senzații – *hapciu* etc.);
- *după structură*: **interjecții simple** (*of, vai, bravo, pleosc* etc.) vs. **interjecții compuse** (*tic-tac, hodoronc-tronc, cip-cirip* etc.) vs. **interjecții perifrastice**/locuțiuni interjecționale (*Doamne fereşte!* etc.);
- *după proveniență*: **interjecții primare** (*vai, of, ura* etc.) vs. **interjecții formate pe teritoriul limbii române** prin derivare *(aolică*), compunere (*tic-tac, ham-ham, lipa-lipa* etc.), respectiv conversiune (*ajutor!, foc!* etc.);

[82] Din acest punct de vedere, adverbele se plasează, aşadar, între clasa părților de vorbire flexibile şi cea a părților de vorbire neflexibile.

- *prin raportare la valoarea sintactică*: **interjecții independente** (având valoare de substitut de propoziție/frază): ***A,*** *ai ajuns la timp!;* ***A!*** *Mi-am amintit ce voiam să-ți spun...*; **interjecții dependente** (la nivel sintactic) de alte elemente componente ale unui enunț: *Ea mergea* ***lipa-lipa*** *prin cameră.*; **interjecții regente** pentru alte componente ale unui enunț: *El –* ***hapciu*** *toată ziua.*

(c) Interjecțiile nu au categorii gramaticale, fiind cuvinte invariabile, părți de vorbire neflexibile (excepție: *haidem, haideți* – asimilabile unor forme verbale).

(d) Interjecțiile din limba română pot îndeplini următoarele **funcții sintactice:**

subiect: Se aude ***pleosc****.*
nume predicativ: Sunetul auzit era ***tic-tac****. „De domnie era* ***vai****.”*
predicat verbal/interjecțional: ***Hai*** *şi tu în excursie. Vântul* ***vâj*** *printre crengi.*
atribut interjecțional: Sunetul ***clinc*** *al clopoțelului se auzi în şcoală.*
complement direct: El aude ***ham-ham*** *dinspre grădină.*
complement circumstanțial de mod: El mergea ***lipa-lipa*** *prin cameră pentru a nu-i deranja.*
funcție sintactică zero (interjecții fără funcție sintactică): ***Ei****, mai greşeşte omul…*

5.2.9. Prepoziția

(a) Prepoziția se constituie într-o clasă de cuvinte nenoționale, îndeplinind rol de marcă a unor categorii gramaticale, respectiv a raportului de subordonare la nivelul propoziției.

(b) Tipologia prepozițiilor din limba română reflectă corespondența criterii – clase identificate astfel:

- *din punctul de vedere al formei:* **prepoziții simple** (*de, la, pentru, cu, spre, înaintea, contra, grație* etc.) vs. **prepoziții compuse** (*de la, până la, de pe* etc.) vs. **prepoziții perifrastice**/locuțiuni prepoziționale (*în fața, în spatele, la dreapta, de jur împrejurul, de-a lungul, alături de* etc.);
- *după proveniență:* **prepoziții primare** (*de, pe, la, cu* etc.) vs. **prepoziții formate pe teritoriul limbii române** prin compunere (*de pe, de la, despre, înspre* etc.), respectiv prin conversiune (*grație, datorită, mulțumită, deasupra* etc.);
- *în funcție de categoria gramaticală în a cărei marcă se constituie:* **prepoziții-mărci ale categoriei gramaticale a cazului substantivelor/substitutelor acestora** (*de, la, către, contra, asupra, datorită, conform* etc.) vs. **prepoziții-mărci ale modurilor verbale** (*a* – modul infinitiv: ***a*** *scrie*; *de, pe, din* etc. – modul supin: ***de*** *scris,* ***pe*** *scris,* ***din*** *scris*);
- *prin prisma regimului cazual impus substantivelor/substitutelor acestora*: **prepoziții care cer cazul acuzativ** (*de, la, cu, pe, înspre, de pe, alături de* etc.) vs. **prepoziții care cer cazul genitiv** (*înaintea, contra, împotriva, asupra, deasupra, în fața, în mijlocul, de-a latul, din cauza, în vederea* etc.) vs. **prepoziții care cer cazul dativ** (*grație, datorită, mulțumită, conform, potrivit, contrar, aidoma, asemenea*).

(c) Prepozițiile nu au categorii gramaticale, fiind cuvinte invariabile, părți de vorbire neflexibile.

(d) Prepozițiile nu îndeplinesc funcții sintactice, având doar rol de marcă raportuală şi/sau categorială; de exemplu, în sintagma *carte de poveşti*, prepoziția *de* este marcă raportuală pentru subordonarea atributului *de poveşti* față de substantivul determinat *carte* şi marcă de tip categorial pentru acuzativul substantivului *poveşti*.

5.2.10. Conjuncția

(a) Conjuncția se constituie într-o clasă de cuvinte nenoționale, îndeplinind rol de marcă raportuală la nivelul propoziției/frazei şi de marcă de tip categorial la nivelul propoziției.

(b) Tipologia conjuncțiilor din limba română se conturează astfel:

- *după structură*: **conjuncții simple** (*că, să, dacă, deşi, încât* etc.) vs. **conjuncții compuse** (*ca să*) vs. **conjuncții perifrastice**/locuțiuni conjuncționale (*din cauză că, cu toate că, măcar că, măcar să* etc.);
- *după rolul gramatical*: **conjuncții-mărci ale raporturilor sintactice – conjuncții cooordonatoare** (*şi, dar, iar, însă, ci, deci, sau, ori* etc.) / **conjuncții subordonatoare** (*să, că, dacă, deşi, căci, din cauză că* etc.) vs. **conjuncția-marcă a modului conjunctiv** (*să – **să** scrii*);
- în cadrul subclasei conjuncțiilor coordonatoare, *după tipul raportului de coordonare*: **conjuncții coordonatoare copulative** (*şi, precum şi* etc.) vs. **conjuncții coordonatoare adversative** (*însă, dar, ci, iar* etc.) vs. **conjuncții coordonatoare disjunctive** (*sau, ori, fie…fie* etc.) vs. **conjuncții coordonatoare conclusive** (*deci, aşadar, prin urmare, în concluzie* etc.).

(c) Conjuncțiile nu au categorii gramaticale, fiind cuvinte invariabile, părți de vorbire neflexibile.

(d) Conjuncțiile nu îndeplinesc funcții sintactice, având doar rol de marcă raportuală:

- a raportului de coordonare la nivelul propoziției şi al frazei: *Ioana **şi** Andrei au ajuns la timp **şi** s-au bucurat de surpriză.*;
- a raportului de subordonare la nivelul frazei: *Sunt convinsă **că** va reuşi.*;

şi/sau de marcă de tip categorial la nivelul propoziției – pentru modul conjunctiv al verbului: *Sper **să** obțină rezultatul dorit.* – conjuncția *să* este marcă a modului conjunctiv în a doua propoziție şi, în acest context, marcă a raportului de subordonare la nivelul frazei.

Teme curente:

- *Alcătuiți enunțuri în care verbul **a fi** să aibă valori morfologice diferite şi trei enunțuri în care verbul **a spune** să fie la diateze diferite.*
- *Ilustrați, în enunțuri, valorile morfologice diferite ale cuvintelor **un**, **o**, **ce**, **a**, **şi**.*
- *Formulați enunțuri în care:*

*(a) pronumele nehotărât **oricine** (în dativ) să îndeplinească funcția sintactică de complement indirect;*
(b) complementul circumstanțial de loc să fie exprimat prin numeral colectiv;
*(c) verbul **a părea** să aibă valoare copulativă;*
(d) o interjecție onomatopeică să aibă funcția sintactică de predicat;
(e) un pronume posesiv (în genitiv) să îndeplinească funcția sintactică de complement circumstanțial de timp;
*(f) verbul **a însemna** să aibă valoare predicativă;*
(g) să existe un adjectiv pronominal negativ;
(h) un numeral multiplicativ să aibă valoare adverbială.

LUCRARE DE VERIFICARE 3

1. Se dă textul:

*„Cucoşu-n depărtare **intonă** o fanfară! / Copila cu grăbire **din valuri** iese-**afară**. / **Ah**! **Unde**-i e rochița şi unde-**al ei** noroc?.. / Ea vede sburătorul cu ochii mari de foc / **Ce** vine ş-**o** cuprinde cu brațele-ntr-o clipă; / Dar grabnic **se** aude un freamăt de aripă, / Şi **dalba**-mpărătească, din brațe-i dispărând, / Se schimbă-n rândunică şi fuge-n cer zburând!”*

(Vasile Alecsandri)

Cerințe:

(a) Precizați valoarea morfologică şi funcția sintactică a cuvintelor marcate în text.

(b) Transcrieți din text un verb aflat la un mod nepersonal, nepredicativ şi alcătuiți un enunț în care acesta să îndeplinească o funcție sintactică diferită de cea din text.

(c) Identificați în text două părți de vorbire perifrastice şi precizați-le felul.

(d) Formulați trei enunțuri în care cuvântul *o* să aibă alte valori morfologice decât cele din text.

(e) Precizați elementele din structura morfematică a cuvintelor: *mari, un freamăt, dispărând, şi, -n cer*.

(f) Indicați tipurile de pronume valorificate în textul dat.

2. Formulați cinci enunțuri în care să ilustrați funcțiile sintactice pe care le poate îndeplini un verb predicativ aflat la un mod nepersonal, nepredicativ.

3. Alcătuiți enunțuri în care:

(a) pronumele nehotărât *orice* (în acuzativ) să îndeplinească funcția sintactică de complement indirect;

(b) verbul *a rămâne* să aibă valoare copulativă;

(c) o interjecție onomatopeică să aibă funcția sintactică de predicat;

(d) un pronume posesiv (în genitiv) să îndeplinească funcția sintactică de complement circumstanțial de loc;

(e) să existe un adjectiv pronominal demonstrativ de diferențiere de depărtare.

4. Numiți un criteriu de clasificare a numeralelor din limba română şi exemplificați clasele identificate prin raportare la acesta.

(**1. (a)** = 1 p.; **(b)** = 1 p.; **(c)** = 1 p.; **(d)** = 1 p.; **(e)** = 1 p.; **(f)** = 1 p.; **2.** = 1 p.; **3.** = 1 p.; **4.** = 1 p.; **din oficiu** = 1 p.)

6. Coordonate în sintaxa limbii române

6.1. Sintaxa – definire; unități sintactice

Sintaxa, în calitatea sa de coordonată a gramaticii, studiază îmbinarea cuvintelor în cadrul mesajului, aşadar planul sintagmatic al comunicării. Sunt avute în vedere, în cadrul nivelului sintactic al limbii, pe de o parte, unitățile sintactice, funcțiile sintactice îndeplinite de anumite unități ale limbii în anumite contexte, precum şi regulile care guvernează stabilirea de raporturi între aceste unități.

Unitățile sintactice – ca elemente/structuri operatorii având roluri/funcții bine determinate în cadrul unui mesaj, reperabile prin prisma raporturilor stabilite între „termeni", aceştia la rândul lor îmbinați conform logicii limbii şi a comunicării – sunt prezentate în literatura de specialitate în număr diferit şi având caracteristici nuanțate; dintre acestea, pentru a avea o perspectivă coerentă asupra nivelului gramatical al limbii române, le vom avea în vedere în această unitate a cursului[83] pe cele anticipate (într-o anumită măsură) în unitatea anterioară, consacrată morfologiei, şi anume: **partea de propoziție, propoziția, fraza, textul şi substitutul de propoziție/frază.**

(a) Partea de propoziție este cea mai mică unitate sintactică din limba română, identificabilă, prin prisma, pe de o parte, a funcțiilor sintactice reperabile la nivelul propoziției şi, pe de altă parte, a raporturilor stabilite între componentele propoziției.

În funcție de *importanța* lor *în cadrul mesajului*, **părțile de propoziție** pot fi:

- **principale**: subiectul şi predicatul – care constituie nucleul propoziției: *Soarele (S) zâmbeşte (P). Se împrimăvărează (P).*;
- **secundare**: atributul şi complementul – care aduc enunțului simplu, alcătuit doar din (subiect şi) predicat, elemente suplimentare: *Soarele (S) cel vesel (A) zâmbeşte (P) mugurilor (C). Soarele (S) de mai (A) zâmbeşte (P). Se împrimăvărează (P) devreme (C). Se împrimăvărează (P) în luna (C) Babei Dochia (A)* etc.

[83] Prin raportare la literatura de specialitate: *Gramatica* 2005, *Gramatica* 1966, Dimitriu 2000, Irimia 2008, Avram 1997, Coteanu 1985, Pană-Dindelegan 2003 etc. Ca şi în cazul celorlalte aspecte ale analizei sistemului limbii, nu avem în vedere în lucrarea de față controversele existente în studiile de specialitate.

În ceea ce priveşte *structura*, părțile de propoziție pot fi alcătuite din unul sau mai multe elemente componente:

Cărțile sunt noi. – subiect simplu

Cărțile şi caietele sunt noi. – subiect multiplu

Cartea este interesantă. – nume predicativ simplu

Cartea este interesantă, dar previzibilă. – nume predicativ multiplu

Cărțile de poveşti sunt apreciate de copii. – atribut simplu

Cărțile de poveşti şi de colorat sunt apreciate de preşcolari. – atribut complex

Merge la mare. – complement simplu

Merge la mare şi la munte. – complement complex

(cu precizarea că în cazul atributului complex şi al complementului complex, elementele componente pot fi identificate şi ca unități distincte: aici, două atribute, două complemente).

(b) Propoziția este definită ca cea mai simplă comunicare logică, având un singur predicat[84].

În literatura de specialitate, sunt identificate – prin raportare la diferite criterii – diferite **tipuri de propoziții**:

- *după structură*: **propoziții simple** – S + P (*Ploaia a început.*), P + S (*A început ploaia.*), P (*Plouă.*) vs. **propoziții dezvoltate** – S + P + parte secundară/părți secundare de propoziție (*Ploaia rece de vară a început pe neaşteptate*);
- *după scopul comunicării*: **propoziții enunțiative** – prin care se transmite o informație (*A ajuns la timp.*) vs. **propoziții interogative** – prin care se solicită o informație (*A ajuns la timp?*); în cadrul acestor subclase se disting şi alte diviziuni, în funcție de raportarea vorbitorului la informație:
  - **propoziții enunțiative propriu-zise** (*A primit vestea aşteptată.*) vs. propoziții enunțiative **optative** (*Ar pleca la munte.*) vs. propoziții enunțiative **imperative** (*Citeşte articolul!*);
  - **propoziții interogative propriu-zise** (*A primit vestea aşteptată?*) vs. propoziții interogative **optative** (*Ai merge la munte?*) vs. propoziții interogative **retorice** (*Unde eşti, vacanță?*);
- *după implicarea afectivă a locutorului*: **propoziții exclamative** – propoziții enunțiative exclamative (*A ajuns la timp!*) şi propoziții interogative exclamative (*A ajuns la timp?!*) vs. **propoziții neexclamative** – propoziții enunțiative neexclamative (*A ajuns la timp.*) şi propoziții interogative neexclamative (*A ajuns la timp?*);
- *în funcție de aspectul logic al comunicării* (formal, aspectul verbului): **propoziții afirmative** (*Îi place vara.*) vs. **propoziții negative** (*Nu îi place vara*);
- *după înțeles*: **propoziție principală** – având înțeles de sine stătător (*A găsit cartea dorită.*) vs. **propoziție secundară** – al cărei înțeles depinde de înțelesul altei propoziții (*...care îi fusese recomandată de cel mai bun prieten al său.* – propoziție care nu poate fi decodată corect fără raportare la propoziția anterioară);
- *după importanța/rolul în cadrul frazei*: **propoziție regentă** – căreia i se subordonează una sau mai multe propoziții (*A mers unde-şi programase.*) vs. **propoziție subordonată** – determinând un termen din propoziția regentă (mai rar, întreaga propoziție) şi putând avea, la rândul său, rol de regentă pentru o altă propoziție subordonată (*A mers unde-şi programase când şi-a făcut planurile de vacanță.*)

(c) Fraza reprezintă o unitate sintactică superioară propoziției[85], alcătuită din minimum două propoziții, dintre care una este obligatoriu principală.

[84] Sau structură „delimitată de existența unui nucleu predicațional (constituit din subiect şi predicat)" – Irimia 2008: 379.

[85] o structură pluripropozițională (*Gramatica* 2005: 16).

În funcție de raporturile sintactice reperabile la nivelul frazei, se realizează distincția între:

- fraze cu raport de coordonare: *Scrie şi citeşte.*
- fraze cu raport de coordonare şi subordonare: *Scrie şi citeşte ceea ce şi-a propus.*
- fraze cu raport de subordonare: *A ajuns când a promis.*
- fraze cu raport de incidență: - *Vino repede, zise mama.*
- fraze cu raport de incidență şi de coordonare: - *Vino repede, zise mama şi se şi apucă de lucru./ - Vino repede şi ajută-mă, zise mama.*
- fraze cu raport de incidență şi de subordonare: - *Vino repede, zise mama, care avea foarte multe de pregătit pentru invitați.*
- fraze cu raport de incidență, de coordonare şi de subordonare: - *Vino repede, zise mama şi se şi apucă de lucru, ca să termine la timp pregătirile.*
- fraze cu raport mixt: *Cumpără cărți şi ce mai are nevoie.*

etc. (am avut în vedere, în exemplele de mai sus, doar raporturile sintactice pe care le vom prezenta în această unitate a cursului).

(d) Textul, ca unitate supraordonată celor prezentate anterior, presupune o succesiune logică de fraze, propoziții şi substitute de propoziții/fraze, legate prin raporturi sintactice[86] şi relații semantice care asigură coerență mesajului.

Ca şi în cazul frazei, se pot diferenția diferite tipuri de texte în funcție de raporturile sintactice reperate la nivelul acestora – tipologie pe care nu o considerăm, însă, relevantă aici. Importantă este, în acest context, identificarea relațiilor stabilite între elementele componente ale unui text (fraze, propoziții, substitute de propoziții/fraze), relații care-i conferă, de altfel, acestuia specificitate.

De exemplu, în textul: **„***În bolta înstelată-mi scald privirea – / şi ştiu că şi eu port / în suflet stele multe, multe / şi căi lactee, / minunile-ntunericului. / Dar nu le văd, / Am prea mult soare-n mine / de-aceea nu le văd. / Aştept să îmi apună ziua / şi zarea mea pleoapa să-şi închidă / mi-aştept amurgul, noaptea şi durerea, / să mi se-ntunece tot cerul / şi să răsară-n mine stelele, / stelele mele, / pe care încă niciodată / nu le-am văzut.”* (Lucian Blaga) sunt reperabile fraze şi propoziții aflate în raport de coordonare, respectiv de subordonare.

(e) Substitutul de propoziție/frază este o unitate sintactică propusă de gramaticile mai noi, care reflectă astfel o realitate a limbii vorbite (şi nu numai), caracterizată prin tendința de a „rezuma” – în interjecții, vocative, adverbe de afirmație etc. – enunțuri mai ample (aici, propoziții, fraze).

De exemplu, în contexte de tipul: - *Ai citit cartea?* / - *Da.* sau – *Ai fost la piesa de teatru despre care ți-am spus? /* - *Da.*, *Da.* = substitutul propoziției *Am citit cartea.* sau substitutul frazei *Am fost la piesa de teatru despre care mi-ai spus.* versus răspunsul negativ la aceleaşi întrebări, situație în care *nu* reprezintă un rest de propoziție (Dimitriu 2000), nu un substitut.

Teme curente:

- *Identificați unitățile sintactice din textul de mai jos şi precizați-le tipul:*

[86] Fiind vorba despre aceleaşi raporturi sintactice reperabile la nivelul frazei, nu vom avea în vedere şi textul în exemplificările ulterioare (vezi 6.2.).

„Pe drum, se întâlnesc cu o trăsură în care era o cucoană. Cucoana, văzând în carul cel de boi un om care semăna a fi bolnav, întrebă cu milă pe cei doi țărani, zicând:

- Oameni buni! Se vede că omul cel din car e bolnav, sărmanul, şi-l duceţi la vro doftoroaie undeva, să se caute?” (Ion Creangă)

- *Alcătuiți un enunț care să conțină propoziții enunțiative propriu-zise şi optative, afirmative, simple şi dezvoltate, între care să se stabilească raporturi de coordonare, de subordonare şi de incidență.*
- *Formulați enunțuri în care să valorificați substitute de propoziție concretizate în interjecții, respectiv în vocative.*

6.2. Raporturi sintactice

Ca relații stabilite între unitățile comunicative – relații structurale care organizează enunțul, **raporturile sintactice** se constituie, în limba română, într-un sistem complex, dintre ale cărui componente (raportul de coordonare, raportul de subordonare, raportul de interdependență/inerență, raportul de dublare, raportul intermediar-explicativ, raportul mixt, raportul de incidență, raportul apozitiv etc.) vor fi avute în vedere aici doar cele care se vor regăsi ulterior şi în coordonata practic-aplicativă a pregătirii cursanților.

(a) Raportul de interdependență/inerență, stabilit între subiectul şi predicatul propoziției (reflectare, într-o anumită măsură – în cazul propoziției-tip – a raportului logic subiect – predicat), este concretizat în acordul dintre acestea, realizat din perspectiva categoriilor gramaticale comune claselor semantico-gramaticale care sunt actualizate prin subiectul, respectiv prin predicatul propoziției: *El/copilul citeşte.* (persoana a treia, numărul singular); *Am scris şi noi…* (persoana întâi, numărul plural); *Ea/viața este frumoasă.* (persoana a treia, numărul singular; genul feminin, numărul singular, cazul nominativ) etc.

(b) Raportul de coordonare, stabilit – la nivelul propoziției şi la nivelul frazei – între elemente de aceeaşi importanță, este marcat prin:

- ***joncțiune*** (conjuncții coordonatoare: *şi, nici, precum şi, iar, dar, însă, sau, ori, deci, în concluzie* etc.): *Soarele **şi** luna – care au trecut de frate **şi** soră, **dar** sunt acum alfa **şi** omega – se întâlnesc dimineața, **însă** nu-şi dispută ziua **sau** noaptea, **ci** doar zorii*;
- ***juxtapunere*** (reprezentată, în planul comunicării scrise, prin diferite semne de punctuație): *Plouă**.** Cerul plânge cu lacrimi mari**,** curate**,** străvezii.*

După cum reiese şi din exemplele anterioare, raportul de coordonare este reperabil:

- ***la nivelul propoziției*** – între elementele componente ale subiectului multiplu: *soarele şi luna*, ale numelui predicativ multiplu: *alfa **şi** omega*, ale atributului/complementului complex sau între atribute/complemente subordonate aceluiaşi regent: *mari**,** curate**,** străvezii, ziua **sau** noaptea* etc.;
- ***la nivelul frazei*** – între propoziții de aceeaşi importanță: propoziții principale (<u>*Soarele **şi** luna [...] se întâlnesc dimineața*</u>, <u>***dar** nu-şi dispută ziua **sau** noaptea*</u>, <u>***ci** doar zorii*</u>.; <u>*Plouă**.** Cerul plânge cu lacrimi mari**,** curate**,** străvezii.*</u>) sau propoziții secundare, de aceeaşi importanță, subordonate aceluiaşi termen regent (<u>*care au trecut de frate şi soră*</u>, <u>***dar** sunt acum alfa şi omega*</u> – propoziții atributive, subordonate aceluiaşi regent: *soarele şi luna*; *Merge <u>unde vrea</u> **şi** <u>când vrea</u>.* – propoziții secundare de aceeaşi importanță – deşi nu „de acelaşi fel”: prima = circumstanțială de loc şi a doua = circumstanțială de timp – subordonate aceluiaşi regent, verbul *merge*);

În cadrul acestui raport sintactic sunt identificate, în principiu, patru valențe (marcate – atât la nivelul propoziției, cât şi la nivelul frazei – prin conjuncții coordonatoare specifice):

- ***coordonarea copulativă*** – stabilită între elemente de aceeaşi importanță prezentate succesiv, egalizant, relație marcată prin conjuncții precum *şi, nici... nici, precum şi,*

împreună cu etc.: *Soarele **şi** luna [...] se întâlnesc dimineaţa*; *Scrie **şi** citeşte.*; *unde vrea **şi** când vrea*;

- ***coordonarea adversativă*** – stabilită între elemente aflate în raport de opoziţie, însă fără a se exclude unul pe celălalt, relaţie marcată prin conjuncţiile: *dar, iar, însă, ci, din contra* etc.: *E o vreme frumoasă, **dar** rece.*; *Soarele şi luna [...] se întâlnesc dimineaţa, **dar** nu-şi dispută ziua sau noaptea, **ci** doar zorii.*; *care au trecut de frate şi soră, **dar** sunt acum alfa şi omega*;
- ***coordonarea disjunctivă*** – stabilită între elemente aflate în raport de opoziţie, care se exclud unul pe celălalt, relaţie marcată prin conjuncţiile: *sau, ori, fie…fie, ori... ori* etc.: *nu-şi dispută ziua **sau** noaptea*; *Vii **sau** pleci?*; *Citeşte **fie** ce i se recomandă, **fie** ce descoperă singur în librării.*;
- ***coordonarea conclusivă*** – stabilită între un element care se constituie în concluzie şi cel anterior lui, relaţie marcată prin conjuncţiile: *deci, aşadar, în concluzie, prin urmare* etc.: *Este o carte instructivă, **deci** utilă.*; *A răsărit soarele, **prin urmare** lucrul poate fi început*.

(c) Raportul de subordonare, stabilit – la nivelul propoziţiei şi al frazei – între un element subordonat şi regentul său, este marcat prin:

- joncţiune – elementele subordonatoare sunt, în acest caz, în propoziţie: prepoziţiile (*Volumul **de** poezii se află **pe** raftul **de** sus.*), iar în frază:
  - conjuncţiile subordonatoare: *Crede **că** va reuşi.*;
  - pronumele relative: *Ştie **ce** vrea.*;
  - adjectivele pronominale relative: *Ştie **ce** problemă are de rezolvat.*;
  - pronumele nehotărâte: *Invită **pe oricine** vrei.*;
  - adjectivele pronominale nehotărâte: *Invită **orice** coleg vrei.*;
  - adverbele relative: *Merge **unde** vrea.*;
  - adverbele nehotărâte: *Merge în vacanţă **oriunde** îşi doreşte.*;
- (mai rar) prin juxtapunere: *Ai carte**,** ai parte.* (prima propoziţie, circumstanţială condiţională, subordonată celei de-a doua).

(d) Raportul de incidenţă, stabilit – în cadrul unui mesaj – între elemente aparţinând planului comunicării propriu-zise şi elemente aparţinând planului comentariilor (plan incident), este reperabil la nivelul formei prin identificarea unor cuvinte/structuri izolate prin pauze şi intonaţie, respectiv prin semne de punctuaţie corespunzătoare acestora. De exemplu, în contextul: - *Vino repede – zise mama, care avea foarte multe de pregătit pentru invitaţi – şi ajută-mă!*, planul comunicării propriu-zise este reprezentat de fraza *Vino repede şi ajută-mă!*, iar planul comentariilor (planul incident, cel care aduce o completare, o lămurire pe care locutorul o consideră utilă pentru ca interlocutorul să decodeze corect mesajul) este concretizat în fraza *zise mama, care avea foarte multe de pregătit pentru invitaţi*, izolată formal de primul plan prin liniile de pauză (care se constituie în mărci ale raportului de incidenţă, alături de virgulă, paranteze).

Raportul de incidenţă este valorificat atât la nivelul propoziţiei, cât şi la nivelul frazei, planul incident putând fi concretizat în elemente precum:

- cuvinte sintetice/perifrastice incidente: *Mâine va fi, **probabil**, mai frumoasă vremea. Va reuşi, **fără îndoială**, în ceea ce şi-a propus.*;
- propoziţii principale incidente: *Este o problemă controversată **(apare în mai toate studiile de specialitate)**, pe care o va avea însă în vedere în demersul său.*;
- propoziţii secundare incidente: *Este o problemă controversată **– după cum spun şi specialiştii –** pe care o va avea, însă, în vedere în demersul său.* (în structura iniţială a enunţului era actualizată şi propoziţia principală, regentă, din planul incident; principiul economiei în comunicare este cel care generează astfel de structuri, în care

este exprimată doar propoziția secundară: *[Spun aceasta eu,] după cum [o] spun şi specialiştii*);

- fraze incidente, formate din propoziții aflate în raport de coordonare şi/sau de subordonare: - *Vino repede, **zise mama şi se şi apucă de lucru**.*; - *Vino repede, **zise mama, care avea foarte multe de pregătit pentru invitați.**; - Vino repede, **zise mama şi se şi apucă de lucru, ca să termine la timp pregătirile***.

Teme curente:

- *Alcătuiți enunțuri în care să ilustrați cazurile particulare de realizare, în limba română, a acordului predicatului cu subiectul (a se avea în vedere şi contextele cu predicate nominale).*
- *Identificați raporturile sintactice valorificate în textul de mai jos, precizând elementele între care se stabilesc anumite tipuri de raporturi şi mărcile acestora:*

„Sfânt în om este sentimentul. El este în om şi în afara lui în acelaşi timp. Sentimentul este hrana cu care el satură foamea secundelor pe care le are de trăit. Este un fel de nutreț interior pentru un cal încă şi mai interior. Un fel de gură locuind în centrul unei pâini."

(Nichita Stănescu)

6.3. Funcții sintactice la nivelul propoziției şi al frazei

Funcția sintactică, identificabilă în planul sintagmatic[87] al comunicării, reflectă poziția pe care o/fiecare componentă a unui enunț o ocupă – prin prisma rolului său în trasnmiterea unui anumit sens şi a relațiilor sintactice stabilite cu celelalte componente – în structura acestuia: *Plouă.* (verbul predicativ *plouă*, aflat la un mod personal, predicativ – indicativ – , îndeplineşte funcția sintactică de predicat verbal – aici, într-o propoziție simplă, fără a stabili raporturi cu alte componente ale mesajului); *Cern norii plumburii perdea de apă.* (funcții sintactice identificate: *cern* = predicat verbal, aflat în raport de inerență/interdependență cu subiectul exprimat prin substantiv comun în nominativ *norii*; *plumburii* = atribut adjectival, având ca termen regent substantivul *norii*; *perdea* = complement direct, subordonat verbului tranzitiv *cern*; *de apă* = atribut substantival prepozițional, subordonat regentului nominal *perdea*).

În condițiile în care diferitele clase semantico-gramaticale din limba română au fost prezentate, în unitatea anterioară, şi din perspectiva funcționalității lor în planul propoziției, **funcțiile sintactice la nivelul propoziției** vor fi avute în vedere aici cu trimitere la exemplele menționate şi ca premisă pentru ilustrarea aceloraşi elemente **la nivelul frazei**, unde funcțiile sintactice sunt concretizate în propoziții subordonate de diferite tipuri (propoziția subiectivă, predicativă, atributivă, completivă directă/indirectă, circumstanțială de loc/de timp etc.).

Funcțiile sintactice reflectă, astfel, principiul corespondenței, fiind concretizate în unități diferite la nivelul propoziției şi al frazei: subiect – propoziție subordonată subiectivă; predicat; nume predicativ – propoziție subordonată predicativă; atribut – propoziție subordonată atributivă; complement direct – propoziție subordonată completivă directă; complement indirect – propoziție subordonată completivă indirectă; complement circumstanțial de loc/de timp/de mod/de cauză/de scop – propoziție subordonată circumstanțială de loc/de timp/de mod/de cauză/de scop; complement circumstanțial condițional – propoziție subordonată circumstanțială condițională, complement circumstanțial concesiv – propoziție subordonată circumstanțială concesivă, complement circumstanțial consecutiv – propoziție subordonată circumstanțială consecutivă etc.).

Sintetizând elemente prezentate anterior în caracterizarea nivelului morfologic al limbii, precum şi a unităților şi raporturilor sintactice, vom ilustra aici – sub formă de tabel –

[87] Pentru funcția sintactică privită ca o nouă identitate, în plan sintagmatic, a unităților lexicale, vezi Irimia 2008: 384.

problematica funcțiilor sintactice prin raportare la o schemă generală de lucru: termeni regenți, modalitate de realizare la nivelul propoziției/frazei (elemente introductive pentru propozițiile subordonate).

Funcții sintactice şi criterii de prezentare	**Concretizarea funcțiilor sintactice**	
	la nivelul propoziției	**la nivelul frazei**
SUBIECT	**subiect**	**propoziție subordonată subiectivă**
Termeni regenți	În propoziție, subiectul se află în raport de inerență/interdependență cu predicatul, aşadar nu pot fi identificați termeni regenți.	▪ verbe impersonale: *Trebuie să încerci.* ▪ verbe personale: *A câştigat cine a meritat.* ▪ adverbe predicative: *Desigur că va veni.* ▪ expresii verbale impersonale: *Este bine cum ai procedat.* ▪ forme impersonale ale unor verbe personale: *Se spune că va ploua., Este scris să fie aşa* etc.
Modalități de realizare	subiect simplu: *Strugurii sunt buni.* subiect multiplu: *El şi ea scriu.* subiect exprimat prin: ▪ substantiv în N, Ac, G; ▪ pronume în N, Ac, G, D; ▪ numeral în N, Ac, G; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ interjecție subiect inclus: *Scrii frumos.* subiect subînțeles: *Ajunsese la timp.* subiect nedeterminat: *Ninge.*	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *Este bine **că** ai venit acum.*; ▪ pronume relativ: *Vine **cine** vrea.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *Se ştie **care** participant merită premiul.*; ▪ pronume nehotărât: *Poate veni **oricine** vrea.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Poate veni **orice** persoană vrea.*; ▪ adverb relativ: *Nu se ştie **cum** va face.*
PREDICAT	**predicat** predicat verbal: *Ea scrie.* (cu variantele predicat interjecțional: *Hai la munte!* şi predicat adverbial: *Bineînțeles că va veni.*) **predicat nominal = verb copulativ + nume predicativ**: *Ea este inteligentă. Va deveni medic.*	
	nume predicativ	**propoziție subordonată predicativă**
Termeni regenți	În propoziție, predicatul verbal/nominal se află în raport de inerență/interdependență cu subiectul, aşadar nu pot fi identificați termeni regenți.	▪ verb copulativ: *Ea a ajuns **ce** şi-a dorit.*
Modalități de realizare	nume predicativ exprimat prin: ▪ substantiv în N, Ac, G, D; ▪ pronume în N, Ac, G, D; ▪ numeral în N, Ac, G, D; ▪ adjectiv; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adverb; ▪ interjecție	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *Dorința lui este **să** plece azi.*; ▪ pronume relativ: *Întrebarea este **cine** va câştiga.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *Întrebarea este **care** atlet va câştiga.*; ▪ pronume nehotărât: *Recompensa este **a oricui** munceşte pentru a o merita.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Recompensa este **a oricărui** om munceşte pentru a o merita.*; ▪ adverb relativ: *Problema este **cum** va depăşi obstacolul.*; ▪ adverb nehotărât: *El pare în ochii*

		celorlalți ***oricum*** *își propune.*
ATRIBUT	**atribut**	**propoziție subordonată atributivă**
Termeni regenți	regent de tip nominal: ▪ substantiv: ***carte*** *de poveşti*; ▪ pronume: ***acela*** *dintre ei*; ▪ numeral: ***doi*** *dintre invitați*	regent de tip nominal: ▪ substantiv: *A primit* ***premiul*** *pe care l-a meritat.*; ▪ pronume: *Au venit* ***toți*** *care au fost invitați*; ▪ numeral: *A câştigat* ***al doilea*** *care a intrat în concurs.*
Modalități de realizare	atribut substantival prepozițional / genitival / în dativ atribut pronominal prepozițional / genitival / în dativ posesiv atribut adjectival atribut verbal atribut adverbial atribut interjecțional atribut exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G, D; ▪ pronume în Ac, G, D; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G, D şi numeral cu valoare adjectivală; ▪ adjectiv; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adverb; ▪ interjecție	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *Nu-şi pusese problema* ***dacă*** *va reuşi.*; ▪ pronume relativ: *A citit cartea* ***care****-i fusese recomandată.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *Nu-i pusese întrebarea* ***care*** *soluție este mai bună.*; ▪ pronume nehotărât: *Apreciază sfatul* ***oricui*** *se arată interesat.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Apreciază sfatul* ***oricărei*** *persoane se arată interesată.*; ▪ adverb relativ: *A apreciat felul* ***cum*** *a soluționat diferendul.* ▪ adverb nehotărât: *O vacanță* ***oriunde*** *îți place nu e mereu realizabilă.*
COMPLEMENT DIRECT	**complement direct**	**propoziție subordonată completivă directă**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb tranzitiv: ***Citeşte*** *cartea.*; ▪ interjecție predicativă cu valoare tranzitivă: ***Uite*** *cartea!*	regent de tip verbal: ▪ verb tranzitiv: ***Citeşte*** *ce i s-a spus.*; ▪ interjecție predicativă cu valoare tranzitivă: ***Uite*** *ce ai de făcut!*
Modalități de realizare	Complement direct exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, cu sau fără prepoziția *pe*; ▪ pronume în Ac, cu sau fără prepoziția *pe*; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, cu sau fără prepoziția *pe*; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ interjecție	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *El ştie* ***să****-i motiveze.*; ▪ pronume relativ: *El ştie* ***ce*** *îi motivează.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *El ştie* ***ce*** *soluție e potrivită în context.*; ▪ pronume nehotărât: *El apreciază* ***pe*** ***oricine*** *muncește.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *El cumpără* ***orice*** *carte i se pare interesantă.*; ▪ adverb relativ: *El ştie* ***cum*** *îi va motiva.*
COMPLEMENT INDIRECT	**complement indirect**	**propoziție subordonată completivă indirectă**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Scriu*** *bunicii.*; ▪ interjecție: ***Hai*** *cu noi!*; ▪ adjectiv: *El este* ***fidel*** *principiilor sale.* ▪ adverb: *Locuieşte* ***departe*** *de părinți.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Scriu*** *cui îmi poate da informația.*; ▪ interjecție: ***Hai*** *cu cine vrei tu!*; ▪ adjectiv: *El este* ***recunoscător*** *oricărei persoane îl ajută.* ▪ adverb: *Locuieşte* ***departe*** *de cine*

		l-ar putea ajuta.
Modalităţi de realizare	Complement indirect exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G, D; ▪ pronume în Ac, G, D; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G, D; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adjectiv	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ conjuncţie: *Ea se gândeşte **să** plece.*; ▪ pronume relativ:*Ea se gândeşte **la cine**-i e drag.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *El se gândeşte **ce** traseu să urmeze.*; ▪ pronume nehotărât: *Dau cartea **oricui** îi trebuie.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Dau cartea **oricărei** persoane îi trebuie.*; ▪ adverb relativ: *Ea se gândeşte **unde** va pleca în vacanţă.*
COMPLEMENT DE AGENT	**complement de agent**	**propoziţie subordonată completivă de agent**
Termeni regenţi	regent de tip verbal: ▪ verb tranzitiv la diateza pasivă: ***A fost lăudat** de ceilalţi*; ▪ adjectiv provenit din verb la participiu sau derivat cu sufixul-*bil*: *Melodia **compusă** de el era în top.*	regent de tip verbal: ▪ verb tranzitiv la diateza pasivă: ***A fost lăudat** de cine i-a văzut tablourile.*; ▪ adjectiv provenit din verb la participiu sau derivat cu sufixul-*bil*: *Comportamentul lui era **condamnabil** de oricine s-ar fi aflat acolo.*
Modalităţi de realizare	Complement de agent exprimat prin: ▪ substantiv în Ac; ▪ pronume în Ac; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac (+ prepoziţia *de / de către*)	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ pronume relativ:*El a fost tras la răspundere **de cine** a semnat contractul.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *El a fost tras la răspundere **de câţi** colegi au folosit programul.*; ▪ pronume nehotărât: *El a fost tras la răspundere **de oricine** a intrat în birou.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *El a fost tras la răspundere **de oricare** persoană a folosit documentele respective.*
C. CIRC. LOC	**complement circumstanţial de loc**	**propoziţie subordonată circumstanţială de loc**
Termeni regenţi	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Vino** aici!*; ▪ interjecţie: ***Hai** aici!*; ▪ adverb: *A pus cartea **sus** pe raft.*; ▪ adjectiv (provenit din verb la participiu): *Cartea **aşezată** pe raft este nouă.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Merge** unde vrea.*; ▪ interjecţie: ***Hai** unde vrei!*; ▪ adverb: *A pus cartea **sus**, unde ai spus.*; ▪ adjectiv: *Au admirat vaza **aşezată** unde ai spus tu.*
Modalităţi de realizare	complement circumstanţial de loc exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G, D; ▪ pronume în Ac, G; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adverb	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ pronume relativ: *El merge **la cine** şi-a propus.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *El merge **pe ce** traseu i s-a părut mai uşor.*; ▪ pronume nehotărât: *El merge **la oricine** îl invită.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *El merge **pe orice** traseu i se pare mai uşor.* ▪ adverb relativ: *Merge **unde** vrea.*; ▪ adverb nehotărât: *Merge **oriunde** vrea.*

C. CIRC. TIMP	complement circumstanțial de timp	propoziție subordonată circumstanțială de timp
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Vino*** *acum!*; ▪ interjecție: ***Hai*** *acum!*; ▪ adverb: *A ajuns* ***atunci****, pe înserate.*; ▪ adjectiv (provenit din verb la participiu): *L-a bucurat vestea* ***aflată*** *atunci.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Vino*** *când vrei!*; ▪ interjecție: ***Hai*** *când vrei!*; ▪ adverb: *A ajuns* ***atunci*** *când a promis.*; ▪ adjectiv: *L-a bucurat vestea* ***aflată*** *când a ajuns acasă.*
Modalități de realizare	complement circumstanțial de timp exprimat prin: ▪substantiv în Ac, G; ▪pronume în Ac, G, D (formă neaccentuată); ▪numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G; ▪adjectiv; ▪verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪adverb	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ pronume relativ: *A ajuns cu 3 minute* ***înaintea cui*** *și-a propus.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *A terminat proiectul* ***la ce*** *termen și-a propus.*; ▪ pronume nehotărât: *Ajunge mereu cu 10 minute* ***înaintea oricui*** *vine la birou.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Ajunge mereu cu 10 minute* ***înaintea oricărei*** *persoane lucrează în acel birou.*; ▪ adverb relativ: *A plecat* ***când*** *a vrut.*; ▪ adverb nehotărât *Pleacă* ***oricând*** *vrea.*:
C. CIRC. MOD	**complement circumstanțial de mod**	**propoziție subordonată circumstanțială de mod**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Vino*** *repede!*; ▪ interjecție: ***Hai*** *repede!*; ▪ adverb: *Merge* ***încet*** *ca un melc.*; ▪ adjectiv: *E* ***frumos*** *ca un soare.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Face*** *cum vrea.*; ▪ interjecție: ***Hai*** *cum vrei tu!*; ▪ adverb: *A așezat vaza* ***centrat****, cum îți place ție.*; ▪ adjectiv: *Au admirat vaza* ***așezată*** *cum ai spus tu.*
Modalități de realizare	complement circumstanțial de mod exprimat prin: ▪substantiv în Ac, G, D; ▪pronume în Ac, G, D; ▪numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G, D și numeral cu valoare adverbială; ▪adjectiv; ▪verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adverb; ▪interjecție	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ pronume relativ: *Se îmbracă* ***asemenea cui*** *îi place.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *S-a costumat* ***în ce*** *personaj i-a plăcut cel mai mult.*; ▪ pronume nehotărât: *Se îmbracă* ***asemenea oricui*** *îi place.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Se îmbracă* ***după orice*** *creator îi place.*; ▪ adverb relativ: *Face* ***cum*** *vrea.*; ▪ adverb nehotărât: *Se îmbracă* ***oricum*** *vrea.*
C. CIRC. CZ.	**complement circumstanțial de cauză**	**propoziție subordonată circumstanțială de cauză/cauzală**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***A greșit*** *din neatenție.*; ▪ interjecție: *El* ***poc*** *din grabă.*; ▪ adverb: *Mergea* ***foarte încet*** *din cauza durerii.*; ▪ adjectiv: ***Neatent*** *din pricina oboselii, alunecase.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***A greșit,*** *pentru că a fost neatent.*; ▪ interjecție: *El* ***poc*** *pe scări, pentru că a pășit peste una.*; ▪ adverb: *Mergea* ***foarte încet,*** *deoarece-l durea piciorul.*;

		▪ adjectiv: ***Neatent*** *la examen, pentru că era foarte obosit, greşise.*
Modalităţi de realizare	complement circumstanţial de cauză exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G, D; ▪ pronume în Ac, G, D; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G, D; ▪ adjectiv; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪ adverb	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ conjuncţie: *A alunecat* ***pentru că*** *asfaltul era umed.*; ▪ pronume relativ: *A greşit* ***din cauza cui*** *a dat peste el.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *A pierdut contractul* ***din ce*** *considerente anticipaje deja.*; ▪ pronume nehotărât: *Poate greşi* ***din cauza oricui*** *dă peste el.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Poate greşi* ***din cauza oricărei*** *persoane ar da peste el.*; ▪ adverb relativ: ***Cum*** *n-a ajuns la timp, a fost sancţionat.*
C. CIRC. SCOP	**complement circumstanţial de scop**	**propoziţie subordonată circumstanţială de scop/finală**
Termeni regenţi	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Merge*** *la cules.*; ▪ interjecţie: ***Hai*** *la cules!*; ▪ adverb: *Mergea* ***repede*** *pentru a ajunge la timp.*; ▪ adjectiv: *Era* ***atentă*** *pentru a nu greşi.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***A plecat*** *să culeagă fructe*; ▪ interjecţie: ***Hai*** *să culegem fructe!*; ▪ adverb: *Mergea atât de* ***repede****, ca să ajungă la timp.*; ▪ adjectiv: *Era* ***foarte atentă****, ca nu cumva să greşească.*
Modalităţi de realizare	complement circumstanţial de scop exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G; ▪ pronume în Ac, G; ▪ numeral (cu valoare substantivală) în Ac, G; ▪ verb la un mod nepersonal, nepredicativ;	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ conjuncţie: *A plecat devreme,* ***ca să*** *nu întârzie.*; ▪ pronume relativ: *Munceşte mult* ***pentru ce*** *şi-a propus.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: *Munceşte mult* ***pentru ce*** *recompensă are în vedere.*; ▪ pronume nehotărât: *S-ar strădui la fel* ***pentru orice*** *şi-ar propune.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *S-ar strădui la fel* ***pentru orice*** *contract şi-ar alege.*
C. CIRC. CDŢ.	**complement circumstanţial condiţional**	**propoziţie subordonată circumstanţială condiţională**
Termeni regenţi	regent de tip verbal: ▪ verb: *Învăţând,* ***va lua*** *examenul*; ▪ interjecţie: *În caz de pericol,* ***hai*** *cu noi!*; ▪ adverb: *Îl foloseşte* ***adecvat*** *numai în cazul cunoaşterii instrucţiunilor.*; ▪ adjectiv: *Este un adăpost* ***utilizabil*** *numai în caz de atac aerian.*	regent de tip verbal: ▪ verb: *Dacă va învăţa,* ***va lua*** *examenul*; ▪ interjecţie: *Dacă simţi vreun pericol,* ***hai*** *cu noi!*; ▪ adverb: *Poate folosi* ***adecvat*** *acest utilaj dacă i se face instructajul.*; ▪ adjectiv: *Dacă este folosit pe timp de vară, este un adăpost* ***util****.*
Modalităţi de realizare	complement circumstanţial condiţional exprimat prin: ▪ substantiv în Ac, G; ▪ pronume în G;	Propoziţie subordonată introdusă prin: ▪ conjuncţie: ***Să*** *fi învăţat, ar fi ştiut.*; ▪ pronume relativ: ***În locul cui*** *a intervenit, eu n-aş fi spus asta.*;

	▪numeral (cu valoare substantivală) în G; ▪verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪adjectiv; ▪adverb	▪ adjectiv pronominal relativ: ***În locul căruia*** *coleg a intervenit, eu n-aş fi spus asta.*; ▪ pronume nehotărât: ***În locul oricui*** *ar fi intervenit, eu n-aş fi spus asta.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: ***În locul oricărei*** *persoane ar fi intervenit, eu n-aş fi spus asta.*; ▪ adverb relativ: ***Când*** *ar afla aşa ceva, s-ar supăra foarte tare.*; ▪ adverb nehotărât: ***Oricând*** *ar afla aşa ceva, s-ar supăra foarte tare.*
C. CIRC. CNS.	**complement circumstanțial concesiv**	**propoziție subordonată circumstanțială concesivă**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Face*** *eforturi, în ciuda oboselii.*; ▪ interjecție: ***Hai*** *şi tu, în ciuda vârstei!*; ▪ adverb: *Mergea* ***repede****, în pofida durerii.*; ▪ adjectiv: *Era* ***competitiv****, în pofida vârstei.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Face*** *eforturi, deşi este foarte obosit.*; ▪ interjecție: ***Hai*** *şi tu, deşi nu ai vârsta potrivită!*; ▪ adverb: *Mergea* ***repede****, cu toate că resimţea acut durerea de la picior.*; ▪ adjectiv: *Era* ***competitiv****, măcar că depăşise vârsta prevăzută.*
Modalități de realizare	complement circumstanțial concesiv exprimat prin: ▪substantiv în Ac, G; ▪pronume în G; ▪numeral (cu valoare substantivală) în G; ▪verb la un mod nepersonal, nepredicativ; ▪adjectiv; ▪adverb	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *A greşit,* ***deşi*** *fusese atent.*; ▪ pronume relativ: ***Cu ce*** *a făcut zilnic, tot nu a reuşit până la capăt.*; ▪ adjectiv pronominal relativ: ***Cu ce*** *efort a făcut, tot nu a reuşit până la capăt.*; ▪ pronume nehotărât: *Nu termină azi,* ***orice*** *ar face.*; ▪ adjectiv pronominal nehotărât: *Nu termină azi,* ***orice*** *efort ar face.*; ▪ adverb relativ: ***Cum*** *ar face, tot nu e bine.*; ▪ adverb nehotărât: ***Oricum*** *ar proceda, tot trebuie repetată operaţia.*
C. CIRC. CV.	**complement circumstanțial consecutiv**	**propoziție subordonată circumstanțială consecutivă**
Termeni regenți	regent de tip verbal: ▪ verb: ***A câştigat****, spre bucuria tuturor*; ▪ interjecție: *El* ***pleosc*** *în baltă,* **spre amuzamentul** *celorlalţi.*; ▪ adverb: *Deşi mic, mergea* ***foarte repede****, spre surprinderea tuturor.*; ▪ adjectiv: *Era un copil* ***foarte isteț****, spre încântarea cunoscuților.*	regent de tip verbal: ▪ verb: ***Recita****, de-i uimea pe toți.*; ▪ interjecție: *El* ***pleosc*** *în baltă, de-au început toți să râdă.*; ▪ adverb: *Micuțul mergea* ***atât de repede****, încât îi uimea pe toți.*; ▪ adjectiv: *Era un copil* ***foarte isteț****, încât toți îi dădeau altă vârstă.*
Modalități de realizare	complement circumstanțial consecutiv exprimat prin: ▪substantiv în Ac, G; ▪verb la un mod nepersonal, nepredicativ	Propoziție subordonată introdusă prin: ▪ conjuncție: *Este atât de rece,* ***încât*** *poate îngheța.*; ▪ adverb relativ: *Este atât de rece,* ***cum*** *nu-ți poți închipui.*

Teme curente:

- *Ilustrați în enunțuri, acolo unde este posibil, introducerea propozițiilor subordonate prin elemente perifrastice.*
- *Alcătuiți enunțuri care să conțină:*
  *(a) o propoziție subiectivă introdusă prin pronumele relativ **cine**;*
  *(b) o propoziție predicativă având ca regent verbul copulativ **a însemna**;*
  (c) o propoziție subiectivă având ca termen regent o expresie verbală impersonală;
  *(d) o propoziție predicativă introdusă prin adverbul relativ **unde**;*
  (e) două propoziții aflate în raport de coordonare copulativă;
  *(f) o propoziție atributivă având ca termen regent substantivul **speranță**.*
- *Analizați sintactic fraza următoare, marcând predicatele, elementele de relație, propozițiile, precizând tipul propozițiilor (după criteriile prezentate în 6.1.) şi raporturile sintactice identificate:*

„Ar fi fost mai bine să nu renunțe la visul pe care-l proiectase atât de frumos; să reuşeşti înseamnă şi să continui drumul la care alții ar renunța…”

7. Nivelul stilistic al limbii române

7.1. Stilistica – delimitări conceptuale

Ca ştiință care studiază **stilul**, principiile de generare şi variantele acestuia, **stilistica** reflectă în acelaşi timp modalitatea în care literatura de specialitate analizează/interpretează caracteristicile actualizării sistemului limbii în comunicare, în încercarea anumitor vorbitori/categorii de vorbitori de a adapta realitatea lingvistică unui anumit context comunicativ: vezi, de exemplu, diferența dintre cartea scrisă de un analist politic, mesajul transmis de către acesta, în calitatea sa de politician, electoratului vs. discuția aceluiaşi politician, despre mesajul respectiv, cu colegii săi de partid vs. discuția aceleiaşi persoane cu prietenii, cu membrii familiei etc. Aceluiaşi referent (aici, în planul ideilor) îi corespund, în situații diferite de comunicare, modalități diferite de „verbalizare”[88], grade diferite de exteriorizare a trăirilor, stărilor locutorului, „figuri retorice” diferite etc.

În condițiile în care crearea unui **stil**[89] implică o serie de alegeri din totalitatea posibilităților existente în sistemul unei limbi, alegeri inclusiv de a devia de la anumite norme, de a crea noi „semne” etc., „stilul este […] în amănunte, dar în toate amănuntele, şi în toate relațiile dintre ele” – Genette 1994: 209.

Considerăm, în acest context, relevantă definirea **stilului** ca „selectare a mijloacelor lingvistice de comunicare şi de organizare a exprimării într-o manieră specifică, determinată de personalitatea şi îndeosebi de modul de gândire şi de afectivitatea vorbitorului sau a unei categorii de vorbitori” (Slama-Cazacu 1999: 295), aşadar prin neimplicarea obligatorie a unei estetici a comunicării[90].

Stilisticii, în general, cercetătorii îi asociază două atribute care nuanțează sfera de cuprindere a acestei ştiințe: **stilistica lingvistică** şi **stilistica estetică**.

---

[88] Vezi *funcția stilistică* – „funcție supraordonată, care orientează întreg procesul de verbalizare a lumii extraverbale prin actualizarea limbii (ca sistem abstract) în text (ca structură concretă) – Irimia 1999: 33.

[89] Vezi, în acest sens, principiile generării stilului (principiul opțiunii stilistice, principiul devierii stilistice) – Irimia 1999: 35-58, precum şi indicatorii statistici ai stilului (Miller 1959: 165-174): bogăția vocabularului, diversificarea verbală şi raportul ocurență – tip, lungimea frazei, punctuația, raportul verbe – adjective (Stern şi Busemann consideră, de exemplu, că utilizarea verbelor şi a adjectivelor este în raport cu stabilitatea emoțională a vorbitorului – apud Miller 1959: 174).

[90] Din acestă perspectivă autoarea vorbeşte de un „stil al vorbirii copilului”. Aşadar, poate fi realizată şi o stilistică a vârstelor…

(a) Stilistica lingvistică studiază limba, nu stilul, având ca premisă, în principiu, conform definiției date de Ch. Bally: „studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv, adică exprimarea faptelor de sensibilitate prin limbaj şi acțiunea faptelor de limbă asupra sensibilității" (Ch. Bally apud Iordan 1975: 12). Rațiunii i se asociază astfel, în comunicare, planul afectiv, stilistica devenind „studiul valorilor extra-noționale de origine afectivă sau socio-contextuală care colorează sensul [...] studiul funcției expresive a limbajului, opusă funcției sale cognitive sau semantice" (Pierre Guiraud, apud Genette 1994: 162).

Sunt avute în vedere, aşadar, mijloacele de expresie/comunicare expresivă ale întregii comunități de vorbitori ai unei limbi, în contexte dintre cele mai diverse, cu precizarea că spontaneitatea comunicării orale şi valențele limbii vorbite stimulează manifestarea mai liberă a eului locutorului, potențând caracterul afectiv al mesajului transmis la un moment dat de către acesta (vezi multitudinea şi diversitatea, „poezia" formulelor, a cuvintelor şi expresiilor actualizate în conversația familiară, respectiv în cea curentă). Sunt studiate, din această perspectivă, în literatura de specialitate[91] fenomene lingvistice reperate la fiecare nivel al limbii: la nivel fonetic/fonologic – modificări de sunete, elidări ale unor sunete, lungiri de sunete, valențe ale accentului, accelerarea/încetinirea ritmului vorbirii, simbolismul fonetic; la nivel lexical – valorile unor diminutive, augmentative, formații prefixate, forme compuse, creații de cuvinte; la nivel morfologic – valorile stilistice ale substantivelor, adjectivelor, pronumelor, numeralelor, verbelor, adverbelor, interjecțiilor, ponderea acestora în mesaj, frecvența anumitor conjuncții; la nivel sintactic – aspecte care țin de topică, repetiții, construcții eliptice etc.

(b) Stilistica estetică are o sferă mai restrânsă de acoperire decât stilistica lingvistică, având ca obiect de studiu stilul în plan artistic – ansamblu al „tuturor mijloacelor lingvistice folosite de un scriitor (sau orator) pentru a obține anumite efecte de ordin artistic" (Iordan 1975: 11), aşadar cu precădere elemente subsumate limbii scrise. De aici şi critica adusă stilisticii estetice, care ar avea în vedere cu precădere figurile de stil – aspect reconsiderat, însă, de criticii contemporani.

Teme curente:

- *Exemplificați patru elemente pe care le considerați definitorii pentru stilul scriitorului dumneavoastră preferat.*
- *Comentați ideile din următorul text:*

„Atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor sare în ochi şi adesea copleşeşte sensul propriu-zis, pur intelectual sau noțional. De ce? Pe de o parte, pentru că obiectul însuşi trezeşte în noi stări sufleteşti afective, iar pe de alta, din cauza unor puternice sentimente ca admirația, dragostea, ura, disprețul, revolta etc., care ne stăpânesc în momentul vorbirii, fără nici o legătură directă cu obiectul acesteia, şi care ne determină, firesc, să recurgem la cuvinte şi formule menite să satisfacă nevoia de a da curs liber emoției. Astfel de cuvinte şi construcții sintactice sunt numite, de obicei, expresive, pentru motivul că ele exprimă mai exact, mai complet decât celelalte, stările noastre sufleteşti de natură afectivă." (Iordan 1975: 13)

7.2. Stilurile funcționale ale limbii române actuale

În condițiile în care toate valorifică elemente din sistemul limbii, **stilurile funcționale** se diferențiază prin modalitățile specifice de actualizare a acestor elemente în planul comunicării, de aici şi echivalența stabilită, în literatura de specialitate, între *stil funcțional al limbii* şi *limbaj special* (Iordan, Robu 1978: 69).

[91] Cf. Iordan 1975, Miller 1959, Coteanu 1973, Coteanu 1985, Irimia 1984, Irimia 1999, Zafiu 2003 etc.

Din diversele clasificări şi exemplificări ale stilurilor limbii române (vezi, de exemplu, *stiluri colective informale* – stilul conversației, stilul epistolar vs. *stiluri colective funcționale* – stilul beletristic, stilul ştiințific, stilul religios, stilul publicistic, stilul juridico-administrativ vs. alte stiluri, care au trăsături specifice, dar nu sunt considerate „profiluri stilistice autonome": stilul gnomic, stilul filozofic, stilul politic – Irimia 1999: 67), vom avea în vedere în această unitate a cursului distincția operată în cadrul clasei stilurilor funcționale ale limbii române[92] între:

- **stilurile funcționale ale limbii române –stilurile orale**:
  - **stilul conversației curente (neutru);**
  - **stilul conversației oficiale (solemn);**
  - **stilul conversației familiare (familiar);**
  - **stilul beletristic;**
- **stilurile funcționale ale limbii române – stilurile limbajului scris**:
- **stilul ştiințific;**
- **stilul beletristic;**
- **stilul publicistic;**
- **stilul juridico-administrativ.**

Principalele caracteristici ale stilurilor funcționale ale limbii române vizate în prezentarea de față pot fi dispuse din perspectiva celorlalte nivele ale limbii, în cadrul cărora se operează anumite nuanțări, fiecare stil valorificând – din sistemul limbii, din planul paradigmatic al acesteia – anumite elemente, dispuse într-un anumit mod pe axa sintagmatică a lanțului comunicării (orale şi/sau scrise), în anumite situații de comunicare.

7.2.1. Stilurile funcționale orale ale limbii române se caracterizează prin următoarele elemente:

(a) *la nivel fonetic/fonologic*: în stilul conversației curente şi familiare, precum şi în stilul beletristic oral pot apărea (reflectând anumite particularități ale locutorului sau, dimpotrivă, vizând un anumit scop/efect artistic) încălcări ale normelor limbii române literare actuale (vezi, de exemplu, nepronunțarea articolului hotărât enclitic: *copilu, domnu*, fenomen nerecomandat în conversația oficială; arhaisme, regionalisme fonetice, forme populare etc.) vs. mesajele aparținând stilului conversației oficiale, care trebuie să reflecte normele în uz; vezi, de exemplu, discuția dintre doi colegi de clasă, o discuție în familie (unde autocenzura în ceea ce priveşte pronunția literară este, în principiu, minimă), contexte excerptate din basme populare, doine, balade populare, snoave etc. (unde fonetismele neliterare, consecință şi a caracterului oral şi colectiv al literaturii populare, pot sugera culoarea unei epoci, a unei comunități, a unui ținut etc.) vs. discuția dintre un reprezentant al şcolii şi o oficialitate locală/județeană etc.;

(b) *la nivel lexical-semantic*: opoziția sau, dimpotrivă, complementaritatea stilurilor vizate implică distincția sens propriu – sens figurat, valoare denotativă – valoare conotativă a unităților lexicale ale limbii române: stilurile familiar şi neutru ale conversației actualizează, corelativ, cuvinte/expresii cu sens propriu şi cu sens figurat, spre deosebire de stilul conversației oficiale, în care predomină construcțiile cu sens propriu, în timp ce în stilul beletristic se manifestă predilecția pentru valorile conotative ale unităților lexicale (vezi, de exemplu, aspectele figurativ-ludice din conversațiile familiare, diversele figuri de stil valorificate în creațiile literare populare); se remarcă, de asemenea, o anumită „specializare" din perspectiva claselor lexicale actualizate: termeni de specialitate *vs.* regionalisme/arhaisme/argou/jargon etc. *vs.* vocabularul fundamental, cu precădere etc.; de exemplu, în varianta rurală a conversației curente se folosesc mai frecvent regionalisme şi

[92] Irimia 1984. Pentru argumente şi contraargumente privind acceptarea altor stiluri (stilul epistolar, stilul filosofic, stilul religios, textul politic etc.) şi pentru caracterizarea acestora, vezi Irimia 1999: 160-168.

cuvinte/expresii populare, dar nu se folosesc neologisme, în timp ce în varianta urbană se folosesc mai ales forme populare şi neologisme, nu însă şi regionalisme vs. în conversaţia oficială se pot vehicula neologisme şi, în funcţie de context, termeni de specialitate; stilul beletristic oral reflectă marea diversitate a elementelor din vocabularul fundamental şi din masa vocabularului (exceptând aici neologismele şi termenii de specialitate), cărora le potenţează valenţele estetice; se remarcă, de asemenea, folosirea formelor diminutivale (cu valoare afectivă) în stilul conversaţiei familiare şi în stilul beletristic, în acesta din urmă apărând şi creaţii de cuvinte (de exemplu, nume de personaje), în timp ce în stilul conversaţiei oficiale sunt valorificate, de exemplu, cuvinte derivate cu prefixe neologice;

(c) *la nivel morfologic*: distincţii apar în ceea ce priveşte ponderea substantivelor abstracte/concrete, a verbelor la diferite moduri şi timpuri, a persoanei a treia/a persoanelor întâi şi a doua, a formelor literare sau neliterare din flexiunea unor cuvinte etc.; de exemplu, în stilul conversaţiei curente şi în cel familiar se manifestă în limba vorbită actuală predilecţia pentru forme adresative de tipul *tu, fată, iubita, mata, matale, nea + prenume, dom'/don' + nume/prenume* etc. (cu precizarea că, în cazul conversaţiei curente, în funcţie de interlocutor, sunt actualizate pronume de politeţe de tipul *dumneata, dumnealui*, structuri de tipul *domnule + prenume* sau *domnule + nume* etc.); stilul conversaţiei oficiale impune, pe de altă parte, utilizarea formelor literare ale termenilor adresativi cu trăsătura semantică [+ politeţe], [+ diplomaţie] etc.; în ceea ce priveşte stilul beletristic oral, se manifestă o mare libertate în alegerea formelor flexionare, fiind valorificate şi arhaisme, regionalisme morfologice; în funcţie de genul literar şi de specia subsumată acestuia, se constată o „specializare" a utilizării anumitor moduri şi timpuri verbale (de exemplu, imperfectul, perfectul simplu – în basme; prezentul – în doine, imperativul – în strigături etc.); atât în stilul conversaţiei familiare, cât şi în stilul beletristic, se preferă mijloacele expresive de formare a superlativului absolut, reflectare a caracteristicilor generale ale acestor stiluri: deschidere, spontaneitate – manifestate într-un grad mult mai mic în celelalte cazuri;

(d) *la nivel sintactic*: se pot opera distincţii între stilurile neutru şi familiar ale conversaţiei, pe de o parte, şi stilul conversaţiei oficiale, pe de altă parte: primele alternează topica obiectivă cu cea subiectivă, construcţiile enunţiative/interogative, neexclamative/ exclamative, valorifică structuri eliptice, subînţelesuri etc., în timp ce cadrul oficial al derulării actului comunicativ impune, în principiu, utilizarea topicii obiective, a enunţurilor neexclamative (aşadar, cu implicare afectivă minimă) şi evitarea structurilor eliptice, pentru a nu genera contexte interpretabile; stilul beletristic adaugă elementelor caracteristice conversaţiei familiare şi curente o serie de structuri cu valenţe artistice: construcţii rimate, ritmate, forme repetate (sub formă de refren, ca laitmotiv etc.), structuri incidente etc.

7.2.2. Stilurile funcţionale ale limbajului scris au următoarele caracteristici:

(a) *la nivel fonetic/fonologic*: stilul ştiinţific şi cel juridico-administrativ impun respectarea normelor limbii române literare actuale (unele abateri putând constitui, în cazul celui de-al doilea, chiar vicii de procedură), în timp ce stilul publicistic şi cel beletristic sunt mai „deschise" către acceptarea, şi chiar susţinerea, valorificarea cu un anumit scop, a unor elemente care nu respectă normele în uz; vezi, de exemplu, pentru stilul publicistic, transcrierea – în articole gen pamflet – a unor fonetisme regionale, arhaice, populare, argotice sau de jargon, sau apariţia – în unele reviste, jurnale, la unele edituri – a unor publicaţii care nu respectă normele ortografice curente (scrierea cu *â, sunt* etc.); în cazul stilului beletristic, motivaţia actualizării unor fonetisme neliterare este de ordin artistic, acestea constituindu-se în semne poetice pentru maniera de construire a mesajului literar (vezi rolul fonetismelor arhaice în scrierile istorice);

(b) *la nivel lexical-semantic*: se remarcă ponderea definitorie a termenilor de specialitate şi a neologismelor în cazul stilului ştiinţific şi al celui juridico-administrativ (unde sunt valorificate şi lexeme specifice de tipul: *adeverinţă, declaraţie, a întocmi, inculpat,*

articol, lege, instanță, a intra în vigoare etc.); stilul publicistic dezvoltă forme de adaptare, în privința lexicului actualizat, la particularitățile diferitelor tipuri de public-țintă (de aici şi variația de categorii de lexic: vocabular fundamental, termeni de specialitate, argou, neologisme – adăugăm aici şi împrumuturi neadaptate din alte limbi etc.); cea mai mare deschidere este manifestată, şi la nivel lexical-semantic, de către stilul beletristic, caracterizat prin valorificarea de termeni argotici, de jargon, regionalisme, arhaisme, forme populare, neologisme etc., creații de cuvinte, actualizarea de sinonime stilistice, structuri antonimice, jocuri de cuvinte construite pe baze paronimice, respectiv pe omonimii, polisemii etc.;

(c) *la nivel morfologic*: stilul ştiințific şi cel juridico-administrativ presupun folosirea cu predilecție a persoanei a treia (în unele lucrări ştiințifice se foloseşte persoana întâi, pluralul autorului), a formelor verbale de indicativ prezent şi de conjunctiv, a formelor verbale impersonale, a substantivelor comune abstracte şi a substantivelor proprii (în număr mai mare decât în cazul celorlalte stiluri funcționale) etc.; stilul publicistic şi cel beletristic întregesc aria mijloacelor de expresie în limba română prin folosirea celorlalte elemente din paradigma claselor menționate *supra*: forme de persoana întâi, a doua şi a treia, verbe la diferite moduri şi timpuri şi cu valori deosebite în funcție de context (vezi, de exemplu, prezentul istoric, prezentul etern, imperfectul – timp al duratei, forme de viitor popular etc.), adverbe şi adjective la diferite grade de comparație (în stilul publicistic, superlative create cu formanți lexicali de tipul *ultra-, mega-, hiper-, super-* etc.), interjecții propriu-zise şi onomatopee etc.;

(d) *la nivel sintactic*: construcțiile enunțiative neexclamative, structurile clare, concise, fără elipse, preponderența raportului de coordonare (alături de cel de subordonare – în funcție de context), topica obiectivă etc. sunt caracteristice stilului ştiințific şi celui juridico-administrativ (în ambele cazuri fiind folosite şi structuri-tip: vezi, de exemplu, formulările din lucrările de matematică, fizică etc., din documente/formulare-tip); stilul beletristic şi cel publicistic adaugă acestor elemente: construcțiile interogative şi enunțiative exclamative, topica subiectivă, structuri cu raporturi de subordonare (uneori, fraze ample), cu raport mixt, explicativ, de incidență, substitute de propoziții/fraze, resturi de propoziții, construcții eliptice, enunțuri ri(t)mate etc.

Teme curente:

- *Motivați apartenența la un stil funcțional al limbii române a unui fragment dintr-un text la alegere.*
- *În ce stil funcțional al limbii române încadrați talk-show-ul? Motivați-vă opțiunea!*

LUCRARE DE VERIFICARE 4

Se dă textul:

„Corbici vine, nebun ca-ntotdeauna; în mijlocul odăii se opreşte, adulmecă lacom mirosul de caşcaval, apoi, zărind motanul, se repede şi latră cu înverşunare. Ar sări în ocniță dar e prea sus. Se sprijină pe labele de dinainte, tremură, cască, de neliniştit ce-i, mârâie şi latră. Apoi tace şi cu ochii ațintiți la motan aşteaptă să coboare. Numai uneori întoarce capul spre polița de unde brânza parcă-l ademeneşte. Şi astfel, câteştrei duşmanii: şoarecele în gaură, motanul în ocniță şi câinele în mijlocul odăii, se pândesc munciți de acelaşi gând."

(Emil Gârleanu)

Cerințe:

1. Formulați cinci argumente pentru apartenența textului la stilul beletristic.
2. Numiți principala valență stilistică a textului (prin raportare, de exemplu, la problematica figurilor de stil).
3. Formulați enunțuri cu alte tipuri de subiect decât cele existente în text.

4. Transcrieți din text două complemente diferite, precizați-le felul, partea de vorbire prin care se exprimă şi termenul regent.

5. Precizați funcția sintactică şi valoarea morfologică a cuvintelor: *în mijlocul odăii, zărind, de dinainte, -l, acelaşi*.

6. Realizați expansiunea construcției *zărind motanul* şi contragerea propoziției *de neliniştit ce-i*.

7. Identificați în text un cuvânt incident. Exemplificați celelalte raporturi sintactice reperate în text.

8. Transcrieți din text două propoziții subordonate şi precizați-le felul.

9. Alcătuiți enunțuri care să conțină:

(a) o propoziție completivă directă introdusă prin pronumele relativ *cine*;
(b) o propoziție predicativă având ca regent verbul copulativ *a rămâne*;
(c) o propoziție atributivă având ca termen regent un pronume;
(d) o propoziție completivă indirectă introdusă prin adverbul relativ *când*;
(e) două propoziții atributive aflate în raport de coordonare;
(f) o propoziție subiectivă având ca termen regent un adverb predicativ.

(**1. (a)** = 1 p.; **2.** = 1 p.; **3.** = 1 p.; **4.** = 1 p.; **5.** = 1 p.; **6.** = 1 p.; **7.** = 1 p.; **8.** = 1 p.; **9.** = 1 p.; **din oficiu** = 1 p.)

Evaluare semestrială – tipuri de subiecte

1. Tipologia predicatelor din limba română – prezentare, exemplificare

2. Relații semantice în limba română – sinonimia (ilustrare – cu definire, tipologie – după un criteriu, exemplificare)

3. Adjectivul – clasificare după un criteriu, exemplificare, funcții sintactice

4. (a) Identificați şi precizați grupurile de sunete din cuvintele: **bunăvoință, curajoasă, iau, dulăpior, ie**.

(b) Precizați numărul de litere şi numărul de sunete din cuvintele: **cer, gherghină, închis, axiomă, geam.**

5. Precizați modul de formare a cuvintelor: **imprevizibil, de pe, un fâş, zgârie-brânză, OZN.**

6. Exemplificați:

a) un substantiv defectiv de plural;
b) un substantiv epicen;
c) un numeral distributiv cu funcția sintactică de atribut adjectival;
d) un substantiv articulat cu articol hotărât şi cu articol posesiv-genitival;
e) un pronume negativ cu funcția sintactică de complement direct;
f) un subiect inclus (persoana a doua, plural);
g) o propoziție atributivă având ca termen regent un pronume;
h) o propoziție circumstanțială de scop având ca termen regent adverbul *încet*;
i) două propoziții aflate în raport de coordonare disjunctivă;
j) o propoziție predicativă introdusă prin adverbul relativ *cum*.

7. Alcătuiți patru enunțuri în care conjuncția **că** să introducă subordonate diferite.

8. Alcătuiți enunțuri care să conțină:

(a) perechile de omofone: *iau – i-au, ne-am – neam;*
(b) perechile de omografe: *c**o**pii – cop**i**i, **u**ită – uit**ă**;*
(c) perechile de paronime: *solitar – solidar;*
(d) cratima şi punctul ca semne de ortografie.

9. Analizați sintactic fraza:

"Pe urmă se mai învârte […], dar nu găseşte nimic, căci iedul cel cuminte tăcea molcum în horn, cum tace peştele în borş la foc. … lupul […] aşază cele două capete cu dinții

rânjiți în fereşti, de ți se părea că râdeau, pe urmă unge toți părețiii cu sânge, ca să facă şi mai mult în ciudă caprei, ş-apoi iese şi-şi caută de drum." (Ion Creangă)
(**1. (a)** = 1 p.; **2.** = 1 p.; **3.** = 1 p.; **4.** = 1 p.; **5.** = 1 p.; **6.** = 1 p.; **7.** = 1 p.; **8.** = 1 p.; **9.** = 1 p.; **din oficiu** = 1 p.)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Academia Română. Institutul de Lingvistică ‚Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005
- Academia Română. Institutul de Lingvistică ‚Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române. I. Cuvântul. II. Enunțul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005
- Alexandrescu, Florin; Micle, Mihai Ioan, *Tehnici de comunicare interpersonală*, Bucureşti, Asociația Română de Psihologie Transpersonală, 2002
- Angelescu, G., *Dicționar de pleonasme*, Bucureşti, Editura Coresi, 1996
- Angelescu, Gabriel, *Dicționar de dificultăți ale limbii române,* Bucureşti, Editura Coresi, 1999
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997
- Bally, Charles, *Linguistique générale et linguistique française*, Quatrième édition revue et corrigée, Éditions Francke Berne, 1965
- Barker, Larry L., *Communication*, Fourth Edition, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., 1987
- Berg, Ion, *Dicționar de expresii şi locuțiuni,* Bucureşti, Editura Vestalia, 2004
- Bertea, Mircea, *Gramatica explicativă a limbii române,* partea a doua, Chişinău, Ministerul Ştiinței şi Învățământului, 1993
- Bidu Vrănceanu, Angela; Forăscu, Narcisa, *Cuvinte şi sensuri,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1988
- Bidu-Vrânceanu, Angela; Forăscu, Narcisa, *Limba română contemporană: lexicul*, Bucureşti, Editura Humanitas Educațional, 2005
- Bochmann, Klaus; Dumbravă, Vasile (ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, Volumul I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2002
- Bolțun, Dumitru, *Semiotică. Limbaj şi comunicare*, Bucureşti, Editura SNSPA – Facultatea de Comunicare şi Relații Publice, 2001
- Bougnoux, Daniel, *Introduction aux sciences de la communication*, Paris, Éditions La Découverte, 1998
- Bulgăr, Gheorghe, *Dicționar de omonime*, Bucureşti, Editura Lucman, 2006
- Bulgăr, Gheorghe, *Dicționar de paronime*, Bucureşti, Editura Lucman, 2004
- Bulgăr, Gheorghe, *Dicționar de sinonime*, Bucureşti, Editura Palmyra, 1999
- Cârâc, Ioan S., *Curs de semantică*, Brăila, Editura Edmund, 2001
- Cosmovici, Andrei; Iacob, Luminița (coord.), *Psihologie şcolară*, Iaşi, Polirom, 1999
- Coşeriu, Eugen, *Determinare şi cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în (colect.) *Ferdinand de Saussure. Şcoala geneveză. Şcoala sociologică. Direcția funcțională. Şcoala britanică. Lingvistica saussuriană şi postsaussuriană. Texte adnotate*, Universitatea din Bucureşti, 1985
- Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române,* Bucureşti, Editura Garamond, 1995
- Coteanu, Ion, *Limba română contemporană*, Bucureşti, E.D.P., 1985
- Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române – Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973
- Coteanu, I., *Stilistica funcțională a limbii române*, I, II, Bucureşti, Editura Academiei, 1985

- Crăciun, Boris; Bădărău, George, *Povestea limbii române*, Iaşi, Editura Porțile Orientului, 2004
- Cucoş, Constantin, *Pedagogie*, Prefață de Adrian Neculau, Iaşi, Polirom, 1998
- Deely, John, *Bazele semioticii*, Traducător Mariana Neț, Bucureşti, Editura All, 1997
- ***, *Dicționar general de ştiințe. Ştiințe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1997
- Dimitriu, Corneliu, *Cum scriem? Cum ar trebui să scriem?*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2004
- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. 1. Morfologia*, Iaşi, Institutul European, 1999
- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. 2. Sintaxa*, Iaşi, Institutul European, 2002
- Dobrescu, Paul; Bârgăoanu, Alina, *Mass media şi societatea*, Bucureşti, SNSPA, Facultatea de Comunicare şi Relații Publice „David Ogilvy", 2001
- Dragoş, Elena, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Casa Cărții de Ştiință, 2000
- Dubois, Jean; Giacomo, Mathéel Guespin, Louis; Marcellesi, Christiane; Marcellesi, Jean-Baptiste; Mével, Jean-Pierre, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, 1994
- Ducrot, Oswald; Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al ştiințelor limbajului*, Bucureşti, Editura Babel, 1996
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc.Cuvinte, metafore, expresii,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1980
- Frâncu, Constantin, *Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate până la Saussure*, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg", 2005
- Genette, Gérard, *Introducere în arhitext. Ficțiune şi dicțiune*, Traducere şi prefață de Ion Pop, Bucureşti, Editura Univers, 1994
- Ghiță, Iulian; Andrei, Mihail, *Limba Română*, Bucureşti, Editura Corint, 1996
- ***, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1966
- Graur, Al., *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1974
- Graur, Al., *Studii de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968
- Hoarță Lăzărescu, Luminița, *Sinonimia şi omonimia gramaticală în limba română*, Iaşi, Editura Cermi, 1999
- Hobjilă, Angelica, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2003
- Hristea, Theodor (coord.), *Sinteze de limba română*, Bucureşti, Editura Albatros, 1984
- Iliescu, Ada, *Gramatica aplicată a limbii române, Noțiuni teoretice de bază, Modele de analiză,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 2003
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația: structuri şi strategii: sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Bucureşti, Editura All, 1999
- Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană,* Bucureşti, Editura Ministerului Învățământului, 1956
- Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Ediție definitivă, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1975
- Iordan, I., Guțu-Romalo, V., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1967
- Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Ediția a III-a revăzută, Iaşi, Polirom, 2008
- Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iaşi, Polirom, 1999

- Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 1984
- ***, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, Editura Academiei, 2001
- Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, Traduit de l’anglais et préface par Nicolas Ruwet, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963
- Koch, Peter; Oesterreicher, Wulf, *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990
- Lohisse, Jean, *La communication. De la transmission à la relation*, Bruxelles, Éditions De Boeck Université, 2001
- Mattelart, Armand, *La mondialisation de la communication*, Deuxième édition corrigée, Paris, Presses Universitaires de France, 1996
- McQuail, Denis, *Comunicarea*, Traducere de Daniela Rusu, Prefaţă de Ioan Drăgan, Postfaţă de Iulian Popescu, Iaşi, Institutul European, 1999
- McQuail, Denis; Windahl, Sven, *Modele ale comunicării pentru studiul comunicării de masă*, Bucureşti, Editura comunicare.ro, 2001
- Miège, Bernard, *Gândirea comunicaţională*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1998
- Miller, George A., *Langage et communication*, Traduit de l’anglais par Colette Thomas, Paris, Presses Universitaires de France, 1956
- Nica, Dumitru, *Teoria părţilor de vorbire (aplicaţii la adverb),* Iaşi, Editura Junimea, 1998
- Oancea, Ileana, *Semiostilistica (Unele repere)*, Timişoara, Editura Excelsior, 1998
- Pană-Dindelegan, Gabriela, *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, col. „Repere”, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional, 2003
- Peretti, André de; Legrand, Jean-André; Boniface, Jean, *Tehnici de comunicare*, Traducere de Gabriela Sandu, Iaşi, Polirom, 2001
- Popescu, Ştefania, *Gramatica practică a limbii române,* Bucureşti, Editura TEDIT FZH, 2007
- Puşcariu, Sextil, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976
- Rădulescu, Ilie Ştefan, *Să vorbim şi să scriem corect,* Bucureşti, Editura Niculescu SRL, 2002
- Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*, Traducere, note, index de termeni, index de nume şi fişă biografică de Laura şi Radu Daniliuc, Introducere de John Holm, Suceava, Editura „Cuvîntul Nostru”, 1998
- Seche, Luiza; Seche, Mircea; Preda, Irina, *Dicţionar de sinonime*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Psiholingvistica – o ştiinţă a comunicării*, Bucureşti, All Educational, 1999
- Stoichiţoiu-Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influenţă, creativitate*, Bucureşti, Editura All, 2005
- Şerban, Vasile, *Fonetica*, Timişoara, Editura „Augusta”, 1997
- Şerban, Vasile; Evseev, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan*, Timişoara, Editura Facla, 1978
- Şerbănescu, Andra, *Cum se scrie un text*, Iaşi, Polirom, 2000
- Şoitu, Laurenţiu, *Comunicare şi acţiune*, Iaşi, Institutul European, 1997
- Toma, Ion, *Limba română contemporană: fonetică, fonologie, lexicologie,* Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine,* 2004
- Turculeţ, Adrian, *Introducere în fonetica generală şi românească,* Iaşi, Casa Editorială *Demiurg,* 1999

- Van Cuilenburg, J. J.; Scholten, O.; Noomen, G. W., *Ştiinţa comunicării*, Bucureşti, Humanitas, 1998
- Vinţeler, Onufrie, *Dicţionar de antonime,* Bucureşti, Editura Lucman, 1998
- Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Universitatea din Bucureşti, 2003
- Zugun, Petru, *Lexicologia limbii române: Prelegeri*, Iaşi, Tehnopress, 2000